

T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ – SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**GÖÇ VE SOSYAL DIŞLANMA İLİŞKİSİNİN SOSYAL
POLİTİKA AÇISINDAN ANALİZİ
(İSTANBUL-SULTANBEYLİ ÖRNEĞİ)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TOLGA SÜRÜEL

ANABİLİM DALI: ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ
İLİŞKİLERİ
PROGRAMI : ÇALIŞMA EKONOMİSİ

KOCAELİ - 2008

T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ – SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**GÖÇ VE SOSYAL DIŞLANMA İLİŞKİSİNİN SOSYAL
POLİTİKA AÇISINDAN ANALİZİ
(İSTANBUL-SULTANBEYLİ ÖRNEĞİ)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TOLGA SÜRÜEL

ANABİLİM DALI: ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ
İLİŞKİLERİ
PROGRAMI : ÇALIŞMA EKONOMİSİ

DANIŞMAN: Yrd. Doç. Dr. Abdülkadir ŞENKAL

KOCAELİ - 2008

T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ – SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**GÖÇ VE SOSYAL DIŞLANMA İLİŞKİSİNİN SOSYAL
POLİTİKA AÇISINDAN ANALİZİ
(İSTANBUL-SULTANBEYLİ ÖRNEĞİ)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tezi Hazırlayan : Tolga SÜRÜEL
Tezin Kabul Edildiği Enstitü Kurulu ve No : 13022008-2008/05

Abdülkadir ŞENKAL
Yrd. Doç. Dr.

Tuncay GÜLOĞLU
Yrd. Doç. Dr

İbrahim SUBAŞI
Yrd. Doç. Dr.

KOCAELİ – 2008

ÖNSÖZ

Günümüz sosyal politikası içinde moda haline gelmiş olan sosyal dışlanma kavramı, statik olmaktan çok dinamik bir kavramdır ve bir süreci ifade etmektedir. Sosyal dışlanmanın önlenmesi; İnsanı toplumsal hayata bağlayan, katan ve onun bir toplum üyesi olmasını sağlayan ihtiyaçlarının yeterince karşılanmasıdır. İnsan ihtiyaçları bir birinden soyutlanmayan, birbirini tamamlayan bir bütündür. Gerek ekonomik, gerek sosyal, gerekse kültürel ve diğer alanlardaki ihtiyaçların karşılanmaması, bu alanlarda topluma katılmayı zorlaştırmakta ve hatta önlemektedir. İhtiyaçların bir bütün olması, bunların giderilmesinde de bütünlük gerektirmektedir. Bir çok sosyal politika uzmanına göre sosyal politikanın herhangi bir alandaki eksiklik o alandan başlayarak insanın toplumdan dışlanması sürecini başlatmaktadır. Dışlanmanın çeşitli biçimleri, neden olacağı sosyal patlama ve sosyal huzursuzluk tehlikesi, ona neden olan mekanizmaların karmaşıklığı ve çözüm bulmanın zorluğu "sosyal dışlanma"yı günümüzün en önemli sorunlarından biri haline getirmiştir demek mümkündür.

Önemli hususlardan bir tanesi de , özellikle sosyal dışlanmaya neden olan göç politikasında ortaya çıkan tabaklaşmanın temelinde bulunan unsurun ne olduğudur. Söz konusu unsur, göçmenlerin nitelik dolayısıyla nüfusu giderek yaşanan gelişmiş ülkelere kazandıracakları maliyetsiz rekabet gücünün düzeyidir. Gelişmiş ülkeler, genel olarak nitelik düzeyi düşük sığınmacı ve kaçak göçmenlerin ülkeye girişini bir yandan sınırlandırırken, diğer yandan yaygın değişimi ile beyin göçü denilen nitelikli göçmenlere kucak açmakta, hatta söz konusu göçü kendilerine çekebilmek için adeta yarışmaktadır. Bu yarışta da öncelikli kulvarlar, ülkeye giriş ve kalış koşullarını nitelikliler lehine kolaylaşması ve buna bağlı olarak sosyal korumaya erişimin kolaylaşmasıdır. Bu olgu sadece, göçmen kategorileri arasında artan tabakalaşmayı değil, beyin göçünü kendine çekebilmeyi başaran ülkeler ile beyin gücünü elinde tutamayan ülkeler arasında kendini yeniden üreten küresel tabakalaşmayı ifade etmektedir demek mümkündür.

Sosyal politika kapsamında Türkiye'nin sosyal dışlanmaya karşı mücadelede, Avrupa yaklaşımı ve araçlarını da kabul ettiğini ve sorunun çözümünde Avrupa birliği ülkelerini takip ettiğini söylemek mümkündür. Bu noktada, Avrupa dışlanma sorunsalının, Avrupa sosyal politika gündemine girişinde esasen üç unsurun ön plana çıktığı görülmektedir. İşgücü piyasalarından dışlanma (uzun dönemli işsizlik ve genç işsizliğinde artış), düzenli iş olanaklarından dışlanma (güvencesiz ve a-tipik istihdam biçimlerinde artış); konut ve toplum hizmetlerinden dışlanma(etnik ve göçmen azınlıkların oluşturduğu banliyöler) .

Bu kapsam çerçevesinde sosyal dışlanma, birlik düzeyinde geliştirilen gelir, istihdam, eğitim ve sağlığa ilişkin göstergelerle ölçülmeye çalışılmakta, dolayısıyla sosyal dışlanma olguları da bir anlamda ortaya konulmaktadır. Sosyal dışlanma kavramı yoksullukla birebir ilişkili bir kavram olmakla birlikte, işlevsel bir analiz aracı olarak, dışlanma olgusuna çok boyutlu/ bilimli bakış ve dışlanmaya yola açan süreçlere vurgu yapan dinamik karakteri kavramın farklılığı ortaya çıkaran özellikleridir. Sosyal içerme bağlamında ise, bu çok boyutlu anlayışa uygun olarak, içerme içerisinde yer alacak aktörlerde başta devlet, sosyal taraflar, hükümet dışı kuruluşlar olmak üzere çok aktörlü bir yapı sergilemektedir.

Sosyal dışlanma yaklaşımının, Avrupa dışında gelişmekte olan ülkelere uygulanabilirliği hakkında tartışmalar sürmekle birlikte, küreselleşmenin ortaya çıkardığı ekonomik, sosyal ve siyasi yapı içerisinde dışlanma sorunun küresel bir sorun halini aldığı hatta bu bağlamda çağımızın “**dışlanma çağı**” olarak nitelendirildiği görülmektedir. Bununla birlikte, dışlanma olgusu; ortaya çıkış ve deneyimleniş biçimleri, ülkelerin sosyal yapı ve koşulları, sosyal koruma mekanizmalarındaki farklılıklar nedeniyle, özgün bir biçimde değerlendirmeyi hak etmektedir. Avrupa ülkeleri içinde bile, birey ve toplum ilişkisini kavramsallaştırma açısından ortaya çıkan bakış farklılığı nedeniyle, sosyal dışlanma olgusunun üç farklı paradigma(dayanışmacı- Fransa; uzmanlaşma- İngiltere ve monopol- kısmen İskandinavya ülkeleri) etrafında değerlendirildiği görülmektedir.

Bu noktada, sosyal dışlanma anlayışının ülkelerin özgün bir o kadar da evrensel ölçütlere yakın unsurlar çerçevesinde tanımlama çabalarının geliştirilmesi gerekmektedir.

Çalışmam süresince yardımlarını esirgemeyen başta sayın hocam Yrd. Doç Dr. Abdülkadir ŞENKAL olmak üzere Kocaeli Üniversitesi İİBF Çalışma Ekonomisi Bölümünün değerli hocalarına saygı ve şükranlarımı sunarım.

Tolga SÜRÜEL
KOCAELİ 2008

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	I-III
İÇİNDEKİLER.....	IV-VI
ÖZET.....	VII
KISALTMALAR.....	VIII
TABLO LİSTESİ.....	IX
GİRİŞ.....	1-4

BİRİNCİ BÖLÜM

SOSYAL DIŞLANMANIN TEORİK ÇERÇEVESİ

1.1-SOSYAL DIŞLANMA KAVRAMI.....	5-17
1.1.1 Sosyal Dışlanmanın Tanımı.....	5-11
1.1.2 Sosyal Dışlanmanın Gelişimi.....	11
1.1.2.1 Ekonomik Dışlanma.....	12
1.1.2.2 Sosyal İlişkilerin Zayıflaması ve Sosyal Destek Yoksunluğu.....	13
1.1.2.3 Kurumsal Dışlanma/Kurumsal Destek Yoksunluğu.....	14
1.1.2.4 İşgücü Piyasasındaki Değişim.....	15-16
1.2- SOSYAL DIŞLANMANIN NEDENLERİ.....	17-45
1.2.1- Eğitim.....	19
1.2.2- İşsizlik.....	19-23
1.2.3- Sosyal Güvencesizlik.....	23-25
1.2.4- Yaşlılık ve Özürlülük.....	25-32
1.2.5- Teknoloji.....	31-32
1.2.6- Gelir Dağılımı.....	32-38
1.2.7- Küreselleşme.....	38-40
1.2.8- Cinsiyet Ayrımcılığı.....	40-44
1.2.9- Özelleştirme.....	44-45

1.3 SOSYAL DIŞLANMA BİÇİMLERİ.....	45-57
1.3.1 Siyasi Alanda Dışlanma.....	49
1.3.1.1 Demokrasi Haklar ve Yönetim.....	49
1.3.1.2 Göçmenler ve Azınlıklar.....	49
1.3.2 Ekonomik Alanda Dışlanma.....	50
1.3.2.1 Mal ve Hizmet Piyasalarından Dışlanma.....	50
1.3.2.2 İşgücü Piyasasından Dışlanma.....	52
1.3.3 Toplumsal Alanda Dışlanma.....	55
1.3.3.1 Mülkiyetten ve Konuttan Dışlanma.....	56
1.3.3.2 Sosyal Refah Alanında Dışlanma.....	57
1.4 AVRUPA BİRLİĞİ (AB) VE TÜRKİYE’DE SOSYAL DIŞLANMA KAVRAMININ İNCELENMESİ.....	57-66
1.4.1 AB’de Sosyal Dışlanma.....	57-63
1.4.2 Türkiye’de Sosyal Dışlanma.....	63-66

İKİNCİ BÖLÜM

GÖÇ HAREKETLERİNİN SOSYAL DIŞLANMA AÇISINDAN İNCELENMESİ

2.1 GÖÇLE İLE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR.....	67
2.1.1 İç Göç.....	67-68
2.1.2 Dış Göç.....	68-69
2.2 GÖÇÜN SOSYOEKONOMİK ETKİLERİ.....	69
2.3 GÖÇÜN SOSYAL POLİTİKA AÇISINDAN SONUÇLARI.....	70
2.4 SOSYAL POLİTİKA AÇISINDAN SOSYAL DIŞLANMA VE GÖÇ İLİŞKİSİ.....	71-74
2.5 TÜRKİYE’DE GÖÇÜN BOYUTLARI VE SOSYAL DIŞLANMA.....	74
2.5.1 İskan Uygulamaları.....	75
2.5.2 Tarımsal İskan.....	75
2.5.3 Şehirselle İskan (Sanayi veya Sanatkar İskan).....	75-80

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GÖÇ VE SOSYAL DIŞLANMA İLİŞKİSİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA; İSTANBUL-SULTANBEYLİ ÖRNEĞİ

3.1 SULTANBEYLİ’NİN SOSYO-EKONOMİK YAPISI.....	81-83
3.2 SULTANBEYLİ’YE YÖNELİK GÖÇÜN BOYUTLARI.....	83-84
3.3 ARAŞTIRMANIN AMACI.....	85
3.4 ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	85
3.5 ARAŞTIRMA VE ANKET SONUÇLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ.....	86-102
SONUÇ.....	103-111
EKLER.....	112-123
YARARLANILAN KAYNAKLAR.....	124-128

ÖZET

Bu çalışmada, sosyal dışlanma kavramı genel anlamda ele alınmış ve bu dışlanmayı oluşturan bir çok nedenden biri olan ve ülkemizin de bu alandaki en büyük sorunu haline almış olan iç göç boyutu ve özellikle kırsal kesimlerden kentlere yapılan bu iç göçün belki de dünyadaki en önemli simgesi olabilecek niteliklere sahip metropolü olan İstanbul –Sultanbeyli boyutu incelenmiştir.

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
A.B.D.	: Ana Bilim Dalı
a.g.e	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
b	: Baskı
BM	: Birleşmiş Milletler
C	: Cilt
ÇSGB	: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı
ev.	: Çeviren
Dpt	: Devlet Planlama Teşkilatı
ECHP	: Avrupa Topluluğu Hane Halkı Paneli
EU LFS	: Avrupa Birliği işgücü lmleri
ILO	: Uluslararası alışma rgt
İİBF	: İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
İka	: İş Kanunu
İKY	: İnsan Kaynakları Yönetimi
İst.	: İstanbül
İ.	: İstanbül Üniversitesi
İbb	: İstanbül Büyükşehir Belediyesi
Md.	: Madde
M..	: Marmara Üniversitesi
S	: Sayı
s.	: Sayfa
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
STK	: Sivil Toplum Kuruluşları
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TUIK	: Türkiye İstatistik Kurumu
TCK	: Türk Ceza kanunu
TÜSİAD	: Türkiye Sanayi ve İş Adamları Derneği

TABLO LİSTESİ

Tablo 1. Sosyal Dışlanma Tanımlarının Sınıflandırılması.....	
Tablo 2. İnsanların Dışlandığı Sistemler.....	

GİRİŞ

Sosyal dışlanma kavramının sosyal politika alanında ilk kullanımının, 1974 yılında Fransa Sosyal İşler Bakanı Rene Lenoir'a ait olduğu sosyal dışlanma yazınında sıkça belirtilir. Lenoir, 1970'li yıllarda Fransız toplumunda her on kişiden birinin sosyal koruma sistemi dışında yaşadığını belirtirken sosyal dışlanmışlar olarak zihinsel ve bedensel özürlüleri, yaşlı ve sakatları, tek ebeveynli aileleri, uyuşturucu kullananları, suçluları ve işsizlik sigortası kapsamına girmemiş olan işsizleri kastediyordu. Çözüm, sosyal koruma sisteminin güçlendirilmesi idi. Lenoir'ın sosyal dışlanması, işgücünün büyük bölümü ücretli olan kapitalist Fransa'da, düzenli ücretli çalışmadan ve kitlesel tüketimden dışlanmayı gündeme getirmiyordu. Tam tersine, o yıllarda, tüketim toplumunda ücretli olmak biçimindeki bir sosyal içermenin, yabancılaştırıcı niteliği üzerine tartışmalar sosyal bilim alanında yaygındı.

Sosyal dışlanma, genel anlamda en temel insan haklarına erişim ve bu hakkı kullanma anlamında yaşanan olumsuz sonucu, bireyin dışında yapısal bir takım faktörlere bağlı olarak ifade eden bir kavramdır. Bu bağlamda, insan yaşamına verilen değer ölçüsünde ortaya çıkan bir durumu ifade etmektedir.¹

1980'li yıllarda yaşanan liberal temelli ekonomik yeniden yapılandırmalar, Lenoir'ın sosyal dışlanma kavramına farklı bir boyut kattı. Artık dışlanmışlar, bir bakıma “uygunsuzlar” olarak da nitelenebilecek olan eski dışlanmışların ötesine taşmıştı. Uzun vadeli işsizlik ve ekonomik yeniden yapılanma ile bağlantılı olarak yaşanan sosyal istikrarsızlık “yeni yoksullar” denen grupları Fransa ile birlikte, aynı gelişmeleri yaşayan Avrupa'nın diğer ülkelerine de taşıdı. Refah sistemlerinin geliştiği otuz altın yıl bitmiş ve her yönüyle serbestlik peşinde koşan sermayenin yeniden yapılandığı küresel pazarda, ekonomik ve sosyal anlamda olduğu kadar politik anlamda da dezavantajlı grupların hızla büyüdüğü yeni liberal dünya başlamıştı.

Küreselleşme ile gelir dağılımı arasındaki nedensel ilişkiler, yapılan yüzlerce araştırma ile belirtilmiştir. Çünkü küreselleşme çok yönlü bir fenomendir ve onu eşitsizlikle ilişkilendirecek basit ve birleştirici onlarca mekanizma

---

¹ Fişek, A.G(1992), Makale, “Güvence ve Sağlık”, Çalışma Ortamı Dergisi, Sayı:2,(28 .08.2007)

mevcuttur.öyle ki , küreselleşme bir kesimin eşitliğine neden olabileceği gibi diğer kesimlerin eşitsizliğine neden olabilecek değişik süreçler ve mekanizmalardan oluşmaktadır.²

Liberal bir ekonomik entegrasyonu temel alan Avrupa Birliği ülkelerinin hemen tümü, 1980’li yıllarda, sosyal politika alanında önemli sorunlarla karşı karşıya kaldılar. İşsizlik oranları 1930’lu yıllardan bu yana en yüksek düzeylere çıkmış ve refah devletleri kamusal sosyal harcamalarını sürdürmekte zorlanır hale gelmişlerdi. Bu dönemde Avrupa sosyal modelinin, Avrupa firmalarının, rekabet edebilirliğini zayıflattığı, dolayısıyla Avrupa’da istihdam yaratma olanaklarını engellediği öne sürülerek, tek tek Avrupa ülkelerinde, sosyal modelin unsurlarının daraltılması yoluna gidilmeye başlandı. İşgücü piyasalarının esnekleştirilmesi, sosyal korumanın ve yeniden dağıtım mekanizmalarının daraltılması gibi girişimler, bu girişimlerin yaygınlığı ve derinliği ülkeden ülkeye farklılıklar gösterse de, bu sürecin parçaları oldu.

1990’lı yıllarda, Avrupa sosyal modeli konusunda iki akım karşıt yöndeki baskılarını artırdılar. Bu baskılardan birincisi, sosyal refah sistemlerinin, ücret ve gelir eşitliklerinin ve örgütlü çıkar gruplarının yüksek düzeydeki pazarlık gücünün, Avrupa’nın rekabet edebilirliğini engellediği iddiasında olan iş çevrelerinden gelen, Avrupa sosyal modelinin daha da daraltılması yönündeki baskılardı. İkincisi ise Avrupa Birliği’nde işsizlik, yoksulluk ve sosyal dışlanmanın arttığı, Avrupa Birliği’nin varlığı için sosyal bütünlüğün şart olduğu iddiasında olan emek çevrelerinden gelen, Avrupa sosyal modelinin korunması ve geliştirilmesi şeklindeki baskılardı.İşte bu baskılar 1990’lı yılların sonuna doğru, Avrupa Birliği organlarında, sosyal koruma ile ekonomik etkinlik ve dış rekabet edebilirlik arasında hassas bir denge güdülmesine yol açmıştır. Sosyal dışlanma kavramı da bu kapsamda yeniden tanımlanmış ve ona bağlı olarak sosyal içerme politikaları geliştirilmiştir. 1997 Amsterdam Antlaşması 136. Maddesi ile sosyal dışlanma ile mücadeleyi Birliğin amaçları arasına dahil etmiş, 137. Maddesi ile de Konseyi sosyal dışlanma ile mücadele edecek yaratıcı yaklaşımlar geliştirmek ve

---

² Abdülkadir ŞENKAL, “Küreselleşme Sürecinde Sosyal Politika”, Alfa Yayınları, İstanbul, 2005 s.362

bu konudaki deneyimleri değerlendirmekle görevli kılmıştır. Mart 2000 Lizbon Konseyi, Avrupa Birliğinde yoksulluk ve sosyal dışlanmanın kabul edilemez düzeylere ulaştığı tespitini yapmıştır.¹ Konsey 2010 yılı itibariyle Avrupa Birliğinde yoksulluk ve sosyal dışlanmaya son vermek için açık işbirliği yönteminin benimsenmesini kararlaştırmıştır. Yukarda kısaca özetlenen politikalardan anlaşılacağı üzere, sosyal dışlanma ile mücadele Avrupa Birliği lkelerinde ulusal ve birlik düzeyinde yerleşik bir sosyal politika alanı olarak belirlemiştir. Refah devleti kazanımlarının erozyonuna yol açan yeni liberal politikaları ve bu politikaların yalnızca Avrupa’da değil küresel düzeydeki sonuçlarını da temel almayan bir sosyal dışlanma kavramı, yani sosyal dışlanmanın Avrupalılaştırılması, sosyal içerme politikalarının da yeni liberalizmin temel nergelerini sorgulamayan ve yalnızca yeni liberal entegrasyon süreçlerine sosyal bir boyut vermeye çalışan bir kapsama sıkıştırmaktadır.³

Türkiye’de 1950’li yıllardan bu yana süren, kırdan kente göç olgusu sonucu, kentlerde yeterli konut ve istihdam olanaklarının olması, kente yeni gelenlerin kendilerine yaşam alanı olarak, kentin tercih edilmeyen kesimlerine yerleşmelerine neden olarak, varoş-gecekondu denilen olgunun ortaya çıkmasını sağlamıştır. Yaşanan ekonomik ve sosyal sorunların ortaya çıkardığı yoksulluk olgusundan etkilenme ve bu bağlamda yoksulluğun yeniden üretilmesinde söz konusu alanlar öncelikli risk alanları olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sorunların aşılmasında kurumsal araçlara ulaşama anlamında dezavantaj yaşayan bu grupların temel çözüm mekanizması, gte de etkili olan aę yapılar içerisinde hemşehrilik bağları etrafında kümelenerek, dayanışma sağlamaları olmuştur. Ancak soruna yönelik kurumsal mekanizmalar geliştirilmemesi sonucu ortaya çıkan bu durum, kendini kentli değerlere kapama ve kentlileşememe gibi bir dışlanma sürecini de beraberinde getirmiştir.

---

³ Rodgers, G(1995)., “What is special about a “social exclusion” approach?”, Social Exclusion: Rhetoric, Reality , Responses içinde, ed: Rodgers, G vd, ILO(International Institute of Labour Studies), 43-55.

Gelir dağılımında yaşanan adaletsizlik ve yoksulluk sorunu karşısında, hane halklarının geliştirdiği temel strateji, çocukların, çocukluk ve eğitim yaşamlarından koparak, erken yaşta çalışma yaşamına girme olgusudur. Sosyal güvenceden yararlanmada dezavantajlı konumda olan bu haneler ve çocukları için söz konusu durum bir seçimin ötesinde bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışan çocuk olgusu, ortaya çıkardığı ekonomik ve sosyal sonuçlar sonucunda, ileride de kendini üretecek olan dışlanma sürecine neden olmaktadır. Her şeyden önce, erken yaşta eğitim yaşamından kopan ve büyüklerin dünyasında büyük olmak zorunda kalan bu “küçük büyük adamlar” çalışma yaşamında, fiziksel, psikolojik ve sosyal açıdan gelişmelerini etkileyen ve ilerideki yaşlarda da etkisini sürdüren bir çok risk ile karşılaşmaktadırlar.

Ülkeler arasındaki ve ülkeler içindeki eşitsizlikleri artıran küreselleşme, yoksulluk, işsizlik ve sosyal dışlanma ile kendini gösteren küresel bir sosyal krize yol açarak, hem zengin “kuzey”de hem fakir “güney”de sorunların derinleşmesine, sosyal hakların kaybına, çalışma yaşamının düzensizleşmesine neden olmuştur. İşsizlik, yoksulluk ve sosyal dışlanma, gelişmekte olan ülkelere ve özellikle en az gelişmiş olanlarda yaygın ve derin bir toplumsal yıkıma ve nesillerin mahvına dönüşmüştür. Sosyal dışlanma, bu tarihsel sürecin bir parçası olarak kavramsallaştırılırsa gerçekliğin yeterli bir ifadesi sağlanabilir.

Sosyal dışlanma yaklaşımının, Avrupa dışında gelişmekte olan ülkelere uygulanabilirliği hakkında tartışmalar sürmekle birlikte, küreselleşmenin ortaya çıkardığı ekonomik, sosyal ve siyasi yapı içerisinde dışlanma sorunun küresel bir sorun haline aldığı hatta bu bağlamda çağımızın “dışlanma çağı” olarak nitelendirildiği görülmektedir. Bununla birlikte, dışlanma olgusu; ortaya çıkış ve deneyimleniş biçimleri, ülkelerin sosyal yapı ve koşulları, sosyal koruma mekanizmalarındaki farklılıklar nedeniyle, özgün bir biçimde değerlendirmeyi hak etmektedir..⁴

---

⁴ Hilary SILVER, "Social Exclusion and Social Solidarity: Three paradigms", International Labour Review, VoU33, N:5-6, 1994, ILO(International Institute of Labour Studies),s 57-80.

BİRİNCİ BÖLÜM

SOSYAL DIŞLANMANIN TEORİK ÇERÇEVESİ

1.1 SOSYAL DIŞLANMA KAVRAMI

1.1.1 Sosyal Dışlanmanın Tanımı

Sosyal dışlanma ilk olarak 1960'lı yıllarda Fransa'da dile getirilmeye başlanan bir kavramdır. Esasen 1950'ler ve 1960'larda yaşanan ekonomik gelişme döneminde böyle bir sorunun yaygın şekilde varlığı söz konusu olmazken, 1970'li yıllarda ekonomik kriz ve gerileme ile birlikte tüm dünya ülkelerinin dikkatini çekmeye başlamıştır. 1974 yılında Fransa'nın sosyal işlerden sorumlu bakanı, Rene Lenoir, Fransız toplumunun onda birinin toplumdaki dışlanmış olduğunu belirterek, dışlanmış bu grupları, zihinsel ve fiziksel engelliler, suçlular (suç işleyenler), hasta-bakıma muhtaç yaşlılar, istismar edilen çocuklar, uyuşturucu madde bağımlıları, intihara eğilimli insanlar, yalnız ebeveynler, problemlili aileler, marjinal, asosyal insanlar ve diğer "**sosyal uyumsuzluk**" içindeki insanlar olarak nitelendirmiştir.⁵

Sosyal dışlanma kavramının, Küreselleşmenin ortaya çıkardığı sorunlar çerçevesinde, sosyal politika literatürüne 1990'lı yılların sonundan itibaren hızlı bir giriş yaptığı görülmektedir. Sosyal dışlanma kavramı üzerinde, kavramın tam olarak ne ifade ettiği, zaman ve mekan bağlamında gelişmiş ve gelişmekte olan toplumlar için evrensel bir geçerliliğe sahip olup olmadığı yönünde tartışmalar sürmekte ve yakın bir gelecekte de bu tartışmaların sona ermeyeceği görülmektedir. Bu tartışmaların temelinde ise, sosyal dışlanmanın Avrupa kökenli bir kavram olarak ortaya çıkışının etkisi büyüktür.

Kavram, Avrupa yaşanan ekonomik ve sosyal yapıdaki değişimler karşısında sosyal korumaya olan gereksinimde ortaya çıkan artış ve çeşitlenme karşısında, sosyal devlet anlayışında ortaya çıkan değişime uygun olarak bir çözüm yolu bulma isteğinin bir ürünüdür(Pasif kullanımdan, aktif katılıma geçiş). Bu bağlamda AB'de kurumsal düzlemde, sosyal dışlanma ile mücadele (sosyal içerme) Amsterdam Antlaşması(136-137 mad.)

---

⁵ Hilary SILVER a.g.e., s.532

Birliğin amaçları içinde yer almış, 2000 Lizbon Stratejisi ile de 2010 yılına kadar yoksulluğun ortadan kaldırılması AB amacı ekseninde, sosyal içerme; sürdürülebilir ekonomik büyüme, daha çok sayıda ve kaliteli iş ile sosyal bütünleşmede önemli bir unsur olarak kabul edilmiştir. Bu uzlaşma sonrası, ye devletlerin sosyal içerme stratejilerinde koordineli hareket etme anlamında görüş birliğine varılmıştır. 2003 yılında Avrupa Komisyonu, Lizbon stratejisini güçlendirme bağlamında, sosyal korumanın farklı boyutlarını bütünleştirme adına, sosyal içermeyi, emeklilik reformu, sağlık hizmetleri ve uzun dönemli sağlık hizmetlerinin sunumu ile birlikte ele alma stratejisine geçiş yapmıştır.

Her ne kadar sosyal dışlanma konusunda Türkiye’de resmi bir tanım olmasa da, Türkiye ‘de AB ‘ne aday ülke olma sıfatı ile 2004 yılının sonundan itibaren, ÇSGB Avrupa Koordinasyon Başkanlığı’nın öncülüğünde, 2006 yılı itibariyle AB Komisyonuna sunulacak olan, Türkiye’de sosyal dışlanma sorunsalı ve bu sorunsala karşı geliştirilecek sosyal içerme belgesini hazırlama çalışmalarına başlamıştır. Bu girişim, bir anlamda Türkiye’nin sosyal dışlanmaya karşı mücadelede, Avrupa yaklaşımı ve araçlarını da kabul ettiğinin bir göstergesidir.

Bu noktada, Avrupa dışlanma sorunsalının, Avrupa sosyal politika gündemine girişinde esasen üç unsurun ön plana çıktığı görülmektedir. Bunlar; İşgücü piyasalarından dışlanma(uzun dönemli işsizlik ve genç işsizliğinde artış), düzenli iş olanaklarından dışlanma (güvencesiz ve a-tipik istihdam biçimlerinde artış); konut ve toplum hizmetlerinden dışlanmadır (etnik ve göçmen azınlıkların oluşturduğu banliyöler). Bu kapsam çerçevesinde sosyal dışlanma, birlik düzeyinde geliştirilen gelir, istihdam, eğitim ve sağlığa ilişkin göstergelerle ölçülmeye çalışılmakta, dolayısıyla sosyal dışlanma olguları da bir anlamda ortaya konulmaktadır.⁶

Sosyal dışlanma kavramı yoksullukla birebir ilişkili bir kavram olmakla birlikte, işlevsel bir analiz aracı olarak, dışlanma olgusuna çok boyutlu/ bilimli

---

⁶ Isabel YEPEZ DEL CASTILLO, "A Comparative Approach to Social Exclusion," International Labour Review, VoU33, No:5-6, 1994, s.126

bakış ve dışlanmaya yola açan süreçlere vurgu yapan dinamik karakteri kavramın farklılığı ortaya çıkaran özellikleridir. Sosyal içerme bağlamında ise, bu çok boyutlu anlayışa uygun olarak, içerme içerisinde yer alacak aktörlerde başta devlet, sosyal taraflar, hükümet dışı kuruluşlar olmak üzere çok aktörlü bir yapı sergilemektedir.

Son derece geniş bir kitlenin toplumdaki dışlanmış olduğunu gösteren bu gruplara işsizlerin ve yoksulların eklenmesi 1980'li yıllarda gerçekleşmiş ve sosyal dışlanma tanımı esasen, eşitsizlik ve yoksulluk olgularıyla açıklanmaya başlanmıştır. İşsizlik, eşitsizlik ve yoksulluk insanların toplumsal yaşamla bütünleşmesini önleyen hemen hemen her toplumda karşılaşılan olgulardır. Ancak bu olgulara dayalı olarak işsiz, yoksul veya eşitsizliğe maruz her insanın, her toplumda ve her dönemde sosyal dışlanmış olarak kabul edilmesi zordur. çünkü gelişmiş bir (toplum) ülkedeki işsiz karşılaştığı sorunlar ile gelişmekte olan ülkedeki işsiz yaşadığı sorunlar ve yoksulluk düzeyi farklı olabileceği gibi, kimin yoksul sayılacağı ve ne tür bir sosyal koruma altına alındıkları ülkeden ülkeye değişecektir. Bu nedenle genel olarak sosyal dışlanmayı, insanları toplumsal yaşamdan uzaklaştıracak düzeyde maddi ve manevi yoksulluk içinde olmaları, haklarını ve yaşamlarını koruyacak, onları destekleyecek her türlü kurumdan ve sosyal destekten yoksun oldukları ölçüde katlanarak büyüyen bir süreç olarak tanımlamak mümkündür.⁷

Sosyal dışlanma yaklaşımının, Avrupa dışında gelişmekte olan ülkelere uygulanabilirliği hakkında tartışmalar sürmekle birlikte, küreselleşmenin ortaya çıkardığı ekonomik, sosyal ve siyasi yapı içerisinde dışlanma sorunun küresel bir sorun haline aldığı hatta bu bağlamda çağımızın “**dışlanma çağı**” olarak nitelendirildiği görülmektedir. Bununla birlikte, dışlanma olgusu; ortaya çıkış ve deneyimleniş biçimleri, ülkelerin sosyal yapı ve koşulları, sosyal koruma mekanizmalarındaki farklılıklar nedeniyle, özgün bir biçimde değerlendirmeyi hak etmektedir. Avrupa ülkeleri içinde bile, birey ve toplum ilişkisini kavramsallaştırma açısından ortaya çıkan bakış farklılığı nedeniyle, sosyal dışlanma olgusunun üç farklı paradigma(dayanışmacı- Fransa; uzmanlaşma-

---

⁷ Isabel YEPEZ DEL CASTILLO, a.g.e., s.164

İngiltere ve monopol- kısmen İskandinavya ülkeleri) etrafında değerlendirildiği görülmektedir. Bu noktada, sosyal dışlanma anlayışının ülkelerin özgün bir o kadar da evrensel ölçütlere yakın unsurlar çerçevesinde tanımlama çabalarının geliştirilmesi gerekmektedir.

Silver, farklı toplum modellerinde ortaya çıkış süreci ve nedenlerine göre sosyal dışlanmayı üç paradigma ile açıklamaktadır. Bunlar **dayanışma, uzmanlaşma ve tekelleşmedir.**⁸

Dayanışma paradigmasında, dışlanma, sosyal bağların kopması, toplum ve birey arasındaki ilişkilerin aksaması olarak görülmektedir. Toplum paylaşılan değer ve doğrulardan oluşan sosyal bir düzendir. Dışlanma bu düzenin bozulması ve başarısızlığı sonucu ortaya çıkmaktadır. Dayanışma paradigmasının dayandığı politik felsefe Fransız Cumhuriyetçi kavramıdır⁹. Bu düşünce bireyler arasındaki kültürel ve sosyal bağların oluşturduğu sosyal birlikteliğin "dışlanma" ile hem tehdit edildiği, hem de güçlendirildiğine dikkat çeker. Ülke, ırk, etnik köken, yerleşim ve diğer bağlarla oluşan dayanışmanın özünde "ötekini dışlanma" nın yer aldığını vurgular.

İkinci paradigma olan uzmanlaşmanın dayandığı düşünce, liberalizmdir. Sosyal düzen, özerk bireylerin kendi çıkar ve güdülerıyla hareket ederek diğerleriyle oluşturduğu karşılıklı alış veriş ağı olarak görülür. Toplumlar farklı ilgi ve yeteneklere sahip bireyleri içerir. İş gücünün(bireylerin) farklı alanlara bölünüp uzmanlaşarak, ekonomik ve sosyal alanda karşılıklı etkileşim halinde olmalarıyla toplum yapısı oluşur. Dışlanma bu davranışların engellenmesiyle ve bireyin kendi tercih ya da hataları ile ortaya çıkar. Bu düşünce dışlanmanın işbirliği ya da rekabet halindeki bireylerin meydana getirdiği toplum yapısı nedeniyle oluştuğunu kabul etmekte, temel nedenin bireysel hatalar olduğunu vurgulamaktadır.

Tekelleşme paradigması, sosyal düzeni bir zorlama, hiyerarşik güç ilişkilerinin empoze ettiği bir baskı olarak görür. Sosyal demokrasiye dayanan

---

⁸ SILVER, a.g.e. s.539

⁹ SILVER, a.g.e. s.541

düşünce dışlanmanın sınıf, statü farklılıkları ve kapsadığı grubun çıkarlarına hizmet eden gücün sonucu ortaya çıktığını kabul eder. Topluma üyelikte eşitsizlik gerekli bir ögedir. Örneğin, dışlanmayı ve işsizliği, eşitsizlik yaratan ve ekonomik sömürüyü genelleştiren bir kesimin tekelleşmesinin belirtisi olarak görür.¹⁰

Bunun dışında sosyal dışlanma toplumsal sistemin işleyişi için gerekli bir veya birden çok alt sistemin yetersizliği olarak tanımlanabilir. Benzer bir şekilde alt sistemler insanların dışlanmasına neden olan şeyler veya katılımı engelleyen faktörler olarak görülür.

Bu sistemler bir çok şekilde ifade edilebilir. Bu bakış açısından sosyal dışlanma;

- demokrasi ve hukuk sistemi(yurttaşlık hakları)
- işgücü piyasası(ekonomik bütünleşme)
- sosyal refah sistemi (gerçek anlamda sosyal bütünleşme)
- aile ve toplum sistemi (kişiler arası bütünleşme)

gibi alt sistemlerden biri ya da birkaçının eksikliği olarak tanımlanmaktadır.¹¹

---

¹⁰ SILVER, a.g.e s.542

¹¹ Faruk SAPANCALI “Sosyal Dışlanma” Dokuz Eylül Yayınları 2005, s.25

Tablo 1 Sosyal Dışlanma Tanımlarının Sınıflandırılması

TANIMLAMA SINIFI	TANIMLAMA İSMİ	AÇIKLAMA
Süreçler	Durum ve Süreçler	Dışlanma kabul edilmeme, hariç tutulma, istisna edilme (dışlanmış olma) durumu veya süreçleridir.
	Çok Yönlülük	Sosyal dışlanmaya neden olan dinamik bir biçimde işleyen farklı kaynaklar ve farklı süreçler bulunmaktadır.
	Birleşme	Dışlanma süreçleri ve sonuçları tehlikeli durumlar birbiriyle birleşmekte ve eklemlenmektedir.
İnsanlar	Sosyal İlişkiler	İnsanlarla toplum arasındaki sosyal bağın kopması toplumda katılımın engellenmesi
	Dışlanmışlar	Dışlanma, bir bütün olarak bireylere toplumlara gruplara göre ifade edilebilir bununla birlikte herkesi etkiler.
Çevre	Ekonomi ve İşgücü Piyasası	Dışlanma öncelikli olarak işgücü piyasasından ekonomik yeniden yapılanmadan ve risk alma yetersizliğinden kaynaklanmaktadır.
	Sosyal Sistemler	Dışlanma sosyal sistemin (ekonomik sosyal kurumsal bölgesel ve simgesel) çökmesi ile meydana gelir.
	Kaynaklar ve Beklentiler	Sosyal dışlanma ya kaynakların eksikliğinde yada beklentilerin yetersizliğinde görülür. Bu yüzden istem dışıdır.

Kaynak: Faruk SAPANCALI “Sosyal Dışlanma” Dokuz Eylül Yayınları 2005, s.26

Tablo 1-2 İnsanların Dışlandığı Sistemler

SİSTEM	ALT SİSTEMLER
Ekonomik	Mali kaynaklar (ücretler,sosyal güvenlik birikimler,servetler) mal ve hizmet piyasaları
Sosyal	Aile iş gücü piyasası komşuluk topluluk dayanışma
Kurumsal	Yasal sistem eğitim sağlık politik haklar, adalet,bürokrasi
Bölgesel	Demografik(göç) elde edilebilirlik(ulaşım ve iletişim) halk (sosyal haklardan yoksun,muhtaç)
Sembolik	Kimlik,sosyal görünüm,öz değerler, temel yetenekler,ilgi ve güdüler,gelecek beklentileri

Kaynak: Faruk SAPANCALI “Sosyal Dışlanma” Dokuz Eylül Yayınları 2005, s.27

Sosyal dışlanma tartışmasında Ruth LEVITAS'a göre sosyal dışlanma konusundaki söylemler üç grupta toplanabilir. Bunlardan ilki **RED** (redistributionist discourse) söylemi olup bu fikrin taraftarları genellikle sosyal dışlanmanın esas nedeninin gelir adaletsizliği olduğu konusunda fikir birliğine varmışlardır. Bu düşüncenin savunucularına göre yoksulluğun giderilmesinin gelir dağılımına bağlı olduğunu adaletli bir gelir dağılımının yoksulluğu ve dolayısıyla yoksulluk nedeniyle oluşan sosyal dışlanmayı önleyeceğini iddia etmektedirler. Diğer bir söylem olan **MUD**((moral underclass discourse) ise sosyal dışlanmanın ahlaki bir bozulmanın sonucu olduğunu savunur. Ahlaki bozulma ise genellikle yoksulluk nedeniyle oluşup kişileri suça itmekte ve suça bulaşmış kişiler toplum tarafından sosyal dışlanmaya maruz bırakılmaktadır. Bu fikrin savunucularına göre sosyal dışlanmanın oluşmasında kişinin yaşadığı çevre ve ailesi birinci dereceden sorumludur.özellikle göç sonucu büyük şehirlerin kenar mahallelerine yerleşmiş olan ailelerin çocuklarında bu sorun sıklıkla görülmektedir. Üçüncü olarak **SID**((social integrationist discourse)dur. Kısaca açıklayacak olursak bu söylemin savunucularına göre sosyal dışlanma ile emek-ücret denklemi arasında yakından bir bağlantı vardır. Kısaca çalışma hayatındaki istikrar ve dengenin çalışanların ücretlerine yansıtılmasının sosyal dışlanmayı önleyeceği varsayılmaktadır. İlk bakışta bu söylem ilk söyleme benzerlik göstermekle beraber aralarında farklılıklar bulunmaktadır.¹²

Her ne şekilde ele alınırsa alınsın sosyal dışlanmayı meydana getiren unsurlar ortaktır ve toplumlar arasında bu unsurlar benzerlik gösterir. Dışlanmanın gelişimi ve unsurları şu şekilde ele alınabilir.

1.1.2. Sosyal Dışlanmanın Gelişimi

Dışlanma söylemi 1980'li yıllarda, ekonomik kriz ve yeniden yapılanma sürecinde, refah devletinin krize girmesiyle ve diğer değişik sosyal ve siyasal sorunlar eşliğinde Fransa'da daha da popüler hale gelmiştir. Eski refah devleti kazanımlarının bu sorunlarla mücadelede yetersiz kaldığı ve bu nedenle yeni sosyal politikaların geliştirilmesi gerektiği düşünülmüştür.

---

¹² John PIERSON “**Tackling Social Exclusion**” Florence,KY,USA:Routledge,2001,s:21

Fransız Cumhuriyetçiliği, hem liberal bireyciliği, hem de dayanışma düşüncesini destekleyen sosyalizmi reddetmekte ve daha ileri bir sosyal bütünleşme anlamında refah devletini savunmaktadır. Buna uygun biçimde de sosyal dışlanma, sosyal yapının (çatının) çökmesi olarak tanımlanmakta ve devletin yetersizliği olarak nitelendirilmektedir.

Sosyal dışlanma Fransa'dan sonra, Avrupa'nın diğer ülkelerinde ve AB düzeyinde hem kavram (konsept), hem de politika olarak kabul edilmiş ve hızla yayılmıştır. Özellikle işsizlik oranlarındaki artış, artan uluslararası göç ve refah devletinin gerilemesi, kavram üzerindeki ilgiyi önemli ölçüde arttırmıştır.

1.1.2.1 Ekonomik Dışlanma:

Toplumda, çalışma, hem sosyal katılım, hem de gelir dağılımı ve ekonomik kazanç bakımından en önemli mekanizmadır. Çalışma bir gelir kaynağı olmakla birlikte belirli sosyal ilişkilerin kurulması için de gereklidir. İnsanların ihtiyaçlarını karşılamak için gerekli olan gelirden yoksun olmaları ekonomik dışlanmayı ifade etmektedir. Yeme içme, barınma, sağlık, eğitim gibi temel ihtiyaçları dahi karşılayamayan birey ve ailesi için toplumsal yaşama katılım imkansızlaşmaktadır. İşsizlik bugün ekonomik dışlanmanın en önemli kaynağını oluşturmaktadır. Ancak bir iş sahibi olmak ekonomik dışlanmayı önlemeye yetmemektedir. Düşük ücretle, kötü çalışma koşullarına maruz kalarak çalışma, belirli bir istikrar ya da güvence sağlamayan her türlü çalışma da ekonomik dışlanmaya neden olmaktadır. Ekonomik dışlanmayı önleyen, çalışarak ya da mal varlığı ile, ihtiyaçlarını insan onuruna yarasır düzeyde karşılamayı sağlayacak düzenli bir gelire sahip olmaktır. Bu bağlamda, bireyin kendisinin ve ailesinin yaşamını güvence altına alacak, ihtiyaçlarının karşılanmasına olanak sağlayacak düzeyde mal varlığına sahip olması, ekonomik dışlanma riskini azaltıcı bir rol oynayacaktır. Dolayısıyla mülkiyet ile ekonomik dışlanma arasında ters yönlü bir ilişki kurulabilecektir.¹³

Yoksulluk ve işsizliğe ilişkin sosyal göstergeler ekonomik dışlanmanın

---

¹³ Abdülkadir ŞENKAL, a.g.e. s. 363

boyutunu ortaya koymaktadır. Ancak, bu göstergelere dayanarak ekonomik dışlanmanın açıklanmasında ülkeler arası farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Örneğin, ABD'de düşük ücretli çalışanlar ve alt-sınıflılık(underclass) üzerinde durulurken, Avrupa ülkelerinde uzun süreli işsizlik ekonomik dışlanma göstergesi sayılmaktadır¹⁴.

1.1.2.2 Sosyal İlişkilerin Zayıflaması ve Sosyal Destek Yoksunluğu:

Ekonomik dışlanmanın bir uzantısı olarak zayıflayan sosyal ilişkiler, insanların toplumsal yaşamla bütünleşmelerinin önündeki engellerden biridir. İki boyutlu olarak incelenebilir. Birincisi çalışma yaşamı aracılığıyla kurulan sosyal ilişkilerin, işsizlikle birlikte sona ermesi veya zayıflamasıdır. Çalışma bir gelir elde etmenin yanı sıra, başka insanlarla ilişki kurma, arkadaşlık olanağı, topluma yararlı olma duygusu ve sosyal birliktelik sağlama imkanı da vermektedir¹⁵.

Bu açıdan, çalışma gereksiniminin yanında, oldukça yaygın bir çalışma isteğinin de var olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır¹⁶. Çalışmanın bu boyutu ile insanlar için bir doyum kaynağı olduğunu da göstermektedir. Bu getirilerden yoksun kalmak insanın toplumdan dışlanmasına, kendisini dışlanmış hissetmesine neden olacaktır. Sosyal ilişkilerin ve desteğin ikinci boyutu, aile, akrabalık, arkadaşlık ve hemşehrilik gibi daha yakın ilişkilere aittir. Bu ilişkiler, birey ekonomik yoksunluk içinde olsa bile, maddi ve manevi destek sağlayarak dışlanma önünde bir engel oluşturma gücüne sahiptir. Bireyci toplumlarla, kolektivist toplumdaki sosyal dışlanma dinamikleri bu ilişkiler nedeniyle farklılaşmaktadır. Aile, akrabalar arasındaki duygusal ve maddi bağımlılık hem toplum yapısı, hem de sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyine göre farklılaşabilmektedir. Kolektivist toplumlarda sosyo-ekonomik düzey yükseldikçe maddi destek konusundaki beklenti ve bağımlılık azalmakta, ancak duygusal bağımlılıkta değişiklik olmamaktadır¹⁷.

Bu nedenle kolektivist toplumlarda sosyal ve duygusal destek diğer

¹⁴ SILVER, a.g.e. s.549

¹⁵ Ignace GLORIEUX, "Paid Work: A Crucial Link Between Individuals and Society," **Social Exclusion In Europe**, Littlewood Paul v.d., Ashgate Publishing, Aldershot, 1999, s.68

¹⁶ Meryem KORAY, Alper TOPÇUOĞLU, "Sosyal Politika" Ezgi Kitapevi Yayını, Bursa, 1995, s.8

¹⁷ Çiğdem KAGITÇIBAŞI, "İnsan-Aile-Kültür", Remzi Kitapevi Yayını, İstanbul, 1990, s.45

kurumlardan daha etkin rol oynamaktadır.

1.1.2.3 Kurumsal Dışlanma/Kurumsal Destek Yoksunluğu:

Ekonomik ve sosyal alanda dışlanmanın bir diğer boyutu, toplumda bireyleri sosyal koruma altına alacak kurumların yetersizliğidir. İhtiyaçlarını karşılayacak bir gelire, bir işe sahip olamayan, işi ve geliri olsa bile muhtaç durumda olanları, yaşlıları, çocukları ve kadınları koruyacak yasal ve kurumsal düzenlemeler dışlanmayı önleme konusunda önemli bir işlev üstlenmektedir.

Çalışanlara, işsizlere, ve yardıma muhtaç diğer insanlara yönelik sosyal güvenlik kurumlarının gelişmiş olduğu ülkelerde sosyal dışlanma olgusunun daha az ortaya çıkması beklenebilir. Bu kurumlar bireyci toplumlarda sosyal desteğin ve dayanışmanın önüne geçebilmektedir. Örneğin, daha yaygın sosyal güvenlik sistemleriyle yaşlılık güvencesi için alternatif kaynaklar oluşmakta ve yaşlılar yaşamlarını sürdürebilmek için çocuklarının bakımına muhtaç olmaktan kurtulmaktadır¹⁸. Sosyal güvenlik kurumlarının yetersiz olduğu, özellikle az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerde, dayanışma olgusu sosyal dışlanmayı önleyebilecek bir mekanizma olabilmektedir. Yoksul durumda bulunan ve karşılaştığı tehlikenin etkilerini başka araçlarla gideremeyen veya bu araçların yetersiz kaldığı kişilere, toplumun öteki bireylerinin tek tek veya topluca yardım ellerini uzatmaları, tarihin her döneminde rastlanılan bir davranıştır¹⁹. Ancak dayanışma ve yardımlaşma gönüllülük esasına göre ortaya çıktığından, sosyal dışlanmanın önlenmesinde sürekli olarak rol oynaması beklenen olgular olmayacaktır. Dayanışma, amacına göre bireyleri tatmin etmiyor, bireylerin itibar, güç kazanma, iyi bir toplumsal statü edinme, arkadaşlık, yurtseverlik, toplum için önemli şeyler yapma ve toplum desteğini hissetme gibi beklentilerini karşılamıyorsa, bu durum dayanışmanın aksamasına neden olabilecektir²⁰. Dayanışmanın güzel bir örneğini oluşturan sendikalar da kurumsal destek sağlama işlevini yerine getirebilmektedir.

1.1.2.4 İşgücü Piyasasındaki Değişim:

---

¹⁸ KAGITÇIBAŞI, a.g.e. s.43.

¹⁹ Ali GUZEL, Ali Rıza OKUR, “Sosyal Güvenlik Hukuku”, Beta Basım Yayım, İstanbul, 1996, s.9.

²⁰ Ahmet ALTIPARMAK, “Türk Sendikacılığında Güven Bunalımı”, İsmat Yayıncılık, Ankara, 2001, s.43.

İşgücü piyasasında değişim yaratan temel unsurlar üretimin uluslararası bütünleşmesi, uygulanan yeni liberal politikalar doğrultusunda ticaretin serbestleşmesi ile etkisini artıran teknoloji, esneklik ve kuralsızlaştırmadır.

Üretimin uluslararası bütünleşmesinin ekonomik mantığı, bir ürün için araştırma, tasarım, üretim ve pazarlama gibi katma değer yaratmayı art arda bir araya toplayan işlem ve aşamaları(üretim sürecini) coğrafi bakımdan bir birinden uzak mekanlarda farklı işlemciler (üretim birimleri) aracılığıyla bir merkezden düzenlemeye dayanmaktadır²¹. Üretim sürecindeki bu değişimde, artan rekabetin baskısı ve sertleşen ticaretin açtığı yol ile çok uluslu şirketler aktif rol oynamaktadır. Teknoloji üretimin uluslararası bütünleşmesini sağlayarak işgücü piyasasında değişimi tetikleyen önemli bir unsurdur. Kitle üretimine yönelik teknolojik rejimden, mikro elektronik ürünlere dayalı, tasarım, üretim, yönetim ve pazarlama faaliyetlerinin bütünleşmiş bir sistem olarak çalışan bilgi yoğun bir üretim organizasyonuna geçilmiştir²². Üretim faktörlerinden işgücü ücret ve çalışma koşulları bakımından bu değişimden etkilenmiştir.

Teknolojik gelişmelerin yardımı ile üretimi ücretlerin düşük olduğu yerlere kaydırmak, ücretlerin ortalama düzeyini düşürmenin ve diğer üretim faktörlerinin gelirini küresel ölçekte artırmanın tek yolu haline gelmiştir²³.

Bu değişimin işgücü piyasası üzerindeki yansıması artan işsizlik ve işgücü piyasasında bölünme şeklinde gerçekleşmiştir. İşletmelerin değişen koşullara ve müşteri isteklerine cevap verebilmesi için gerekli olan esneklik, bir yandan yeni çalışma biçimlerini ortaya çıkarırken, diğer yandan da işgücü piyasasında maliyetlerden tasarruf, işçi sayısının azaltılması, sosyal koruma için ayrılan payın azaltılması gibi sonuçlar doğurmuştur.

---

²¹ Zeki ERDUT, "Rekabetin İşgücü Piyasasına Etkisi", Türk Ağır Sanayii ve Hizmet Sektörü Kamu İşverenleri Sendikası (TÜHİS), Yayın No 29, İzmir, 1998, s.18.

²² Şule DALDAL, "Esnekliğin Farklı Boyutları ve Uluslararası Dinamikler," Petrol-İş 97-99 Yılı, Türkiye Petrol, Kimya ve Lastik İşçileri Sendikası, İstanbul, Mart 2000, s.878.

²³ Zeki PARLAK, "Yeni Uluslararası İşbölümü Yaklaşımının Eleştirel Bir Değerlendirmesi," Nusret EKİN'E Armağan, TÜHİS, Yayın No:38, s.666.

Dünya pazarının değişken ve istikrarsız koşullarına ve ürün tercihlerine uyum sağlamak amacıyla uygulanan esnek çalışma biçimleri sayesinde, işgücü maliyetinin en alt düzeye çekilebildiği, dolayısıyla esnek çalışmanın işverene maliyet açısından önemli ölçüde tasarruflar sağladığı görülmektedir²⁴.

Uluslararası ticarete rekabet gücünü koruma veya artırma çabalarının bir diğer boyutunu da kuralsızlaştırma oluşturmaktadır. İşgücü piyasaları bir yandan çok uluslu işletmelerin ekonomik ve sosyal yaşamda giderek artan etkisi, diğer yandan ulus devletin gerilemesine bağlı olarak kuralsızlaştırmaya tabi tutulmaktadır²⁵. Ayrıca gittikçe artan işsizlik de, esnek çalışmaya zemin hazırlamaktadır. Enformel ekonomi de bu kapsamda değerlendirilebilir.

Ülkemizde önemli bir sorun olan enformel sektörde çalışanlar işgücü piyasasında gözden kaçırılmaması gereken bir kitledir. İşsizlik tarafından sürekli beslenen enformel çalışma, kayıt dışı, güvencesiz, geçici işlerde çalışma olarak tanımlanabilir. Bu grup içinde ücretli çalışanlar gibi kendi hesabına çalışanlar da mevcuttur. Enformel ekonomi, ekonomik, sosyal ve kurumsal dışlanmanın tümünün birden gerçekleştiği bir alan olarak yorumlanabilir.

Bu anlamda, enformel istihdama da yol açan işsizlik sorunu, en çok kentlerdeki eğitimli gençler, okulu terk eden çocuklar ve kadınları etkilemektedir²⁶.

İşsizlik dışında, işgücü piyasasında meydana gelen bölünme istihdamın eğretilişmesine yol açarak sosyal dışlanma için potansiyel yaratmaktadır. Bölünmüş işgücü piyasası ve ortaya çıkan kategoriler çalışanlar arasında ücret, çalışma koşulları ve iş güvencesi bakımından dengesizliklere neden olmaktadır. Bunlardan ilki, iş güvencesine (sürekli iş ilişkisine) sahip yüksek ücretle çalışanlardan oluşan birincil işgücü piyasasıdır. Nitelikli işçiler, yöneticiler,

---

²⁴ Petrol-İş, "Esnek Çalışma," Petrol-İş 97-99 Yıllığı, Türkiye Petrol, Kimya ve Lastik İşçileri Sendikası, İstanbul, Mart 2000, s.891.

²⁵ Zeki ERDUT, "Küreselleşme Bağlamında Uluslararası Sosyal Politika ve Türkiye". Dokuz Eylül Yayınları, İzmir, 2002, s.17.

²⁶ Kuvvet LORDOĞLU, "Türkiye'de Enformel İstihdam ve Bir Boyut," III. Uluslararası Endüstri İlişkileri Kongresi, "Cumhuriyetin 75. Yılında Endüstri İlişkilerinde ve Emek Piyasalarının Düzenlenmesinde Devletin Rolü ve İşlevleri," 14-16 Ekim, TÜHİS Yayını, 1998, s.243-244.

tasarımcılar, teknik satış personeli bu gruba dahildir. İkinci grup, tam gün çalışan fakat işlerini kaybetmeleri ve yerine başkalarının bulunması daha kolay olan ikincil işgücü piyasasının ilk grubunu oluşturanlardır. Üçüncü grubu, sistem analistliği gibi, uzmanlık gerektiren işlerden, temizlik gibi basit işleri kapsayan bir çeşitlilikte taşeron ve ödünç iş ilişkisi ile çalıştırılanlar oluşturmaktadır. Evden veya bürodan yapılan tele çalışma da bu grup içinde değerlendirilmektedir²⁷.

İşgücü piyasasında meydana gelen bu yapının, esneklik uygulamalarının ve kuralsızlaştırmanın enformel ekonomi ile yakın bir ilişkisi bulunmaktadır. Özellikle üçüncü grupta yer alan taşeron ve ödünç iş ilişkisi ile geçici çalışma, enformel çalışmaya geçişi hızlandıran mekanizmalar olarak rol oynamaktadır.

Kuralsızlaştırma ve enformel çalışmayı büyüten unsurlar arasında, kısmi süreli çalışma, kamu işyerlerinin özelleştirilmesi, işyerlerinin kısmen veya bütün olarak taşerona devredilmesi en sık rastlanan uygulamalar olmaktadır²⁸.

1.2 SOSYAL DIŞLANMANIN NEDENLERİ

Sosyal dışlanmanın önemli nedenlerinden biri dünya geneline yayılan hem iç hem de dış göçte yaşanan artıştır. Göçmen işçiler gittikleri ülkelerde gerek kamuoyu ve gerekse medya tarafından haklarında olumsuz bir imaj oluşturulduğu için dışlanmaktadır. Göçmen işçiler vasıf düzeyleri düşük ve gittikleri ülkenin dil ve kültürüne yabancı olduklarından toplumla entegrasyonları zor olmaktadır. Örneğin Blanc Fransa'da yerleşik toplum ile yeni gelenler (mülteciler) arasında bir uzlaşmayı göz önüne alan katılım ile küçük grupların ana toplumla uyum sağlamaya çalışırken bir takım sosyal ilişkilere uymak için kendi kimliklerini kaybetmek zorunda oldukları "asimilasyon" arasında bir ayrımı vurgulamaktadır.²⁹

---

²⁷ T. J. WATSON, "Sociology, Work and Industry, Routledge", London, 1997, Aktaran; Gerrit Van KOOTEN, "Social Exclusion and The Flexibility of Labour," Social Exclusion in Europe, Paul LITTLEWOOD, Ashgate, 1999, s.49.

²⁸ Kuvvet LORDOGLU, "Esnekleşme Versus Enformelleşme," Petrol-İş 97-99 Yıllığı, Türkiye Petrol, Kimya ve Lastik İşçileri Sendikası, İstanbul, Mart 2000, s.871

²⁹ Yusuf ENGİN, "Sendikacılık-Sivil Toplum ve Yeni Duruşlar", Öz İplik-İş Sendikası, Eğitim Yayınları, s.362

2005 yılında ve 2007'nin geçtiğimiz günlerinde Fransa'nın başkenti Paris varoşlarında yaşanan olaylar da bunları doğrular niteliktedir. Avrupa Konseyi Asamble Başkanı Rene Van Der Linden'in teşhisi de Paris'teki olaylarda olan patlamanın nedeninin din değil, sosyal dışlanma olduğu yönündedir.

Bugün ırkçılık ve garip bir Hıristiyanlık rüzgarının estiği Avrupa'da; Paris ve diğer şehirlerin varoşlarında Afrika'dan gelen birçok insan yaşamaktadır. Siyahlar ve beyazlar arasında bir ayırım vardır. Son yaşananlarsa sosyal dışlanmaya, işsizliğe, eğitimsizliğe karşı bir patlamadır. Sosyal politikacılara göre iki tarafın da (Fransız Hükümetleri-varoşlarda yaşayanlar) saldırgan tutumları yıllar içinde birikerek ve bu noktaya geldiği yönündedir. Sorunlarsa dini olmaktan çok sosyaldır.

FRANSA 1789 ihtilalinde olduğu gibi sanki bütün dünyaya alarm vermektedir. Türkiye dahil dünyanın hemen her ülkesinde "varoşlar" sorunu vardır. Ağırlıkları ve bir ölçüde nitelikleri farklı ama "varoşlar sorunu" çağımızın çok ciddi ve "patlayabilir" bir problemidir. 2005 yılında Fransa'daki olaylarda beş bin araç yakılarak Paris'te başlayan olaylar başka illere de sirayet etmiştir. Şimdi de Belçika ve bir ölçüde Almanya'da bu yönde olaylar olabilecek potansiyel vardır. Yoksulluk her zaman patlama yaratmayabilir, Hatta "yoksulluk kültürü"nü pasiflik, boyun eğme, ilgisizlik, tepkisizlik gibi davranışlar yarattığını gösteren araştırmalar da mevcuttur. Ancak "yoksulluk" faktörüne "adaletsizlik, ezilmişlik" duygusu, "aşağılanma" hissi eklenirse, "patlayabilir öfkeler" in oluşması beklenmelidir. "Din, mezhep, kültür, etnik köken" gibi farklılıklar öyle ortamlarda "öfkeyi" eyleme dönüştüren "toplumsal makineler" gibi işlev görebilmektedir. Fransa'da böyle olduğunu değerlendirmek yanlış olmaz. Sadece işsizlik, sadece yoksulluk, sadece adaletsizlik ve ezilmişlik duygusu değil, "Fransızlık", göçmenlerin kültürel ve dini kimliklerini hor gördü, aşağıladı, böylece "makine"yi tahrik etmiş oldu demek mümkündür.³⁰

---

³⁰ www. Hürriyetim.com.tr (21 Ağustos 2007)

1.2.1 Eğitim

Çocukluk döneminde eğitimden dışlanma yetişkinlik döneminde sosyal dışlanmaya zemin hazırlamaktadır. İyi eğitim almamış birey, meslek edinmemekte, dolayısıyla işgücü piyasasından dışlanmakta; işgücü piyasasından dışlanan birey gelirden ve tüketimden, konuttan ve sosyal güvenlik dışlanmakta; toplumla bağları kopmakta, suça yönelmekte ve yabancılaşmaktadır. Gelişmiş ülkelerde temel eğitim zorunludur, belirli yaştan önce çalışmak yasaktır ve sokak ise denetim altındadır. Ancak, gelişmekte olan ülkelerde ise çoğu zaman okul bir düş, çalışma genellikle bir zorunluluk, sokak ise özgürlük alanıdır.

Eğitim en azından belirli düzeyde bir fırsat eşitliği sağlamak ve bireyleri sosyal farklılaşmaya götürerek, sosyal akıcılığı arttırmaktadır. Bu açıdan en azından eğitim yoluyla yoksullara yukarı doğru hareket etme şansı tanınmakta, böylelikle eşitsizlikler ve sosyal dışlanma riski azaltılmaya çalışılmaktadır.

1.2.2 İşsizlik

Sosyal dışlanmanın en belirgin biçimini işsizlik oluşturmaktadır. İşsizlik üretimden dışlanmadır. Uzun süreli işsizler, eğitimlerini tamamlayarak ilk defa iş arayan ancak işgücü piyasasında niteliklerine uygun iş bulamayan genç nüfus, farklı etnik azınlıklara üye niteliksiz işgücü ile işletmelerin sayısal esneklik veya yeni teknolojileri uygulamaları sonucu işten çıkardığı ve yeniden iş bulma olasılıkları düşük olan çok geniş bir grup sosyal dışlanmanın ilgi alanını oluşturmaktadır.

İstihdam sadece gelir kaynağı olarak değil sosyal bütünleşmenin ve kaynaşmanın temel taşı olarak görülmektedir. İşsizlik ve sosyal dışlanma arasındaki ilişkiyi farklı boyutlarda analiz etmek mümkündür. Buna göre, İlk olarak işsizlik, potansiyel ulusal üretimin bir parçasının gerçekleştirilememesi nedeniyle üretken gücün israf edilmesini içermektedir.

İnsanlar sadece yaparak öğrenmezler, ayrıca yapmadıkları veya çalışmadıkları sürece de öğrenemezler, kendilerini yeniden üretemezler ve niteliklerini yitirebilirler. Uzun süre işsiz kalan birey, uygulamanın dışında kaldığı

için niteliklerini, kendine güvenini ve sezgilerini kaybedebilir. Bu durum bireyin gelecekte bütünüyle işgücü piyasasından dışlanması anlamına gelebilir.

İşsizlik bireyin özgürlüğünü yitirmesi anlamına da gelebilmektedir. İşsiz kalan birey sadece ekonomik olanaklara (sigorta, emeklilik, sağlık korunması hakkı gibi) erişim özgürlüğünü değil, ortaklaşa bir yaşama katılım olarak sosyal aktivitelere erişimi de kaybeder.

İşsizlik ruhsal hasara ve mutsuzluğa neden olmaktadır. İşsiz kalan birey şiddetli acı ve ruhsal ıstırap çekebilir. Özellikle uzun süreli işsizlik kişinin moralini bozar. İşsizliğe ilişkin ampirik çalışmaların çoğu yüksek işsizliğin intihar oranlarını arttırdığını göstermektedir. Özellikle gençler arasında işsizlik kişinin kendisine olan saygısını yok etmekte ve önemli ruhsal sorunlara yol açmaktadır.

İşsizlik klinik olarak tanımlanabilir hastalıklara ve ölüm oranlarının (sadece intihar şeklinde değil) artmasına da neden olabilir. Bu hastalıklar uzun süreli işsizlik sonucunda maddi gelir yetersizliklerinden kaynaklanabileceği gibi üzüntü, kendine saygının ve motivasyonun yitirilmesinden de kaynaklanabilir. İşsizlik sosyal ilişkileri ve aile yaşantısını önemli ölçüde bozabilir. Aile içerisindeki genel uyumu ve tutarlılığı zayıflatabilir.

İşsizlik, toplumsal cinsiyet bölünmesinin ve etnik gerilimlerin artmasında da önemli bir nedendir. Yaratılan işlerin az olduğu ve bu işlerin dağıtımında etnik ayrımcılıkların yaşandığı toplumlarda önemli gerginlikler yaşanabilmektedir. Ayrıca, özellikle kadınların işgücüne katılım nedeniyle yoğun işsizlik durumunda da toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılık sertleşmektedir.

İşsizliğin arttığı dönemlerde belirli toplumsal değerlerin zayıflaması eğilimi söz konusudur. Sürekli işsiz olan insanlarda, sosyal düzenlemelerin doğruluğu ve güvenirliliği hakkında bir inançsızlık söz konusudur. İşsizler genellikle diğer insanlara inanmamaya ve insanların her davranışından bir çıkar aramaya (utanmazlık - cynicism) başlarlar.

İşgücü piyasasında değişim yaratan temel unsurlar üretimin uluslar arası bütünleşmesi, uygulanan yeni liberal politikalar doğrultusunda ticaretin

serbestleşmesiyle etkisini artıran teknoloji, esneklik ve kuralsızlaştırmadır. Üretimin uluslararası bütünleşmesinin ekonomik mantığı, bir ürün için araştırma, tasarım, üretim ve pazarlama gibi katma değer yaratmayı art arda bir araya toplayan işlem ve aşamaları (üretim sürecini) coğrafi bakımdan bir birinden uzak mekanlarda farklı işlemciler (üretim birimleri) aracılığıyla bir merkezden düzenlemeye dayanmaktadır.³¹

Üretim sürecindeki bu değişimde, artan rekabetin baskısı ve sertleşen ticaretin açtığı yol ile çok uluslu şirketler aktif rol oynamaktadır. Teknoloji üretimin uluslararası bütünleşmesini sağlayarak işgücü piyasasında değişimi tetikleyen önemli bir unsurdur. Kitle üretimine yönelik teknolojik rejimden, mikro elektronik ürünlere dayalı, tasarım, üretim, yönetim ve pazarlama faaliyetlerinin bütünleşmiş bir sistem olarak çalışan bilgi yoğun bir üretim organizasyonuna geçilmiştir. Üretim faktörlerinden işgücü ücret ve çalışma koşulları bakımından bu değişimden etkilenmiştir.³²

Bu değişimin işgücü piyasası üzerindeki yansıması artan işsizlik ve işgücü piyasasında bölünme şeklinde gerçekleşmiştir. Dünya pazarının değişken ve istikrarsız koşullarına ve ürün tercihlerine uyum sağlamak amacıyla uygulanan esnek çalışma biçimleri sayesinde, işgücü maliyetinin en alt düzeye çekilebildiği, dolayısıyla esnek çalışmanın işverene maliyet açısından önemli ölçüde tasarruflar sağladığı görülmektedir.³³

İşsizlik dışında, işgücü piyasasında meydana gelen bölünme istihdamın eğretilişmesine yol açarak sosyal dışlanma için potansiyel yaratmaktadır. Bölünmüş işgücü piyasası ve ortaya çıkan kategoriler çalışanlar arasında ücret, çalışma koşulları ve iş güvencesi bakımından dengesizliklere neden olmaktadır. İşgücü piyasasında meydana gelen bu yapının, esneklik uygulamalarının ve kuralsızlaştırmanın enformel ekonomi ile yakın bir ilişkisi bulunmaktadır. Özellikle üçüncü grupta yer alan taşeron ve ödünç iş ilişkisi ile geçici çalışma,

---

³¹Zeki ERDUT, “**Rekabetin İşgücü Piyasasına Etkisi**”, Türk Ağır Sanayii ve Hizmet Sektörü Kamu İşverenleri Sendikası (TÜHİS), Yayın No 29, İzmir, 1998

³² Şule DALDAL, “**Esnekliğin Farklı Boyutları ve Uluslararası Dinamikler**,” Petrol-İş 97-99 Yıllığı, Türkiye Petrol, Kimya ve Lastik İşçileri Sendikası, İstanbul, Mart 2000

³³ Petrol-İş, “**Esnek Çalışma**,” Petrol-İş 97-99 Yıllığı, Türkiye Petrol, Kimya ve Lastik İşçileri Sendikası, İstanbul, Mart 2000

enformel çalışmaya geçişi hızlandıran mekanizmalar olarak rol oynamaktadır. Kuralsızlaştırma ve enformel çalışmayı büyüten unsurlar arasında, kısmi süreli çalışma, kamu işyerlerinin özelleştirilmesi, işyerlerinin kısmen veya bütün olarak taşeronla devredilmesi en sık rastlanan uygulamalar olmaktadır.³⁴

Gelişmiş ülkelerde uzun süreli işsizlikten en çok etkilenenler kadınlar, gençler, göçmenler ve azınlıklardır. İşgücü piyasasından dışlanma çoğu zaman yoksullukla birleşerek sosyal dışlanma kısır döngüsünü tamamlamaktadır. Yoksulluk oranı ile işsizlik oranı arasında makro ekonomik açıdan bir ilişki bulunmamakla birlikte, işsizlerin yoksulluk eşiği altında bir yaşam standardına sahip olma riski yüksektir.

Sosyal dışlanma tehlikesini en fazla taşıyan grup işsizlerdir. İstihdam olanaklarının esneklik ve kuralsızlaştırma yoluyla kısıtlanması, yeni işsizlerin ortaya çıkması yanında, bir süredir işsiz olanların tekrar iş bulma şanslarını da iyice kısıtlamaktadır. Uzun süreli işsizlik sosyal dışlanma bakımından büyük tehlike olarak varlığını sürdürmektedir.

Sonuç olarak işgücü piyasasından dışlanma ekonomik, sosyal, sosyo-psikolojik bakımdan bireyleri toplumsal bütünün dışına itmektedir. İşgücü piyasasından dışlanma giderek artan şiddet ve güvencesizlik, marjinal ve verimli olmayan üretim biçimlerinin artması ve bireysel anomi ve çaresizlik ile birleşebilir. Öte yandan gelişmekte olan ülkelerde de işsizlik ve sosyal dışlanma arasında güçlü bir ilişkinin varlığı kabul edilmiş olsa da, yoksulluk ve işgücü piyasalarına ilişkin verilerin güvenilirliğine ilişkin önemli tartışmalar bulunmaktadır. Bu ülkelerde tarım sektörünün hala egemen olması, enformel ve kayıt dışı çalışmanın yaygınlığı işgücü piyasası içinde önemli bir veri sorunu yaratmaktadır.

Özellikle yeniden yapılanma sürecinin getirmiş olduğu tarımsal reformlar bu sektörde çalışanların işsiz kalmasına, kırsal kesimde işsizliğin ve yoksulluğun

---

³⁴Kuvvet LORDOGLU, “**Esnekleşme Versus Enformelleşme,**” Petrol - İş 97 - 99 Yıllığı, Türkiye Petrol, Kimya ve Lastik İşçileri Sendikası, İstanbul, Mart 2000

artmasına, göçe ve beraberinde kentsel alanlarda marjinalleşme ve sosyal dışlanmaya neden olmaktadır.

1.2.3 Sosyal Güvencesizlik

Sosyal güvenlik, sorumluluğu bireye yüklemeyen mesleksi, fizyolojik ya da sosyo ekonomik risklerden ötürü geliri veya kazancı kesilmiş kimselerin yaşama ve geçinme gereksinimlerini karşılayan bir sistemdir.

Sosyal koruma, bireylerin karşılaşılabilecekleri risklere karşı güvence sağlayan sosyal yardım ve teşvikleri de kapsayan sosyal güvenlik kurumlarını, iş güvencesi, sağlık ve eğitim haklarının yaşama geçirilmesi ile ilgili tüm önlemleri kapsamaktadır. Sosyal korumanın insanların kendi kaderine terk edilmemesi anlamına geldiği söylenebilir. Sağlık sorunu nedeniyle işe devam edememesinden kaynaklanan gelir kaybının karşılanarak, sağlık hizmetlerinin verilmesi kadar, işsizlik ve yaşlılık risklerinde de bireylerin gelir güvencesine sahip olmaları, söz konusu insanların toplumdan kopmasını önleyecektir. Yoksulluk nedeniyle öğrenimine devam edemeyen bir çocuğun okul masraflarının karşılanması yönünde verilecek sosyal teşvik, onun sosyal dışlanma riskini azaltmak için önemli bir girişim olacaktır.

Gelir güvencesi, sağlık hizmetleri, eğitim yardımları gibi sosyal koruma uygulamaları bireylerin toplum içinde bir yer edinmelerini sağlayarak, sosyal dışlanma ile karşı karşıya kalmalarını önleyebilecektir. Sağlık, bireysel bir sorun gibi görünse de toplumun bütününe ve geleceğini ilgilendirmektedir. Sağlık hakkı ve sosyal dışlanma arasında çok karmaşık bir neden sonuç ilişkisi vardır. Öncelikle sağlık doğrudan gelire bağlantılıdır. Yoksullar genellikle sosyal dışlanmış bireylerdir, sağlığın bozulması ve hastalıkların yayılması anlamında bir tehdit oluşturmaktadır.

Sağlıktan dışlanma, gelişmekte olan ülkelerin çoğu için daha önemli bir sorundur. Çünkü, bu ülkelerde, sağlık güvencesi ile ilgili hizmetler kamu çalışanları ile özel sektördeki büyük işletmelerin çalışanları içinde olmak üzere sınırlı sayıda bir kesimi kapsamaktadır.

Sosyal güvenlikten dışlanmanın farklı biçimlerinden söz edilebilir. İlki tarımda çalışanların büyük bir kısmı, ücretsiz aile çalışanları ve enformel ekonomide çalışanlar gibi sosyal güvenlik kapsamına açıkça dahil edilmeyen toplumun belirli gruplarıdır. İkinci dışlanma biçimi, birincisine göre daha üstü örtülü biçimde ortaya çıkmaktadır. Bu gruptakiler, yasal bakımdan sosyal güvenlik kapsamındadırlar. Denetim eksiklikleri, katkı ödeme güçlüğü, bilgi eksikliği, sosyal korunmanın yeterliliğine güvenmeme gibi çeşitli nedenlerle isteyerek ya da zorunlu olarak kapsam dışında kalırlar. Üçüncü dışlanma biçimi karmaşık unsurlar içerir. Gerçekte sosyal güvenlik kapsamında olan bu kişiler yardım ve desteklerden yararlanma koşullarının güçleştirilmesine bağlı olarak gelir güvencesizliği ile karşı karşıya kaldıklarından sosyal güvenlikten sınırlı derecede yararlanabilir veya hiç yararlanamazlar.

Bugün gelişmiş ülkelerde dahi elde edilmiş olan sosyal koruma düzeyi sosyal dışlanmayı önlemeye yetmezken, gelişmekte olan ülkelerde oldukça yetersiz olan hatta varlığından bile şüphe edilen sosyal koruma düzeyinin etkinliğinin artırılması gerekmektedir. Araştırmalar sosyal dışlanmayı ortaya çıkaran faktörlerin sosyal koruma önlemlerinin yetersizliğinden kaynaklandığını ortaya koymaktadır. İşsizlik, düşük vasıf, düşük gelir, kötü barınma koşulları, suça teşvik eden ortam, kötü sağlık koşulları ve yaşantı, sosyal dışlanmayı güçlendiren unsurlar olarak belirlenmiştir³⁵.

Oysa sosyal güvenliğin yüksek bir düzeyde olduğu Kuzey Avrupa ülkelerinde (Finlandiya, Danimarka ve İsveç) işsizliğin zarar verici etkisinin daha az olduğu saptanmış ve Danimarka'da işsizliğin sosyal dışlanmaya neden olma derecesinin düşük olduğu tespit edilmiştir.³⁶

1.2.4 Yaşlılık ve Özürlülük

Sosyal politikanın temel amacını, değişik risklere karşı toplumda zayıf kesimlerin güvenceye alınması oluşturur. Bu bakımdan sosyal politikanın üç

³⁵ The Scottish Office, "Social Exclusion in Scotland," www.scotland.gov.uk/library/documents1/socexcl.htm (25.01.2007)

³⁶ Minna HEIKKINEN, "Social Networks of the Marginal Young: A Study Of Young People's Social Exclusion In Finland," *Journal Of Youth Studies*, Vo1.3, No:4, 2000,

temel değerden esinlendiği söylenebilir: Bunlar özerklik, hakkaniyet ve toplumsal bütünleşmedir. Sosyal dışlanma ile mücadele, toplumsal aidiyet ve güven sosyal politikanın hedefleridir.

Konuya ülkemiz açısından yaklaşıldığında ise daha başlangıçta derin bir sosyal politika sorunundan ve bu sorunun belirlediği kurumsal sorunlardan söz edebiliriz. Ülkemizde sosyal politika “sosyal yardım” merkezli geleneksel bir yapı taşımaktadır. Bu bağlamda da yaşlılık, özürllük, çocuk ve kadın gibi temel alanlar yoksulluk bağlamına indirgenerek konu edilebilmektedir. Ayrıca dezavantajlı gruplara yönelik hizmetlerin kurumlaşmasına dikkat edildiğinde de karşımıza yine geleneksel yaklaşımın ürünü olan “kurum temelli” hizmet anlayışının yer aldığı belirgindir.³⁷

Dünyada ise geleneksel sosyal politikanın yerini “**aktif sosyal politika**” almaktadır. Bu yaklaşıma göre kamu idareleri sosyal politikanın tek aktörü değildir. Sosyal alanda önemli roller üstlenebilecek, hatta sosyal korumanın finansmanına ve uygulamasına katılabilecek bir çok sosyal grup bulunmaktadır. Bu doğrultuda özel sektör sosyal hizmetlerin sunumuna geniş ölçüde katılabilir. Çocuk bakımından yaşlılara ve özürllüklere götürülebilecek çeşitli hizmetlere kadar özel sektör kamu sektörü yanında değişik seçenekler sunarak önemli işlevler yerine getirebilir. Sosyal politikalarda ortaya çıkan bu iradi yaklaşım, bireylerin gelecekte beklenenlerini artırmak için onların kapasitelerine yatırım yapılması gerekliliğine vurgu yapmaktadır. Bu yeni yaklaşım, hükümetlerce sosyal yardımları azaltan, vergi gelirlerini artıran, daha geniş anlamda yoksulluğu ve sosyal dışlanmayı önleyerek uyumlu bir toplum öngören sosyal politikalara yatırım yapılmasının daha yararlı olduğu anlayışına dayanmaktadır. Söz konusu politikalar toplumu oluşturan birey ve grupların sosyal ve ekonomik yaşama tam olarak katılmalarını özendirilmektedir. Bu yaklaşım toplumun üyesi olarak bireylerin ve grupların hak ve yükümlülüklerinin tanınmasına dayanmakta ve hayatın risklerine karşı kişileri korumanın ötesinde mümkün olduğu kadar onların kapasitelerine yatırım yaparak, tüm yaşam boyunca potansiyellerini gerçekleştirmelerine çalışmaktadır. Bununla birlikte, bu yeni yaklaşımın kabul

---

³⁷ www.tsd.org.tr (11.10.2007)

edilmesi, toplumun dezavantajlı kesimlerinin yoksulluğa karşı korunması ve gelir güvencesi sağlanması gibi eski sosyal politikanın izlediği amaçların terk edilmesi anlamına gelmektedir. Bu çerçevede ülkemizde geçerli olan sosyal politika anlayışı ve sosyal hizmetlerin yeniden gözden geçirilmesi gerekmektedir.³⁸

Yaşlılık ülkemiz açısından yapılan nüfus projeksiyonları dikkate alındığında AB ülkelerinin karşı karşıya bulunduğu olgunun boyutlarına sahip değildir . 2020 yılında Türkiye’de 65 ve üstü yaşlı grubunun toplam nüfus içindeki oranı % 7.9 ile AB’nin en düşük düzeyinde olması beklenmektedir. Buna karşılık bu oranın, AB’de ortalama olarak % 21’e çıkması hesap edilmektedir (OECD; Taxing Wages 2003-2004; Şubat 2005). Ancak sosyal politikanın bir bütün olduğu ve dezavantajlı gruplara yönelik yaklaşımların bu bütünün birer parçası olduğu dikkate alındığında, ülke gerçeklerimize göre inşa edilmesi gereken politikanın tüm sorun alanlarını kuşatması gerekmektedir.

Hali hazır duruma dikkat edildiğinde güçlü bir aile dokusuna vurgu yapılarak ele alınan sorunlar, “aile odaklı” bir politika ile çözümlenmemektedir. Ek olarak kendi içinde ayrı değerlendirilebilir olan sosyal olguların temelde ayrıştırılamaz olduğu, örneğin özür lülük konu edilirken yaşlılığın dışarıda bırakılamayacağıdır. Sosyal olguların ele alınış biçimi çözüm modellerini belirlemektedir. Bu anlamda da ülkemiz açısından yapılabilecek en doğrudan tespit; “modernliğin ürünü sorunlara geleneksel çözümler üretilmesi”dir. Ülkemizde yaşlılık konusunda bir çözüm gibi görülen “huzurevi” modeli bu durumun en güzel örneğidir. Bir tür bakım evi olarak nitelendirebileceğimiz bu kurumlar hem kurum temelli anlayışın hem de sosyal dışlanmanın üretilmesinin göstergeleri olarak bulunmaktadır. Günümüzde söz konusu geleneksel yapılanmalar yapılan yasal düzenlemelerle değiştirilmektedir.

Yeni yasal düzenlemelerde aile destek hizmetleri, evde bakım gibi yeni hizmet biçimlerinin yer alması bu alanda devreye sokulan yeni bir politikanın yansımaları olarak değerlendirilmelidir.³⁹

---

³⁸<http://www.tsd.org.tr> (11.10.2007)

³⁹ <http://www.tsd.org.tr> (11.10.2007)

Bu bağlamda yaşlılık konusunda bu yıl gerçekleştirilen kongreler yanında DPT'nin "Yaşlılık Eylem Planı" çalışmaları devlet düzeyinde önemli çalışmaların başlangıcı olma niteliğindedir. Konuya AB süreci ekseninde yaklaşıldığında ise "yaşlı hakları" önemli bir tema olarak karşımıza çıkmaktadır. AB Anayasa metninde yer alan "Birlik, yaşlıların onurlu ve bağımsız bir yaşam sürme ve toplumsal ve kültürel yaşama katılma hakları olduğunu kabul eder ve bu haklara saygı gösterir." İfadesi sosyal politikanın temel bağlamını da belirlemektedir.⁴⁰

Bu çerçevede AB sosyal programlarında sosyal dışlanma ve ayrımcılıkla mücadele çalışmalarının önemli bir boyutunu yaşlılık oluşturmaktadır. Söz konusu programlara ülkemiz şubat 2003 tarihinden itibaren dahil olmasına karşın özelde yaşlılık konusunda henüz belli bir çalışma ortaya koymamıştır. Ülkemizde yaşlılar politikasının temel esasları belirlenirken, yaşlılığın tüm tezahürleri ve boyutları dikkate alınmalıdır. (Aktif) yaşlılar politikası, geleneksel anlamda sadece yaşlılara (maddî) yardım politikası olarak algılanmamalıdır. Gelir yetersizliği yanında yaşlıların bir çok sorunları mevcuttur: Örn.: Malullük gibi gayri ihtiyari erken emeklilik; Yalnızlık ve sosyal dışlanma; Toplumsal katılımın yetersizliği; Hastalıklar; Bakıma muhtaçlık riski.

Geleneksel sosyal politika olarak nitelendirebileceğimiz söz konusu yaklaşım, nüfusun yaşlanması ve iş piyasasından dışlanma gibi yeni sorunlar karşısında yetersiz kalmıştır. Eşit olmayan gelir dağılımını düzeltmek ve yoksulluğu önlemek için geçmişte uygulanan sosyal politikaların başvurduğu temel araç, zenginlerin ve ekonomik büyümeden en fazla pay alanların gelirlerinden kesilen vergilerin, hastalık, yaşlılık ve mesleki vasıf yetersizliği gibi herhangi bir nedenle ücretli bir işte çalışamayan kişilere transfer edilmesi idi. Ancak, geçmişte böyle bir sözleşmenin uygulanabilmesini mümkün kılan uygun ekonomik ve demografik koşullar artık ortadan kalkmıştır. Günümüzde sayıları gittikçe artan emeklilerin ve sağlık hizmetlerine ihtiyacı olan kişilerin giderleri, sayısı gittikçe azalan çalışma yaşındaki nüfus tarafından üstlenilmektedir. Kitlese işsizlik ve erken emeklilik olguları, demografik etkenlerin etkisini artırarak sosyal güvenlik sistemlerinin sürekliliğini zora sokmuştur.

---

⁴⁰ Mehmet AYSOY "Avrupa Birliği Sürecinde Özürlüler Politikası", Açık Kitaplar 2004 s.18.

Özürllük açısından yeni sosyal politika yaklaşımında temel hedef özürllülerin toplumla bütünleşmesi olarak karşımıza çıkar. Özürllük konusundaki çalışmalar değişen koşullar açısından değerlendirildiğinde ise sosyal politikanın en sorunlu alanlarının başında gelmektedir ve bu durum özürllüğün dinamik yapısından kaynaklanmaktadır. Özürllük günümüzden kısa süre öncesine kadar kabul edildiği gibi çeşitli önleme çalışmalarıyla tüketilebilir bir olgu değildir. Dünyada olduğu gibi ülkemizde de özürllük oranı yaşlanmaya endeksli olarak yükselmekte ve bu bağlamda da özürllük fenomeninin kapsamı ve içeriği genişlemektedir. Özürllüğün geleneksel olarak tanımlandığı “fiziksel eksikliğe” dayalı yaklaşımlardan vazgeçilmiş, işlevsellik açısından değerlendirilmeye başlanılmıştır. Buna göre özürllük sadece ortopedik, görme, işitme ve zihinsel olarak değerlendirilen başka deyişle fiziksel bir eksiklikle nitelenen bir olgu değil, süregelen hastalıkları da içinde barındıran bir olgudur. Bu doğrultuda homojen bir yapı arz etmeyen özürllük kendi içinde “ağır özürllük” ve diğeri olarak sınıflandırılmaktadır. Ağır özürllük, sadece belli özür türlerinin niteliği olarak değil “bağımlılık oranı” çerçevesinde her özür türünü kendi içinde barındırmaktadır. Bu anlamıyla da özürllük alanında yapılacak çalışma ve hizmet sunumları değişmektedir.⁴¹

Ülkemizde ise sosyal politika açısından özürllüğün daha çok yoksulluk bağlamında değerlendirildiğini söyleyebiliriz. Özürllük yoksulluğun ürünü olmamakla birlikte yoksulluk nedenidir ve ülkemizde özürllülerimize yeterli eğitim ve istihdam altyapısı söz konusu olmadığından özürllük yoksulluk bağlamında hizmet sunumunun konusudur. Ülkemizde diğer bir sorun alanı yine yoksullukla bağlantılı olarak sağlık hizmetleridir. Özürllülerin sağlık sorunlarından söz edilebilir ancak özürllük bir “hastalık” değil bir durumdur. Bu doğrultuda da özürllülere yönelik hizmet sunumunun öncelikleri sadece “yardım” başlığında toplanmaya uygun değildir ve bu türden hizmetler yeterli değildir.

Konuya sosyal hizmetler açısından yaklaşıldığında ise ülkemizde yoksulluk eksenli yardımlar dışında özel eğitim ve rehabilitasyon hizmetleri söz

---

⁴¹ Mehmet AYSOY “Yoksulluk Açısından Özürllük”, Yoksulluk Sempozyumu, Deniz Feneri Yayını 2003 s.45.

konusudur. Hem hizmet standartları hem de denetim mekanizmaları açısından çeşitli sorunlar taşıyan bu hizmet sunumlarının yetersizliği bir yana ülke koşullarımıza göre uygunluğu da ayrı bir problemdir.

Ağır özrürlük açısından en temel sorun ailelerine bağımlı olan özrürlülerin ailelerinin de eve bağımlı yaşamalarıdır. Bu bağlamda çok acil durumlarda dahi özrürlü çocuğunu bırakıp ihtiyacını gideremeyen özrürlü annelerine yönelik “aile destek hizmetleri” önceliklidir. Aile destek hizmetleri yerel idareler açısından da en kolay hizmet organizasyonlarının başında yer almaktadır. Basit anlamda “özrürlü kreş” biçiminde sunulabilecek bu tür hizmetler, aile eğitimi ve rehabilitasyonu da içerecek biçimde daha kompleks olarak da sunulabilir.

Kamu idareleri merkezli hizmet imkanları açısından diğere öncelikli alan “istihdam” dır. Ülkemizde özrürlülerimize meslek edindirilemediğı için istihdam konusunda önemli sorunlar bulunmaktadır. Bu konuda yapılabilecek en doğrudan hizmetler “mesleki rehabilitasyon” ve “korunmalı işyerleri” düzenlemeleridir.⁴² Ayrıca çalışmaları uzun bir süredir devam eden ve meclis gündeminde olan “Özürlüler Kanunu” yürürlüğe girdikten sonra ülkemizde özrürlük konusunda yeni politikaların temel referansını oluşturacaktır. Bir politika aracı olarak özrürlüler kanunu hem özrürlülere yönelik sunulacak hizmetleri hem de sosyal hakları yeniden düzenlemektedir.

Ayrımcılıkla mücadele merkezinde bir özrürlüler politikasını belirleyecek olan kanunla birlikte kamu idaresine “ulaşılabilirliğin sağlanması” açısından da önemli yükümlülükler getirmektedir⁴³.

Toplumun yaşlanması ve yaşlılık sorunlarının gençler ve gelecek nesiller açısından sadece toplumsal yük ve maliyet olarak da değerlendirilmemelidir. Elbette yaşlılara dönük sosyal transferlerdeki artış ve bakım hizmetlerine yönelik artan oranlardaki altyapı giderleri kaçınılmazdır. Ancak, yaşlılar politikasının da ekonomik büyümeye ve yeni iş imkânlarının açılmasına katkıda bulunduğu gerçeğı unutulmamalıdır.

---

⁴² www.ozida.gov.tr (T.C. Başbakanlık Özrürlüler İdaresi Başkanlığı.) (24.07.2007)

⁴³ Mehmet AYSOY “Yoksulluk Açısından Özrürlülük”, Yoksulluk Sempozyumu, Deniz Feneri Yayını 2003,s.64.

Bu kapsamda Yaşlılar politikası açısından üç önemli boyut ortaya çıkmaktadır:

1. Yerel çalışmalar, gelecekte de ağırlıklı olarak yardım ve destek programlarına yönelik olması gerekmektedir. İleri yaşlılık, ailelerin değişen sosyo-ekonomik yaşama şartları, konut durumu, yaşlı toplumun sosyo-kültürel dışlanması gibi bir çok sorun daha belirgin olarak yaşanacaktır. Buna karşılık sağlık, bakım, aile, sosyal güvenlik ve konut alanında kişilerin bağımsızlığını sağlayan destek hizmetleri verilmelidir.

2. Nesiller arası dayanışma ruhuna ve sosyal barışa katkı sağlamak adına yaşlıların artan potansiyellerinden daha çok yararlanılmalıdır. Bunun için bu potansiyellerin gün ışığına çıkması özellikle iş hayatında, sosyal aktiviteler alanında ve siyasî faaliyetlerde teşvik edilmelidir.

3. Yaşlılar çalışmaları bütüncül ve koordineli bir şekilde uygun kurum ve kuruluşlar aracılığıyla organize edilmelidir.⁴⁴

Yaşlı nüfusun gelecekteki dağılımı ve yapısına göre mahallî sosyal hizmet programları uygulanmalıdır. İleride daha çok tek başına yaşayan yaşlılar ve bunlar arasında bayan yaşlılar olacaktır. Yaşlı çiftlerin sayısı da artacaktır. Yakın sosyal ve enformel çevrenin yaşlı sorunlarının çözümüne yönelik katkısı ise demografik gerçeklerin yansımaları (çocuklu ailelerin sayısının azalması) sonucunda gittikçe azalacaktır. Ayrıca aile fertlerinin ve tabii ki kadınların da hemen hepsinin çalışma hayatında bulunması ve bundan dolayı yaşlılarla yeterince ilgilenememeleri, evlenmelerin veya yeniden evlenmelerin azalması ve yaşlıların bilinçli olarak yalnız yaşamak istemesi gibi faktörler de tek başına olan yaşlıların sayısını artıracaktır. Yabancı yaşlıların sayısı da ileride artacaktır. Bu tespitler, yerel sosyal hizmetlerin nicelik yönden artacağını ve nitelik açıdan da kendi içinde detaylandırılması gerektiğini göstermektedir. Yaşlılarla iletişim ve beşeri münasebetlerin korunması ve geliştirilmesi, ev idaresi, ulaşılabilirlik, katılımcılık, yaşlı danışmanlık hizmetleri, ölüme manevî refakat hizmetleri, ileri yaşta olanlara dönük bakım hizmetleri gibi çalışmaların-faaliyetlerin yeniden biçimlendirilmesi şarttır.⁴⁵

⁴⁴<http://www.ozida.gov.tr> (T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı.) (24.07.2007)

⁴⁵<http://www.tsd.org.tr> (11.10.2007)

Farklı ihtiyaçlara dönük biçimlendirilmiş yaşlı hizmetlerinin iki hedefi olmalıdır: Birincisi Yaşlıların özerkliği çerçevesinde bağımsız yaşama kabiliyetlerinin korunması ve artırılması. İkincisi Yaşlıların kaliteli bir hayatın içinde bulunmalarının temini ve geliştirilmesidir.

Her iki hedefin gerçekleştirilmesi, çoğu zaman konutların yapısı ve özellikleri ile ilgilidir. Yaşlıların fizikî ihtiyaçlarını karşılayan mekânların sayısı artırılmalı ve yaşlı dostu mahalleler oluşturulmalıdır. Yaşlı konut politikaları bundan dolayı demografik değişimleri dikkate almalı ve şu özellikleri içinde barındırmalıdır:

1. Özellikle fonksiyonel yetersizlik içinde bulunan yaşlılara içinde yaşadıkları evlerde sosyal koruma, kişiye ve eve (ev temizliğine) dönük bakım hizmetleri sunulmalıdır.
2. Konut yapımı ve çevre düzenlemeleri, kişiler arası sosyal diyalogu kolaylaştırmalıdır. Gruplara dönük konutların projeksiyonu çizilmelidir.
3. Yaşlıların güvenliği temin edilmelidir.
4. Yaşlıların mahremiyeti korunmalıdır.
5. Konutlar sosyal nitelikte ve ucuz olmalıdır.
6. Konutlara yakın çevrede ihtiyaçların karşılanmasını sağlayan tesisler bulundurulmalıdır (alış veriş yerleri, eczane, hastaneler, bakım merkezleri vb.).
7. Konutlar, teknolojik gelişmelere paralel olarak haberleşme (iletişim kurma) ağı ile donatılmalı ve acil durumlarda yaşlılara hemen ulaşılmalıdır.⁴⁶

1.2.5 Teknoloji

Teknoloji kavramı toplumda ve yeni ekonomide çalışma ve refah "*küreselleşme neoliberalizme eşittir*" fenomeninin bir sonucu olarak karşımıza çıkmakta ve tartışılmaktadır. Ancak literatürde küçük bir nokta dikkat çekmektedir. Gelir kutuplaşmasının ticari değişimlerden mi? yoksa teknolojik değişimlerden mi? kaynaklandığı konusunda iktisatçılar arasında belirsizlik söz

---

⁴⁶<http://www.tsd.org.tr> (15.10.2007)

konusudur.⁴⁷

Ekonomik büyüme konusundaki araştırmalarda , ekonomik büyümenin bir kaynağı olarak özellikle yenilikler ve ülkeler arasındaki eşitsizliğin önemli bir belirleyicisi olan teknolojik yayılma üzerine odaklanılmıştır. Özellikle teknolojik gelişmelerden yararlanan gruplar toplumda daha üst konuma yükselirken, bu yeniliklere kapalı toplumların toplumsal hayatın dışında bırakılmaları teknoloji ile sosyal dışlanma arasındaki ilişkinin belirlenmesi açısından önemlidir.

1.2.6 Gelir Dağılımda Adaletsizlik, Yoksulluk ve Eşitsizlik

Gelir dağılımı ekonomik bir olgu olmakla birlikte, nüfus artışından ve dağılımdan, toplumun sosyo-kültürel yapısından, toplumdaki eşitlik ve adalet kavramlarına olan yaklaşımdan etkilenmektedir.

Bu anlamda, dünyada gelir dağılımına bakmak gerekir. Birleşmiş Milletler 2004 yılı İnsani Gelişme Raporu ile, gelir dağılımdaki adaletsizlik ortaya konulmuştur. Küreselleşme sürecinin yarattığı kazançların ve kayıpların paylaşımı bölgesel bloklar, toplumlar ve bireyler arasında adaletli gerçekleřmemektedir⁴⁸.

Rapora göre; 1990'ların başında dünya nüfusunun en yoksul % 10'luk kesimi, en zengin % 10' luk kesimi gelirinin sadece % 1.6'sını elde edebilmekteydi. Dünya nüfusunun en zengin %20'si ile en yoksul % 20'si arasındaki fark 1970 yılında 1'e 33.7 kat iken, 1997'de 1'e 70.4 kata çıkmış, dünya nüfusunun en zengin % 10'u ile en yoksul % 10'u arasındaki fark 1970 yılında 1'e 51.5 kat iken, 1997'de 127.7 kata yükselmiřtir⁴⁹. Günümüz de bu farkın kapandığını söylemek hayalcilikten öteye gitmemekle beraber ne yazık ki zenginle yoksul arasındaki bu uçurum giderek derinleşmektedir.

Örnek olarak İngiltere'de ortalama reel gelirler 1979'dan 1991'e % 30 artarken, gelir dağılımda ortalamanın altındaki hane halkının gelirleri % 10

---

⁴⁷ Abdülkadir şENKAL, **a.g.e.**s.388

⁴⁸ Ahmet SELAMOGLU, "**Yoğunlaşan Sosyal Sorunlarıyla Küreselleşme,**" **Küreselleşmenin İnsani Yüzü**, Derleyen: Veysel BOZKURT, Alfa Yayınları, İstanbul, 2000, s.37.

⁴⁹ [http://www.undp.org/hdr2006/chapterone.pdf.II.\(02.06.2007\)](http://www.undp.org/hdr2006/chapterone.pdf.II.(02.06.2007))

artmış, en yüksek gelir elde edenlerin payı % 60 artmıştır. 2000 li yıllara gelindiğinde zengin ve yoksul arasındaki bu fark giderek derinleşmiş ve kapatılması çok zor bir hal almıştır.

Günümüzde dünya nüfusunun en zengin % 1 'lik kesiminin geliri, en yoksul % 57'lik kesimin toplam gelirine eşittir.⁵⁰ Bireylerin elde ettikleri gelir, yaşamsal, sosyal ve kültürel ihtiyaçlarını karşılamayı sağlayarak sosyal bütünleşmede temel rol oynamaktadır. Gelir dağılımındaki adaletsizliğin acı ve gerçek sonucu yoksulluk olmaktadır. Sosyal dışlanmanın açıklanmasında yoksulluk ve eşitsizlik kavramları anahtar hale gelmiştir.

Yoksulluğun tanımına ve ölçütlerine ilişkin tartışmalar **mutlak yoksulluk, görelî yoksulluk** ve **öznel yoksulluk** kavramlarını ortaya çıkarmıştır. Mutlak yoksulluk, hane halkının temel ihtiyaçlarının karşılanması için gerekli olan miktarın altındaki gelir seviyesi ve yaşam standartlarını ifade etmektedir⁵¹. Asgari ihtiyaçlarını karşılamayanlar mutlak yoksul kabul edilmektedir. Görelî yoksulluk, toplumun ortalama refah düzeyinin belli bir oranın altında olma durumunu ifade ederken, öznel yoksulluk, bireylerin yoksul olmamak, iyi bir gelire sahip olmak gibi bazı özel hedeflere ulaşabilmek için yeterli olduğunu düşündükleri gelir miktarı ile belirlenir⁵². Gelişmekte olan ülkelerde mutlak yoksulluk kavramı ön plana çıkarken, gelişmiş ülkelerde görelî yoksulluk kavramı karşılaştırmalarda kullanılan yoksulluk türü olmaktadır. Görelî yoksulluk gelir dağılımı adaletsizliğini ölçme bakımından daha uygun bir gösterge olarak kabul edilmektedir. Birleşmiş Milletler, uluslararası karşılaştırmalarda, yoksulluk sınırı olarak bir insanın günde bir dolar kazanmasını esas almaktadır.

Dünya Bankası, dünya nüfusunun yarısının, günlük gelirinin iki dolardan az olduğunu, 1.2 milyar insanın ise, günlük bir dolarlık gelirle ifade edilen mutlak yoksulluk sınırının altında yaşadığını belirtmiştir.

---

⁵⁰ <http://www.undp.org/hdr2006/chapterone.pdf>.II. (02.06.2007)

⁵¹ David BYRNE, “**Social Exclusion, Issues in Sodety**”, Editör: Tim MA Y, Open University Press, Buckingham, 1999, s.81.

⁵² Seyfettin GÜRSEL! Haluk LEVENT/ Raziye SELİM/Özlem SARICA, “**Türkiye'de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk, Avrupa Birliği İle Karşılaştırma**”, TÜSİAD, Yayın No: TÜSİAD T/2000-12/295, İstanbul, 2000, s.97-98.

Bütün bu göstergeler gerek dünyada, gerekse ülkelerin kendi içinde gelir dağılımının adaletsizliğini ortaya koymaktadır. Bu durumun neden olduğu bir başka sorun var olan yoksullara ek olarak, "yeni yoksulların" ortaya çıkmasıdır. 1990 başlarında kalkınan dünya ekonomisinde, sayısı giderek artan iki tür yoksulluk ortaya çıkmıştır: Bir yanda sayıları görel olarak azalmayan, daha çok nakdi gelir azlığına dayalı, geçimlik ekonomi yoksulluğuna tekabül eden, mutlak yoksulluk, diğer yanda ise önceden yoksul olmayıp, yeni iktisadi ve sosyal yapılanmanın dışlaması sonrası yoksullaşanlardır⁵³.

Bu ikinci tür yoksulluk içinde, iktisadi dalgalanmalara göre yoksulluk sınırının altına dönem dönem düşenler ya da eski sosyalist ülkelerde olduğu gibi, emekli maaşlarının reel olarak şiddetle düşmesi nedeniyle onarılmaz biçimde yoksullaşanlar yer almaktadır.

Sosyal dışlanma riski bakımından önemli olan bir birey veya ailenin yoksulluk sınırının mutlak, görel ya da öznel karşılaştırmalarla belirlenmesi değil, yaşadığı toplumda asgari temel ihtiyaçlarını karşılayıp karşılayamamasıdır. Ayrıca ülke içinde yoksulluğun ölçülmesi konusunda kentsel ve kırsal kesimler bakımından farklar olacağını göz ardı etmemek gerekir⁵⁴. Temel ihtiyaçlarda fazla bir fark olmamakla birlikte, kentsel ve kırsal kesimde yaşayanların ihtiyaçlarını karşılama biçimi ve yardımlaşma ögesinin kırsal kesimde kendini daha çok hissettirmesi, özellikle gelişmekte olan ülkelerde yoksulluğun sosyal dışlanmaya dönüşüp dönüşmemesinde önemli etkenler olarak karşımıza çıkmaktadır. Yoksulluğun tanımlanmasında, beslenme, sağlık, içme suyu, eğitim gibi değişik insani ihtiyaçların kriter olarak değerlendirildiği "**insani yoksulluk**" yaklaşımı sosyal dışlanma bakımından daha açıklayıcı olmaktadır. İnsanca yaşam imkanlarından yoksun olmayı ifade eden insani yoksulluk, yeterli beslenememe, sağlıklı içme suyuna sahip olamama, sağlık ve eğitim imkanlarından yararlanamama, evsizlik, okumayı ve uygun şekilde konuşmayı bilememe, herhangi bir iş sahibi olamama, gelecekte korkma, güçsüzlük ve özgürlüğün

---

⁵³ Ahmet İNSEL, "İki Yoksulluk Tanımı ve Bir Öneri," Toplum ve Bilim, No:89, Yaz 2001, s.62-63.

⁵⁴ Nusret EKİN, "Türkiye'de Yapay İstihdam ve İstihdam Politikaları", İstanbul Ticaret Odası Yayını, Yayın No:2000-33, İstanbul, 2000, s.292.

yetersiz oluşu anlamına gelmektedir⁵⁵.

Yoksulluk, insanların toplumsal hayata katılarak dengeli ve huzurlu bir yaşam sürdürmelerinin önünde önemli bir engeldir. Toplum içinde eşitsizlik genelde gelir eşitsizliği olarak ele alınmakta ve gelir dağılımı ile belirlenmekle beraber, burada sözü edilecek eşitsizlik, bazen gelir eşitsizliğinin bir uzantısı olarak, kimi zamanda politik ve sosyal uygulamalarının sonucu olarak ortaya çıkan eşitsizliktir. Bir toplumun hukuk sistemi kadar, politik, ekonomik, ahlak, kültür, eğitim ve toplumsal sistemlerin de eşitlik düşüncesinin hayata geçirilmesinde etki ve önemi bulunmaktadır.

Gelir dağılımında, istihdam, eğitim, sağlık hizmetlerinden yararlanmada, politik ve kültürel faaliyetlere katılmada eşitsizlik söz konusu olabilir. Eşitsizliğin en uç biçimi sosyal dışlanma şeklinde gerçekleşebilir⁵⁶.

Eğitimde fırsat eşitliğini önleyen etkenler, coğrafi etkenler (köy, kent ayrımı, bölgesel ayrım), sosyal etkenler (etnik gruplar, din ve dil ayrımı, nüfus), ekonomik etkenler (ailenin ekonomik düzeyi, devlet kaynaklarının sınırlılığı) şeklinde sayılmıştır. Bu etkenlere eğitim hakkını kullanamayan insanların toplumsal yaşama tam olarak katılmalarının önünde önemli bir engel oluşmaktadır.

Bugün dünyanın her yerinde, çeşitli biçimlerine rastlayabileceğimiz eşitsizlik bütünsel bir etki yaratarak, fırsat eşitsizliği biçiminde katlanarak büyümektedir. Toplumsal kurumlar ve düzenlemelerin birbirleriyle ilişki ve bağımlılık içinde olmaları nedeniyle sosyal yaşamın bir alanındaki eşitsizlik diğer alanlara da yansımaktadır⁵⁷.

Örneğin işsiz bir insan bankadan kredi alamaz ve eğitim düzeyi düşük bir insanın iyi bir iş bulma şansı azdır. İstihdamda eşitsizlik, işini kaybetme ve iş

---

⁵⁵Faruk SAP ANCALI, "Yeni Dünya Düzeni ve Küresel Yoksulluk," Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt3, Sayı: 2, Nisan-Haziran 2001, s.128.

⁵⁶ Adam JAMROZIK, Luisa NOCELLA, "The Sociology of Social Problems", Cambridge University Press, 1998, s.132.

⁵⁷ JAMROZIK, NOCELLA, a.g.e.,s.136

bulmadaki faktörlerin eşitsizliğiyle güçlenmektedir⁵⁸.

Sosyal dışlanmayla-yoksulluğun ilişkisi şöyle kurulabilir: Eğer birey, bir sosyal dışlanmaya muhatap ise, topluma etkin olarak katılmada sınırlı bir yapabilirliğe (capability) sahiptir.

Yapabilirlik, toplumda etkin olarak işlev görme ve toplumun geneline eşit ve tam olarak katılabilme yeteneğidir. Buna göre, yapabilirlik kavramı, yoksulluk ve sosyal dışlanma arasındaki bağı kurmakta; sosyal dışlanma, kişiyi yoksul kılan temel yeteneklerin yokluğunu belirlemektedir.

Bu bağlamda, yoksulluk, daha az iyi olma hali değildir; ekonomik araçlardan yoksunluk dolayısıyla iyi olmak durumunu sürdürmekten yoksunluktur. Diğer bir ifade ile, yoksulluktan çıkış için gerekli olan temel ekonomik araçlardan yoksun olma durumudur.⁵⁹

Dünya Ticaret Örgütü'nün faaliyetleri ile ilgili tartışmalarda bazı eleştirmenler serbest ticaretin eşitsizliği arttırdığını iddia etmektedir. OECD, çok taraflı Yatırım Anlaşması (MAI) görüşmeleri için çalışırken, şüpheler uluslararası yatırımlar konusunda benzer bir ilgi göstermişlerdir.

Peter Townsend görel yoksunluğun öneminden şöyle söz eder: “İnsanlar, bir toplumun üyesi olarak kendilerinden beklenen davranışlarda bulunabilme ve ilişkilere girebilmelerini mümkün kılan hayat koşullarına hiç ya da yeteri kadar sahip değillerse, görel olarak yoksuldurlar. Eğer bu koşullara sahip değillerse ya da ulaşabilirlikleri engelleniyorsa, artık bir toplum üyesi olmaktan çıkmışlardır, yani yoksuldurlar.”⁶⁰

Yoksulluk, insanların toplumsal hayata katılarak dengeli ve huzurlu bir yaşam sürdürmelerinin önünde önemli bir engeldir. Uluslar arası literatürde göç ve yoksulluk birlikte değerlendirilmektedir. Göçün nedenleri konusunda en önemli

---

⁵⁸ Michael SATTINGER, “**Unemployment, Choice and Inequality**”, Springer-Verlag, 1985, s.84.

⁵⁹ <http://www.isgucdergi.org> (16 Mart 2007)

⁶⁰ <http://www.scvo.org.uk/equalities> (11 Nisan 2007)

bulgu yoksulluk ve işsizlik üzerinde yoğunlaşmaktadır. Özellikle konuya göç alan ülkeler açısından bakıldığında, göçmenlerin gittikleri ülkelerde istihdam ücretleri olumsuz yönde etkilediği ve gittikleri ülkede yerli halkla göçmenler arasında çatışmalara zemin hazırladığı görülmektedir. Bu gelişme daha çok yoksulluk ayrımcılık ve sosyal dışlanmayı beraberinde getirir. Çünkü göçmenler yerli halkın işlerini ellerinden alacağını ve ücret düzeylerini düşüreceğini düşündüklerinden göçmenlere tepki göstermektedirler. Göçe maruz kalanların yoksulluktan kurtulmaları konusundaki çabalar yetersiz kalmış ve bunun sonucunda yoksulluk daha da artırmıştır.

Ayrımcılık ve dışlanmaya karşı her ne kadar AB Mevzuatında yasaklayıcı ve caydırıcı hükümlere yer verse de 90'lı hatta 2000'li yıllarda dahi bunun gerçekte tam olarak önlenemediğini söylemek gerçekleri görmezden gelmek olacaktır. 1990'lı yıllar dünya tarihine, ırkçılık akımlarının ve din esenli kutuplaşmaların yeniden canlandığı yıllar olarak geçmektedir. Özellikle, komünizmin çöküşüne paralel olarak Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte Avrupa, Asya ve Afrika gibi dünyanın birçok yerinde yüzlerce etnik kökenin kendi kimliklerine dönme çabaları ile çöken ideolojinin doğurduğu arayışlar, dünyayı dini kamplaşmaların eşiğine getirmiştir.⁶¹

200 Çokuluslu şirketin toplam satışları, toplam dünya üretiminin dörtte birinden fazladır. Birkaç çokuluslu şirket pek çok ulusal ekonomiden bile büyüktür. 168 tane Çokuluslu şirket beş büyük sanayileşmiş ülkede toplandı. Bunlar; ABD, Japonya, Fransa, İngiltere, Almanya'dır.⁶²

Bütün bu göstergeler gerek dünyada, gerekse ülkelerin kendi içinde gelir dağılımının adaletsizliğini ortaya koymaktadır. Bu durumun neden olduğu bir başka sorun var olan yoksullara ek olarak, "yeni yoksulları"n ortaya çıkmasıdır. 1990 başlarında kalkınan dünya ekonomisinde, sayısı giderek artan iki tür yoksulluk ortaya çıkmıştır: Bir yanda sayıları görece olarak azalmayan, daha çok nakdi gelir azlığına dayalı, geçimlik ekonomi yoksunluğuna tekabül eden, mutlak

---

⁶¹ Yusuf ENGİN, **Sendikacılık-Sivil Toplum ve Yeni Duruşlar**, Öz İplik-İş Sendikası, Eğitim Yayınları, S: 362

⁶² Abdülkadir ŞENKAL, **'Küreselleşme Sürecinde Sosyal Politika'**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2005, S:361

yoksulluk, diğer yanda ise önceden yoksul olmayıp, yeni iktisadi ve sosyal yapılanmanın dışlanması sonrası yoksullaşanlardır.⁶³

1.2.7 Küreselleşme

Sosyal dışlanma kavramının, Küreselleşmenin ortaya çıkardığı sorunlar çerçevesinde, sosyal politika literatürüne 1990'lı yılların sonundan itibaren hızlı bir giriş yaptığı görülmektedir. Sosyal dışlanma kavramı üzerinde, kavramın tam olarak ne ifade ettiği, zaman ve mekan bağlamında gelişmiş ve gelişmekte olan toplumlar için evrensel bir geçerliliğe sahip olup olmadığı yönünde tartışmalar sürmekte ve yakın bir gelecekte de bu tartışmaların sona ermeyeceği görülmektedir. Bu tartışmaların temelinde ise, sosyal dışlanmanın Avrupa kökenli bir kavram olarak ortaya çıkışının etkisi büyüktür. Kavram, Avrupa yaşanan ekonomik ve sosyal yapıdaki değişimler karşısında sosyal korumaya olan gereksinimde ortaya çıkan artış ve çeşitlenme karşısında, sosyal devlet anlayışında ortaya çıkan değişime uygun olarak bir çözüm yolu bulma isteğinin bir ürünüdür(Pasif kullanımdan, aktif katılıma geçiş). Bu bağlamda AB'de kurumsal düzlemde, sosyal dışlanma ile mücadele (sosyal içerme) Amsterdam Antlaşması(136-137 mad.) Birliğin amaçları içinde yer almış, 2000 Lizbon Stratejisi ile de 2010 yılına kadar yoksulluğun ortadan kaldırılması aba amacı ekseninde, sosyal içerme; sürdürülebilir ekonomik büyüme, daha çok sayıda ve kaliteli iş ile sosyal bütünleşmede önemli bir unsur olarak kabul edilmiştir. Bu uzlaşa sonrası, ye devletlerin sosyal içerme stratejilerinde koordineli hareket etme anlamında görüş birliğine varılmıştır. 2003 yılında Avrupa Komisyonu, Lizbon stratejisini güçlendirme bağlamında, sosyal korumanın farklı boyutlarını bütünleştirme adına, sosyal içermeyi, emeklilik reformu, sağlık hizmetleri ve uzun dönemli sağlık hizmetlerinin sunumu ile birlikte ele alma stratejisine geçiş yapmıştırⁱ. Her ne kadar sosyal dışlanma konusunda Türkiye'de resmi bir tanım olmamakla birlikte, Türkiye 'de AB 'ne aday ülke olma sıfatı ile

2004 yılının sonundan itibaren, ÇSGB Avrupa Koordinasyon Başkanlığı'nın öncülüğünde, 2006 yılı itibariyle AB Komisyonuna sunulacak olan, Türkiye'de sosyal dışlanma sorunsalı ve bu sorunsala karşı geliştirilecek

⁶³ Ahmet İNSEL, "İki Yoksulluk Tanımı ve Bir Öneri," Toplum ve Bilim, No:89, Yaz 2001 s.28

sosyal içerme belgesini hazırlama çalışmalarına başlamıştır. Bu girişim, bir anlamda Türkiye'nin sosyal dışlanmaya karşı mücadelede, Avrupa yaklaşımı ve araçlarını da kabul ettiğinin bir göstergesidir. Bu noktada, Avrupa dışlanma sorunsalının, Avrupa sosyal politika gündemine girişinde esasen üç unsurun ön plana çıktığı görülmektedir.ⁱⁱ İşgücü piyasalarından dışlanma(uzun dönemli işsizlik ve genç işsizliğinde artış), düzenli iş olanaklarından dışlanma(güvencesiz ve a-tipik istihdam biçimlerinde artış); konut ve toplum hizmetlerinden dışlanma(etnik ve göçmen azınlıkların oluşturduğu banliyöler) . Bu kapsam çerçevesinde sosyal dışlanma, birlik düzeyinde geliştirilen gelir, istihdam, eğitim ve sağlığa ilişkin göstergelerle ölçülmeye çalışılmakta, dolayısıyla sosyal dışlanma olguları da bir anlamda ortaya konulmaktadır.ⁱⁱⁱ Sosyal dışlanma kavramı yoksullukla birebir ilişkili bir kavram olmakla birlikte, işlevsel bir analiz aracı olarak, dışlanma olgusuna çok boyutlu/ bilimli bakış ve dışlanmaya yola açan süreçlere vurgu yapan dinamik karakteri kavramın farklılığı ortaya çıkaran özellikleridir.^{iv} Sosyal içerme bağlamında ise, bu çok boyutlu anlayışa uygun olarak, içerme içerisinde yer alacak aktörlerde başta devlet, sosyal taraflar, hükümet dışı kuruluşlar olmak üzere çok aktörlü bir yapı sergilemektedir.

Küreselleşme ile artan yoksulluk ve işsizlik sosyal dışlanmanın en önemli boyutlarıdır. Küresel piyasanın yerel ve ulusal düzeyde insanları taleplerini ve kimliklerini hiçe saydığı bir ortamda sosyal dışlanmışlığın varlığı sosyal politika açısından yadsınamaz bir gerçektir.⁶⁴

Sosyal dışlanma yaklaşımının, Avrupa dışında gelişmekte olan ülkelere uygulanabilirliği hakkında tartışmalar sürmekle birlikte, küreselleşmenin ortaya çıkardığı ekonomik, sosyal ve siyasi yapı içerisinde dışlanma sorunun küresel bir sorun halini aldığı hatta bu bağlamda çağımızın “dışlanma çağı” olarak nitelendirildiği görülmektedir(Susan George). Bununla birlikte, dışlanma olgusu; ortaya çıkış ve deneyimleniş biçimleri, ülkelerin sosyal yapı ve koşulları, sosyal koruma mekanizmalarındaki farklılıklar nedeniyle, özgün bir biçimde değerlendirmeyi hak etmektedir. Avrupa ülkeleri içinde bile, birey ve toplum ilişkisini kavramsallaştırma açısından ortaya çıkan bakış farklılığı nedeniyle, sosyal dışlanma olgusunun üç farklı paradigma(dayanışmacı- Fransa;

---

⁶⁴ Abdülkadir ŞENKAL, ‘Küreselleşme Sürecinde Sosyal Politika’, Alfa Yayınları, İstanbul, 2005, S:377

uzmanlaşma- İngiltere ve monopol- kısmen İskandinavya ülkeleri) etrafında değerlendirildiği görülmektedir.

Bu noktada, sosyal dışlanma anlayışının ülkelerin özgün bir o kadar da evrensel ölçütlere yakın unsurlar çerçevesinde tanımlama çabalarının geliştirilmesi gerekmektedir.⁶⁵

1.2.8 Cinsiyet Ayrımcılığı

Bütün toplumlarda doğuştan gelen bu biyolojik farklılıklar kültürel olarak yorumlanıp değerlendirilir. Böylece hangi davranış ve faaliyetlerin kadınlar ve erkekler için uygun olduğuna, bu iki cinsin hangi haklara, kaynaklara ve güce ne derecede sahip olduğuna ya da olması gerektiğine ilişkin toplumsal beklentiler geliştirilir. Bu beklentiler toplumdan topluma ve aynı toplum içinde bir toplumsal kesimden diğerine kısmen değişse de, özünde ortak noktalar vardır. Bu öz toplumsal cinsiyet temelli asimetrinin yani farklılıklar ve eşitsizliklerin varlığıdır.

Toplumsal cinsiyet eşitliği kavramı, kadın ve erkeğin, toplumsal kurumlar içinde (aile, çalışma, hukuk, eğitim, siyaset, din, sağlık, vb) mevcut kaynakları, fırsatları ve gücü kullanımlarında eşitliği ifade ederken toplumsal cinsiyet eşitsizliği de bu alanlarda birinin diğerine göre eşitsiz konumunu anlatır. Bu durum cinsiyet nedeniyle dışlanmaya yol açar.⁶⁶

Son yıllarda, toplumsal cinsiyet eşitsizliği , kadının alta sıralanmışlığı ve ezilmişliğini yaratan nedenler konusunda zengin bir literatür oluşmuştur. Toplumsal bilimlerin pek çok dalı, ama özellikle, sosyoloji, psikoloji, antropoloji ekonomi ve sosyal politikanın bu alandaki katkıları ile bugün elimizde değişik disiplinlerden destek alan bir kuramlar demeti vardır.

---

⁶⁵ Ahmet İNSEL, "İki Yoksulluk Tanımı ve Bir Öneri," Toplum ve Bilim, No:89, Yaz 2001 s.35

⁶⁶ Yıldız Ecevit Makale "Toplumsal Cinsiyet Ayrımcılığı ile Yoksulluk İlişkisi Nasıl Kurulabilir?" Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyoloji Bölümü

20. yüzyılın ikinci yarısında kalkınmakta olan ülkelerin bir çoğunda toplumsal cinsiyet ayrımcılığına ulaşma yönünde önemli gelişmeler olduysa da bu eşitsizliklerin hala yoğun olduğu ve kadınları yoksulluğa karşı daha korunaksız yapan eşitsizliklerin en sık görüldüğü alanlardan bazıları şunlardır:

Kaynaklarda eşitsizlik ve dışlanma :

- Eğitim, iş, toprak ve sermaye gibi kaynaklara sahiplikte kadınlar erkeklerin gerisindedir.
- Ayrımcılığa yol açan geleneksel yaklaşımlar, erken evlilik ve gebelikler, kız çocuklarının daha değersiz olması ve benzer nedenlerle, kız çocuklarının eğitime ulaşabilmeleri zordur.

Ekonomik faaliyet alanında eşitsizlik ve dışlanma:

- Düşük ücretli ve kötü koşullu işlerde çalışma, pazarlık gücünden yoksun olma;
- Kayıt dışı sektörlerde, geçici, gündelik, yarı zamanlı, sözleşmeli ve evde çalışmaya dayalı istihdam, standart dışı işlerde çalışma;
- İşe alınmada, ücretlerde ve yükseltmelerde ayrımcılığa uğrama;
- İş yerinde cinsel taciz;
- Ücret karşılığı olmayan işlerde çalışma (aile işçiliği) = ücretsiz emek kullanma zamanları fazladır;
- Ev içi emeğin kullanımında toplumsal cinsiyet ilişkilerinden kaynaklanan eşitsizlikler;

Avrupa Çalışma ve Yaşam Koşullarını Geliştirme Vakfı'nın çalışmalarına göre, 1998'de 35% iken bugün, Türkiye'deki kadınların sadece 27%'si işgücüne katılıyor. Bunun yanısıra, kanunlar ve çocuk bakımı için gerekli koşullar iyileştirilmiş ve Avrupa Komisyonu'nun mesleki eğitim programları ve kadın girişimcileri destekleyen programları gibi kazançlı işlerde çalışan kadınların sayısını arttırmayı amaçlayan projeleri yürütülmektedir. Buna rağmen, örneğin avukatların, akademisyenlerin ve doktorların 30%'u kadın olsa bile işgücüne katılan kadınların sayısındaki düşüş endişe verici ve şaşırtıcıdır. Bu durum

kısmen, kırsal kesimden kentsel alanlara yaşanan göç ile ve görece kadınların enformal sektöre katılımının yüksek olması ile açıklanabilir. Ancak raportöre göre bu durum hala kadının işgücüne katılımının kamuoyu tarafından çok olumlu algılanmıyor oluşundan kaynaklanmaktadır. Sendikalar, kadının işgücüne katılımında, bugün işgücüne katılımı olan kadınları organize ederek ya da kazançlı işler arayan kadınlara yardım ederek önemli bir rol alabilirler. Bu bağlamda, bu rapor Avrupa Birliği'ndeki ve Türkiye'deki sendikaları işbirliğine çağırılmaktadır.⁶⁷

Sağık ve bağlantılı hizmetlere erişebilmede eşitsizlik ve dışlanma:

Kadınların, çocukluk dönemi hastalıkları, kötü beslenme, anemi, ishale bağlı hastalıklar, bulaşıcı hastalıklar, sıtma ve diğer tropikal hastalıkların ve tüberkülozun önlenmesi ve tedavisi için sunulan sağık hizmetlerine ve temel sağık kaynaklarına ulaşılabilmede eşitsizlikler. (Bir örnek: Kalkınmakta olan ülkelerde her sene bütün gebe kadınların % 35i (yaklaşık 45 milyon kadın) sağık kontrolü ve bakımı almamaktadır).

Kadınların kendi cinsel ve üremeye yönelik yaşamları hakkında sınırlı güçleri ve karar alma süreçlerindeki etkisiz konumları;

Kadın sünneti ve üreme organlarına yönelik diğer müdahaleler: (Her sene iki milyondan fazla genç kız bu tür bir muameleye tabi olmaktadır.)

Kamusal yaşam ve siyasal alanda eşitsizlik ve dışlanma:

- Bir çok ülkede hala kadınların seçme ve seçilme hakları yoktur (Örn. Kuveyt ve Birleşik Arap Emirlikleri);
- Siyasal partilerin yönetim organlarında bulunmaları nadirdir. 80 ülkede 871 siyasal partinin % 67 sinde yönetim düzeyinde (parti başkanı, yardımcısı, parti meclis grup başkanı, parti sözcüsü) kadın yoktur.
- Parlamentoda temsil: 1999 verilerine göre sadece 16 ülkenin parlamentosunda kadın milletvekillerinin oranı % 25'in üzerindedir. Avrupa Birliği parlamentosunda bu oran % 30 dur.

⁶⁷ [http://listweb.bilkent.edu.tr/kadin/2005/\(14.10.2007\)](http://listweb.bilkent.edu.tr/kadin/2005/(14.10.2007))

- Kadınlar 1974 den sonra sadece 17 ülkenin kadın başbakanı olmuştur. Tüm dünyadaki bakanların % 8 i kadın bakandır.

Türkiye’de kadınların politik katılımı düşündürücü derecede düşüktür. Sivil Toplum Örgütleri ve kadın politikacılar benzer şekilde kota sisteminin getirilmesini istemektedir. Türk Anayasası’nın hükümeti kadın ve erkek için eşit muameleyi ve pozitif ayrımcılığı sağlamakla yükümlü kılan 10. maddesi üzerine hukuksal bir tartışma sürmektedir Raportör, bu maddenin ya varolan eşitsizliği ortadan kaldıracak uygulamaların hayata geçirilmesini engellemek şeklinde yorumlanması örneğin seçimler için kota sisteminin getirilmesi ya da maddenin bu tür uygulamaları hayata geçirebilecek şekilde değiştirilmesi gerektiğini düşünmektedir. Her şekilde bu rapor, kadının politik katılımının çok düşük olması nedeniyle gerekli yaptırımların gerekli olduğunu göstermektedir.⁶⁸

Toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri, yoksullukla doğrudan ilişkilidir ve yoksulluğun artışına paralel olarak artar. Ayrıca kadınları yoksulluğa karşı risk altına sokar ya da yoksulluklarına neden olur. Toplumsal cinsiyet ilişkileri ve eşitsizlikleri, kadınların ve erkeklerin hanede yaşadıkları yoksulluğun farklı olması sonucunu doğurur. Kadınlar erkeklerden daha çok sıkıntı çeker. Kadınların kapasitelerini gelire ve iyilik (refah) haline dönüştürebilmeleri zordur. Öte yandan,

- Hane gelirlerinin ve değerlerinin dağılımında ve kontrolünde;
- Kredi gibi üretken değerlere erişimde;
- Kaynakları kullanmada;
- Mülkiyet üzerinde söz hakkına sahip olmada zayıflıkları; ve eşitsiz muamele görmeleri;
- İşgücü piyasasındaki ayrımcılık;
- Ev içinde yeniden üretim ile ilgili sorumlulukları nedeniyle ücretli ekonomik faaliyetlerinin sınırlanması;

---

⁶⁸ [http://listweb.bilkent.edu.tr/kadin/2005/\(14.10.2007\)](http://listweb.bilkent.edu.tr/kadin/2005/(14.10.2007))

- Ekonomik ve politik kurumlarda yaşadıkları sosyal dışlanma, kadınların kronik yoksulluğa karşı korumasız olmalarının nedenleridir.⁶⁹

1.2.9 Özelleştirme

Özellikle özelleştirme uygulamaları, küreselleşmenin ulus devletlere sızmasını sağlayan ana araçtır. Özelleştirme genelde sağlık, eğitim, sosyal hizmetler ve konut sektörlerini kapsar. Özelleştirmenin az gelişmiş ülkeler açısından anlamı daha çok işsiz demektir. Özelleştirmeyi savunan neoliberaler refah devletini ülkelerin para yetiştiremeyecekleri bir lüks olarak görmektedirler. Onlara göre refah devleti, hem kaynakları daha yararlı amaçlar için kullanmayı engellemektedir. Hem de toplumsal kalkınmaya hiçbir faydası olmayan insanların oluşumuna yol açmaktadır.⁷⁰

Yapılan araştırmada özelleştirmeler sonucu işsiz kalan, daha sonra da iş bulamayanlarda ağır bir ruhsal ve sosyal çöküntünün ortaya çıktığı belirlenmiştir. Türk-İş'in anketine göre, özelleştirme nedeniyle işsiz kalan işçilerin yüzde 90.6'sının 'aile içi düzeni' bozulurken, yüzde 78.6'sında ise '**sosyal dışlanma duygusu**' hâkim olmuştur. Anket, işsizlerin yüzde 70.6'sının çaresizlik duygusu taşıdığını, yüzde 41.9'unun da yaşamla bağının büyük oranda zayıfladığını ortaya koymaktadır. İstanbul, İzmit, Samsun, Trabzon, Kırşehir ve Muğla'da düzenlenen 'Özelleştirme Nedeniyle İşsiz Kalanların Ekonomik ve Sosyal Profili' konulu anketin sonuçlarına göre, özelleştirmeler sonucu işsiz kalanların yüzde 86.3'ü 35-44 yaş, yüzde 5.7'si 25-34 yaş, yüzde 7.3'ü 45-54 yaş arasındaki kişilerden oluşmaktadır. Bu nedenle işsiz kalanların büyük bölümünün en üretken olunan yaşlarında bulunmaları ve mesleki niteliklerini ve becerilerini kullanamaz duruma gelmeleri dikkat çekmektedir. Özelleştirme işsizinin yüzde 96.7'si evli. Ankete göre, söz konusu kişilerin yüzde 95'inin eşi çalışmıyor. Bu nedenle işsizlik ailenin tek gelir kaynağının da kaybedilmesi anlamını taşıyor. İşçilerin yüzde 70'i iş ve gelir kaybına bağlı olarak ailesine karşı sorumluluklarını yerine getiremediği duygusunu taşıırken, yüzde 90.6'sı aile içi düzeninin büyük oranda bozulduğunu,

⁶⁹ Yıldız ECEVİT, Makale, "**Toplumsal Cinsiyet Ayrımcılığı ile Yoksulluk İlişkisi Nasıl Kurulabilir?**" Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyoloji Bölümü

⁷⁰ Abdülkadir ŞENKAL, a.g.e., S:372

yüzde 80.5'inin yeni iş bulma konusunda hiçbir umudunun bulunmadığını belirtiyor.⁷¹

1.3 SOSYAL DIŞLANMA BİÇİMLERİ

Sosyal dışlanmanın çoklu anlamı, farklı teorik perspektifler, siyasal ideolojiler ve ulusal tartışmalarla, üç farklı tipteki yaklaşım çerçevesinde ele alınmış ve sosyal bütünleşme ile ilgili farklı görüşlere dayandırılmıştır. Bunlar, “dayanışma (solidarity)”, “uzmanlaşma (specialization)” ve “tekelci (monopoly)” yaklaşımları olarak anılmaktadır. Bu üç paradigma esasen toplumsal teorilerdir ve her birine göre dışlanmanın farklı anlamları ve nedenleri bulunmaktadır.

Ayrıca bu yaklaşımlar cumhuriyetçi, liberalizm ve sosyal demokrasi olmak üzere farklı bir ideolojik felsefeye oturmaktadır. Dayanışma paradigması, özellikle Fransa’da egemendir ve dışlanmayı, birey ve toplum arasındaki maddi bağlardan çok kültürel ve manevi kökenli sosyal bağın kopması, ilişkilerin bozulması şeklinde görür.

Bu yaklaşıma göre, merkezinde değerlerin ve hakların paylaşıldığı, ahlaki topluluğun bulunduğu bir sosyal sistem kurulmuştur ve hakların paylaşıldığı, ahlaki topluluğun bulunduğu bir sosyal sistem kurulmuştur ve çeşitli kurumlar bireylerin toplumla birleşmesi için gerekli mekanizmaları sağlamaktadır.

Dışlanma ise bunların yetersizliğini ve sosyal kişi için olası tehlikeleri yansıtmaktadır. Bu model Fransa’daki Cumhuriyetçi düşüncenin temelini oluşturur ve benzer mantık birçok ulusalcı rejim tarafından da benimsenmiştir. Bugünkü dışlanma fikri de bu yaklaşım içerisinde ortaya çıkmıştır. Bunun oldukça belirgin nedeni, açık bir şekilde bireylerin ve grupların dışlanmış olmalıdır⁷².

Kültürel sınırlar, düzenli bir dünyaya göre, sosyal bakımdan yoksul, işsiz, etnik azınlık gibi olağan dışı dışarıdakiler olarak tanımlanan, dualistik (ikili)

⁷¹ [http://www.radikal.com.tr\(25.10.2007\)](http://www.radikal.com.tr(25.10.2007))

⁷² Faruk Sapançalı, ‘a.g.e. s.67

sınıfların oluşmasına neden olur. Siyasal hak ve sorumluluklara bağlı ulusal dayanışma, Cumhuriyetçi yurttaşlık devlete, dışlanmışların topluma dahil edilmesinde destek vermesi için yükümlülükler yükler. Liberalizm ve sosyalizm arasında “üçüncü yol” olarak sunulan Cumhuriyetçi düşünce, tümüyle ulusal dayanışma fikrinin ekonomik ve sosyal yönleriyle ilgilenir. Ulusal dayanışma siyasal hak ve sorumluluklar anlamına gelir. Benzer vurgulara, yeni siyasal ekonomi okullarında da rastlanır.

İkinci paradigma, uzmanlaşma yaklaşımı, Anglo-Saxon libarizmin bakış açısını yansıtır ve dışlanmayı bireylerin davranışlarının ve piyasanın işleyişinin bir sonucu olarak görür. Uzmanlaşma paradigmasına göre bireyler kendi tercihleri sonucu dışlanabilirler veya diğer aktörlerle olan pazarlık ve çıkar biçimleri nedeniyle dışlanmış olabilirler.

Dışlanma; ayırımın, piyasanın iyi işlememesinin veya hakların zayıflatılmasının bir sonucu olarak meydana gelebilir. Toplum bazı alanlara gönüllü katılan bireylerden meydana gelmiş olarak görülebilir ve bu bireyler bazı alanlardan dışlanmışlardır. Şayet dışlanmış bireylerin sınırlar arasında hareket özgürlüğü varsa ve sosyal yaşamın tabakaları farklı yasalarla korunan farklı prensiplerle yönlendiriliyorsa, sosyal ayırım, işgücünün ekonomik bölünmesi ve sınıfsal ayrımlaşma gibi hiyerarşik olarak düzenlenmiş sosyal kategoriler ortaya çıkmayabilir.⁷³

Ayrı sosyal alanların varlığı nedeniyle, dışlanmanın birçok nedenleri ve boyutları olabilir. Aynı birey her alanda dışlanmayabilir. Bir sosyal alandan dışlanma tüm alanlardan dışlanma anlamına gelmez. Dışlanmış bireyler sınırlar arasında hareket hakkına sahip olmak şartıyla, uzlaşma özgürlükleri korur ve hızlı ve verimli (etkin) olabilir.

Sosyal ilişkilerde farklı kişisel değerler ve psikolojik güdülere dayalı bireysel tercih özgürlüğü, sosyal bütünleşmeyi sağlayan sadakat ve grup üyeliğinin kesilmesine neden olabilir. Grup sınırları sosyal değişimlerde katılım

---

⁷³ Faruk Sapançalı, ‘a.g.e s34

için bireysel özgürlüklere engel olur ve dışlanma ayrımcılığın (farklı muameleye bağlı tutulmanın) bir biçimidir. Bununla birlikte, grup ve piyasa rekabeti ile liberal devletin bireysel hakları koruması, dışlanmanın bu biçiminin işlemesine engel olur.⁷⁴

Üçüncü paradigma Weber'in çalışmalarına dikkat çekmekte ve özellikle Kuzey Avrupa ülkelerinde ve her ne kadar son yıllarda liberal geleneğin etkisi altında kalmış olsa da İngiltere'de de etkili olmaktadır. Liberal gelenekten farklı olarak tekelci paradigma sosyal sistemin oluşumunda hiyerarşik güç ilişkileri üzerinde durur. Grup tekelleri dışlanmadan sorumlu olarak görülürler. Güçlü gruplar dışarıdakilerden sosyal kapanmaya girişini sınırlarlar.

Tekelci yaklaşım, toplumu kaynaklarından farklı gruplarca kontrol edildiği bir hiyerarşik yapı olarak görür. İçeridekiler kendi alanlarını dışarıdakilere karşı, girişe engeller ve sınırlamalar koyarak korurlar. Aynı zamanda grup içerisinde dayanışmanın gelişmesine yardımcı olurlar. Bu nedenle toplum üyeleri, doğal olarak eşit değildir. Fakat, topluma dahil edilmişler ve dışlanmışların hiyerarşi ile birlikte oluşan bu görüntü dayanışmacı modeldeki basit düalizme göre oldukça karmaşık olabilir. Kurallar, önemli ayrıcalıklarla donatılmış gruplara girişi ve yaralanılabilirliği belirlediği gibi, dışlanmışları da belirler. Böylece dışlanmışlığın teşhisi sosyal olarak belirlenir. Aynı mekanizmalar, belirli yerlerdeki göçmenleri, okuma yazma bilmeyenleri ve dinsel etnik grupları dışlayabilir. Dışlanma bu paradigmanın merkezi cephesidir, toplumsal yapının sürdürülebilirliğini sağlayan ayakta tutan (destekleyen) bir mekanizmadır.⁷⁵

Sosyal dışlanmanın biçim ve derecelerini anlayabilmek için, işini ve gelirini kaybetme, sosyal ilişkilerin zayıflığı ve kurumsal destek eksikliği unsurlarının gözden geçirilmesi gerekmektedir. İnsanları ihtiyaçlarını karşılayacak olan gelirden yoksun bırakan, sosyal ve psikolojik açıdan yalnızlığa iten en önemli neden işgücü piyasasından dışlanma olarak ele alınabilir. İşgücü piyasası içinde ve dışındaki konumuna göre sosyal dışlanmanın biçim ve derecesi ortaya

---

⁷⁴ Faruk Sapançalı, 'a.g.e s.42

⁷⁵ Faruk Sapançalı, 'a.g.e s.44

konulabilir.

Sosyal dışlanma sadece işsizlik ve yoksulluk biçiminde kendini göstermediği gibi, bir iş sahibi olmak sosyal bütünleşmeyi güvence altına almaya yetmez. Gelecekte beklenmesinin kalmaması, gelecek için umutların yitirilmesi de sosyal dışlanma sürecinin başladığının bir göstergesi olarak kabul edilebilir.⁷⁶

Sosyal dışlanmanın çok boyutlu bir süreç olması, farklı biçimlerde ortaya çıkmasına ve algılanmasına neden olmaktadır. Birbirinden farklı gibi gözükse de bu biçimler, çoğu zaman karşılıklı etkileşim ve ilişki içinde olan, bir süreç bütünüdür birbirini tamamlayan parçaları olarak da değerlendirilebilir.

Sosyal dışlanma ülkelerin gelişmişlik düzeyine bağlı olarak farklı algılandığı için, araştırmalarda ve tartışmalarda ülkeden ülkeye farklı biçimlerin daha fazla ön plana çıktığı görülmektedir. Gelişmiş ülkelerde ve özellikle de Avrupa'da üç dışlanma biçimi üzerinde tartışmalar yapılmaktadır.

Bunlardan birincisi, uzun süreli işsizlerin sayısındaki artışı ve asıl işgücü piyasasına girişin artan zorluğunu yansıtan, işgücü piyasasından dışlanmadır. İkincisi, sürekli olmayan ve kısmi süreli istihdam ilişkilerindeki artışı yansıtan düzenli ve sürekli işlerden dışlanmadır. Üçüncü ise ,”banlieue” (banliyö) fenomenini (kenar mahalleyi) yansıtan ve ayrıca etnik köken ve göçmenleri içeren, yeterli düzeydeki konut ve toplum hizmetlerinden dışlanmadır.

Sosyal dışlanmayı üç biçim etrafında incelemekte mümkündür. Ekonomik görünüm olarak, mal ve hizmet piyasasında dışlanma ile işgücü piyasalarından dışlanma; toplumsal görünüm olarak, refah devleti hizmetlerinden veya refah toplumundan dışlanma ve siyasal görünüm olarak siyasal katılım ve kurumlardan dışlanma şeklinde üç farklı alanda ele alınıp, dışlanmış gruplar bu temel biçimler içerisinde değerlendirilmeye çalışılacaktır.⁷⁷

---

⁷⁶ J. ATKINSON, "The economics of social exclusion-it's not simple poverty or unemployment," <http://www.res.org.uk/media/atkinson1.htm>, 1997, aktaran: KOOTEN

⁷⁷ Faruk Sapançalı, 'a.g.e. s.47

1.3.1 Siyasi Alanda Dışlanma

Siyasal alandan sosyal dışlanma yurttaşlık hakları ile siyasi hakların yetersizliği veya kullanılamaması ile belirginleşmektedir. Dışlanmanın etkisi kamusal yaşamda, geniş kesimlerin siyasetten uzaklaşması, hatta giderek siyaset karşıtı bir tutum içerisinde yansır. Siyasal dışlanmanın bir diğer boyutu da hükümet politikaları ile ilgilidir.

Burada, kamusal yaşamın yanında kamusal hizmetler alanından da dışlanma söz konusudur. Bu durum modern devletin en büyük vaadi olan fırsat eşitliğinin hükümsüz kılındığının tescilidir.

1.3.1.1 Demokrasi, Haklar ve Yönetim :

Siyasal dışlanma, demokrasinin gerçek anlamda işlemediği bir süreci ifade eder. Demokrasi kavramının özünde herkesi bağlayan ve ilgilendiren karar süreçlerinde yurttaşın katılımı söz konusudur. Sosyal dışlanmanın siyasal alandaki biçimleri yurttaşlık hakları ile siyasal haklardan yeterince yararlanamamakla kendini gösterir. Yurttaşlık haklarının yetersizliği ve eksikliği, bu hakların devlet tarafından yetersiz biçimde uygulanmasından kaynaklanabileceği gibi bireylerin, grupların ve organizasyonların bu hakları savunmasındaki yetersizlikten de kaynaklanabilir. Siyasal dışlanmadan en çok etkilenen kadınlardır. Günümüzde bir çok ülkede, siyasal alanda cinsiyete dayalı bir ayrımcılık açıkça bulunmasa da kadınların genellikle siyasetin dışında kaldıkları belirgin bir şekilde görülmektedir.

1.3.1.2 Göçmenler ve Azınlıklar :

Gelişmiş ülkelerde, siyasal dışlanma, kaçak işçiler, göçmenler, sığınmacılar ve etnik azınlıklar gibi kümeleri de doğrudan etkilemektedir. Belirli gelişmiş ülkelerde hem hükümetler, hem de yerli halk göçmenleri kendi uluslarının bir üyesi olarak kabul etmezler ve bu nedenle belirli bazı hakları sınırlandırılmıştır.⁷⁸

---

⁷⁸ Faruk Sapancahı, 'a.g.e. s:3

Göç eden nüfusun sayısı, mekansal dağılımı kentsel alanlardaki yığılımları üzerine nicel ve nitel veriler üretilmesinde gerekli istatistik ve araştırma çalışmaları yapılamamıştır. Yasal, politik ve ekonomik alanlarda etkin ve yaygın çalışmaların yapılamaması, planlananların uygulamaya konulamaması sorunların artmasına neden olmuştur.⁷⁹

1.3.2 Ekonomik Alanda Sosyal Dışlanma

1.3.2.1 Mal ve Hizmet Piyasalarından Dışlanma

Mal ve hizmetlerden dışlanma, geçinme olanaklarından yoksunluk olup, yaşam düzeyini belirlemede önemli bir göstergedir. Geçimden dışlanma farklı biçimlerde ortaya çıkmaktadır. Asgari düzeydeki temel gereksinimlerden (özellikle beslenme) yoksunluk biçiminde olabileceği gibi, üretken mal ve varlıklardan dışlanma, eğitim, sağlık, konut, enerji iletişim ve ulaşım gibi temel hizmetlerinden yoksunluk biçiminde de ortaya çıkabilmektedir. Bu durumda ekonomik görünüm toplumsal görünümle örtüşebilmektedir.

Mal ve hizmet piyasasından dışlanma, ekonomik bakımdan “**tüketimden dışlanma**” anlamına gelmektedir. Dünya üzerindeki nüfusun temel gereksinimlere ulaşabilme kapasitesindeki farklılık, tüketimden dışlanmışlığın gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkelere farklı düzeylerde hissedilmesine neden olmaktadır. Günümüzde dünya üzerindeki yoksul sayısı giderek artmakta, belirli bölgelerde inanılmaz boyutlara ulaşmakta ve daha önce yoksulluğun bulunmadığı bölgelerde bile baş göstermektedir.

Bugün yedi milyar civarındaki dünya nüfusunun yarısına yakını (2.8milyar insanın) günde 2 ABD doların 1.2 milyar insanın da uluslar arası mutlak yoksulluk sınırı olarak kabul edilen günde 1 ABD doların altında bir gelirle yaşamak zorunda kaldığı ifade edilmektedir. Asya ve Afrika bölgelerinde genellikle kırsal yoksulluk egemenken, kentleşme düzeyinin çok yüksek oranlara ulaşmasının bir yansıması olarak da Latin Amerika’da kentsel yoksulluk yaygındır ve hızla artmaktadır.

---

⁷⁹<http://www.sosyalhizmetuzmani.org> (04.09.2007)

Günümüzde dünyanın az gelişmiş çoğu bölgesinde kitlesel ölümlerin nedeni olan yoksulluk böylece, insanı yaşamın dışına atmakta yok etmektedir. Bunun yaşam hakkının ağır bir ihlali olduğu açıktır. Geleneksel insan hakları yazınında en dar tanımıyla yaşam hakkı, insan yaşamına keyfi olarak son verilmesinin kesinlikle yasak olması biçiminde anlaşılır. İnsanlığın ürettiği ortak zenginliğin, yoksulluğu ve açlığı ortadan kaldıracağı konusunda kuşku bulunmadığına göre, bu sorunların egemen ekonomik sistemin bir tercihi olduğu açıktır.

İnsan varlığının ve üretiminin tamamen değişim değeri üzerinden tanımlanması, bizzat insanın varlığını nesneleştirilerek, bu dışlanma mekanizmalarını derinleştirmekte ve pekiştirmektedir.

Yeni-liberal uygulamalar, “tüketim” i “üretim” in önüne geçirmiş, toplumları birer “tüketim toplumu” haline dönüştürmüştür. Kapitalizmin üretim toplumu olarak tanımlanan modern evresinden post-modern evresine geçişte temel farklılık, toplum üyelerinin tüketim kapasitelerindeki artış olarak ortaya çıkmıştır. Tüketim toplumu, tüketimin, temel gereksinimleri tatmin edilip edilmediği göz önünde tutulmadan sürekli olarak tüketimde bulunmaya özendirildiği toplum biçimidir.

Ancak gerek ulusal düzeyde gerekse küresel ölçekteki gelir eşitsizlikleri bu yeni oluşan tüketim kültüründen toplumdaki tüm bireylerin eşit bir şekilde yararlanmasını engellemektedir. Ekonomik büyümeyle birlikte, salt piyasa ekonomisi kuralları içinde belirlenen toplumsal kalıtım maliyetlerinin de yükselebileceği ve büyümenin tüketimden dışlanma biçimindeki sosyal dışlanmayı daha da güçlendirebileceği ifade edilmektedir. Genellikle kamu mallarından yararlanmada diğer tüketim mallarına oranla daha eşitlikçi bir dağılım beklenir. Fakat bu alanda birçok unsur dışlanma yaratmaktadır. Bu anlamda, elektrik, sağlıklı içme suyu, iletişim, toplu ulaşım gibi genellikle kamu tarafından sunulan mal ve hizmetlerden dışlanma bir sorun alanı oluşturmaktadır.

Günümüz toplumunda “iç”eride olmanın veya topluma dahil olmanın temel ölçütlerinden biri, mal ve hizmet piyasalarına erişim olarak değerlendirildiğinde,

gerek gelişmiş ülkelerde, gerekse gelişmekte olan ülkelerde nüfusun giderek artan kesimlerinin tüketim kültürü çağrısına isteseler de yanıt veremez duruma geldikleri ve “dünyanın dışlanmışları” nı biçimlendirdikleri görülmektedir. Böylece “tüketebilenler / topluma dahil olanlar” ve “tüketemeyenler / sosyal dışlanmışlar” olarak kutuplaşmış bir toplum yapısı ortaya çıkmaktadır.,

1.3.2.2 İşgücü Piyasasından Dışlanma

Sosyal dışlanmaya ilişkin çoğu çalışmada sosyal dışlanma doğrudan işgücü piyasası ile ilişkilendirilmiştir. İşgücü piyasasında, istihdama katılıp / katılmamak ya da istihdama katılma biçimi sosyal dışlanmayı belirlemektedir. Bu bağlamda çoğu zaman sosyal dışlanma süreçlerinin anlaşılması için işgücü piyasasının işleyişinin anlaşılması önem taşımaktadır.

Sosyal dışlanmanın işgücü piyasaları ile olan ilişkisini iki boyutta değerlendirilebilir. İlki **istihdamdan dışlanmak** şeklindedir. Bunlar içerisinde özellikler uzun süreli işsizler önemli bir dışlanmışlar kümesini oluşturmaktadır. İkincisi ise **işgücü piyasası** içerisinde ortaya çıkan sosyal dışlanmadır. Bunlar ise sağlam olmayan, güvencesiz (precarious) işlerde çalışanlardan oluşmaktadır.

İşgücü piyasası dışında kalanların bir kısmını işsizler, diğer kısmını ise ev kadınları, öğrenciler, yaşlılar, emekliler gibi heterojen bir grup oluşturmaktadır. İşsizlerin bir alt grubu uzun süreli işsizlerdir. İşgücü piyasasının dışında kalan işsizler ve özellikler de uzun süreli işsizlerin büyük bir kısmı sosyal dışlanmışları oluşturmaktadır. Ancak görüldüğü gibi bir işe sahip olup da kabul edilebilir bir geliri ve istikrarlı bir işi olmayanlar da sosyal dışlanmaya öncülük etmektedirler.

Sosyal dışlanmaya maruz kalanlar, farklı kökene sahip olanlar, yaşlı insanlar ve özürülüdür. İşsizlik, alkol, ilaç bağımlılığı, fiziksel veya zihinsel özürülük, ailede rolün azalması da toplumsal dışlanmaya neden olmaktadır.⁸⁰

Genellikle uzun süreli işsizlik, sosyal dışlanmayı yansıtırken, işsizliğin düşük oranlarda olması her zaman sosyal dışlanma sürecinin işlemediği anlamına

---

⁸⁰ <http://www.Avrupa Topluluğu'nun Sosyal Politikası>, S: 54-58

gelmez. Günümüzde işgücü piyasalarında formel ve enformel olarak ikili bir katmanlaşmanın ortaya çıktığı, ücretlerin esnekleştirilerek geriletildiği, yeni istihdam biçimleri yaratılarak işgücünün kutuplaştığı yeni bir yapı söz konusudur.

Gelişmekte olan ülkelerde sağlam olmayan, geçici, güvencesiz, eğreti bir istihdamın ve çalışan dışlanmışların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Eğreti istihdam kavramı sosyal dışlanmanın bir biçimidir. Eğretilik işgücü piyasasına katılmakla birlikte, eşitsizlik ve güvencesizliğin giderilmemesini anlatmaktadır. Eğretilik sadece istihdama ilişkin bir durum değildir. Çeşitli toplumsal görünüşleri de bulunmaktadır. Evliliğe ilişkin kararsızlıklar, ekonomik yoksulluk, yetersiz aile yaşamı, yetersiz yardım ağları ve düşük sosyal katılım düzeyi gibi farklı bağlamlarda değerlendirilebilir.

Eğretiliğin temelinde, üretim yapısındaki değişim ve işgücü piyasasının bölünmesi yatmaktadır. İşgücü piyasasında, nitelik, beceri, meslek, ücret, çalışma koşulları, yaş, cinsiyet, ırk, milliyet gibi kolayca tanımlanabilir gruplar arasında farklılaşma söz konusudur.

Bu anlamda işgücü piyasasının katmanlaşması toplumsal kaynaşmanın ortadan tehlikesini doğurmaktadır. İşgücü piyasasının katmanlaşmasına yol açan temel etken çokuluslu işletmelerin üretim ve iş organizasyonuna bağlı olarak çekirdek işgücünün ortaya çıkması, yani yeni bir işçi “ elit ” inin veya “ seçkin ” kümelerin yaratılmasıdır. Bu çekirdek (merkez) işgücü, sürekli ve tam gün istihdam edilen, çok değerlilik ve hareketlilik yeteneğine sahip sınırlı sayıdaki işçiden oluşan küçük bir kümedir. Bu küme, iş yükü günün gereksinmelerine göre değişen, bir işin yerine getirildiği belli bir süre ya da iş başına ücret alan sözde “bağımsız” hizmet veren işgücüdür.

Eğretilik son derece karmaşık özellikler taşımakta olup ve ülkeden ülkeye farklı biçimlerde ortaya çıkmakta ancak, hem gelişmiş, hem de gelişmekte olan ülkelerde görülmektedir. Gelişmiş ülkelerde eğretilik, genellikle esnek ve atipik istihdam biçimleri şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bunlar, kısmi süreli çalışma, geçici istihdam bürolarını da içeren geçici çalışma, işletmeler tarafından sunulan belirli süreli hizmet sözleşmelerini içeren geçici çalışma, staj ve eğitim içeren

süreler ve işgücü piyasasında dışlanmayla mücadele amacıyla hazırlanan kamu politikaları çerçevesinde sunulan belirli süreli hizmet sözleşmeleridir. Gelişmekte olan ülkelerde ise istihdamın enformelleşmesi veya marjinalleşmesi şeklinde yansıtılmaktadır.

Gelişmiş ülkelerde sosyal dışlanma biçimi olarak eğreti istihdam belirlenirken kısmi süreli ve geçici çalışanların toplam istihdama oranlarından yararlanılmaktadır. Atipik istihdam biçimlerinin yaygınlaşması her zaman mutlak olarak eğretiliğin artması anlamına gelmemektedir. Atipik istihdam biçimleri gönüllü olarak çalışma unsurlarını da içerir. Özellikle kendi hesabına çalışma ve kısmi süreli çalışmada bu tür tercihler arasında yer almaktadır. Bu nedenle kısmi süreli çalışmayı her zaman eğreti istihdam biçimi olarak algılamak doğru olmaz. Kısmi süreli çalışma gibi atipik istihdam biçimlerinin gelişimi, kadınların işgücüne katılım oranlarının yükselmesi, hizmet sektöründeki istihdam artışı, üretim sürecindeki teknolojik ve örgütsel değişim gibi farklı süreçlerin bileşimiyle aynı zamana rastlamaktadır.

Birçok Batı Avrupa ülkesinde kısmi süreli çalışma biçimlerini tercih ettiklerini ifade eden çalışanların oranları yüksektir. Atipik istihdam tam zamanlı istihdama göre daha düşük ücret sunmaktadır ve ücret dışı maliyeti düşüktür. İşverenler genellikle sosyal güvenlikle doğan yükümlülüklerinden kurtulabilmektedirler. Sosyal güvenliğin yol açtığı maliyetlerden tasarruf olanağı sağladığı için 90'lı yıllarda atipik istihdam biçimlerindeki artışın temel gerekçesi olmaktadır.⁸¹

Gelişmiş ülkelerde atipik istihdam yaygınlaştıkça çalışanlar yoksullaşmaktadır. Çalışan yoksulların ve işsizlerin tek güvencesi aile, akraba, arkadaşlık, cemaat ilişkilerine dayalı enformel dayanışma ağlarıdır. Enformel ekonomi, formel alana koştur olarak gelişmiş olup hemen her sektörü kapsamaktadır.

---

⁸¹ Can Tuncay, “Türk İş Hukukunun Avrupa Birliği İş Hukukuna Uyumu”, S:54-58

Enformel ekonomi; üç yaklaşımla değerlendirilmektedir. İlk yaklaşıma göre, gelişmekte olan ülkelerde işgücü piyasasında, formel ve enformel ekonomi biçiminde bir bölünme ortaya çıkmıştır. İkinci yaklaşıma göre; enformel ekonomide çalışanlar ekonomik gelişmenin kurbanları şeklinde değerlendirilemez. Bu kişiler aslında ekonomik potansiyelleri aşırı kamu düzenlemeleri yüzünden engellemiş girişimci kişilerdir.

Marksist anlayışa dayalı üçüncü yaklaşıma göre ise, enformel ekonomi kapitalist gelişmenin bir ürünüdür. Bu yaklaşımda eşit olmayan ilişkilere vurgu yapılmıştır ve gerçekte enformel ekonomi büyük işletmeler için bağımsız üreticilerin taşeron olarak kullanılmasını ifade etmektedir. Enformel ekonomideki istihdamın iyi mi yoksa sadece emeğin sömürülmesi mi olduğu konusunda tam bir netlik söz konusu değildir.

1.3.3 Toplumsal Alanda Sosyal Dışlanma

Yoksulluğun anlaşılmasında etkili olan diğer bir yaklaşım toplumsal dışlanmadır (kısaca TD). Toplumsal Dışlanma kavramı, Fransa'da toplumsal bütünleşme ve dayanışma sorunlarının tartışıldığı 1970'li yıllarda ortaya çıkmıştır. Başlangıçta, "TD" terimi ekonomik kaynaklara ulaşamayan fiziksel ve zihinsel engelliler, yaşlılar, uyuşturucu bağımlıları, suçlular gibi endüstriyel toplumun normlarına uymayanlar, "dışarıda kalanlar" için kullanılmaktaydı. Yani, toplumsal dışlanma toplumun tümünü etkilemeyen, marjinal bir hadiseydi. Ancak 70'lerin sonları ve 80'li yıllarda, dünya sermayenin globalleşmesi ve Post-Fordizm ile tanıştı. Bu, aynı zamanda endüstriyel toplumların sosyo-ekonomik yapısında derin farklılaşma süreçleri ve yapısal değişiklikler anlamına gelmekteydi. Bu süreç içinde Fordist topluma özel bir çok kurumun çözülmüş, serbest pazar ve özelleştirme politikalarını desteklenmesi, kamu hizmetlerinin azaltılması yönünde gelişen keskin bir ideolojik değişim söz konusu olmuştur.

Güncel Avrupa tartışmalarında etkili olan TD kavramı toplumsal birleşmeye tehdit oluşturan, sürekli işsizlik, varoşların yaygınlaşması ve aile yapısında ortaya çıkan değişiklikler vb. gibi yeni problemlere işaret eder. Toplumsal dışlanma

terimi farklı şekillerde kullanılmıştır. Bu kullanım farkları, toplumsal dışlanmanın nasıl sorunsallaştırıldığına, bu söylemi oluşturan koşullara ve önerilen çözümlere ilişkin farklara işaret eder.

Hilary Silver TD kavramının farklı teorik angajmanları ve siyasi ideolojileri temsil eden üç paradigmada kullanıldığına dikkat çeker. Bunlar, dayanışma, uzmanlaşma ve monopol paradigmalarıdır.⁸²

1.3.3.1 Mülkiyetten ve Konuttan Dışlanma :

Sosyal dışlanma kişisel faktörler yanında mekansal faktörlerle de yakından ilgilidir. Bu anlamda, mülkiyetten dışlanma özellikle tarımın egemen olduğu bir çok gelişmekte olan ülkede en ciddi tartışma konularından biridir. Çünkü bu ülkelerde mülkiyet; üretim, gelir, barınma ve güvence anlamına gelmektedir. Kırsal kesimde mülkiyete sahip olamama geniş ölçüde bir yoksunluktur. Arazisi olmayan bir aile ağır sorunlarla karşı karşıyadır. Geniş anlamda mülkiyet, sadece geçinmenin değil, aynı zamanda sosyal bütünleşmenin de bir kaynağı olarak düşünüldüğünde, yoksulluk ve güvencesizlikle örtüşmektedir.

Barınma, sosyal bütünleşmenin en önemli unsurlarından biridir. Bireye sosyal ilişkilerini belirleme tercihi sunmakta, istihdama, sosyal refaha, sağlığın korunmasına katılımı düzenlemektedir. Barınma güvencesi mesleki ve sosyal bütünleşmenin ve aile yaşamının en temel şartı olarak kabul edilmiştir. Konuttan dışlanma sorunu “evsizlik” (homeless) ile açıklanabilir. Evsizlik, en uç dışlanma biçimlerindedir.

BM Raporuna göre, dünyada yaklaşık 100 milyon kişinin evsiz olduğu ve hiçbir zaman sorunun bütünüyle çözümlenemediği, hatta çoğu ülkede zamanla arttığı ifade edilmektedir. Son 25 yıllık dönemde birkaç ülke dışında gelişmiş ülkelerde evsizlerin sayısının arttığı belirtilmemiştir.

---

⁸² <http://www.spf.boun.edu.tr/docs/discussionpaper4.pdf> (11.11.2007)

1.3.3.2 Sosyal Refah Alanında Dışlanma

Sosyal refah devleti, toplumdaki tüm bireylerin refahını arttırmannın devletin yükümlülüğü olduğu düşüncesini ifade eder. Sosyal refah devleti düşüncesi, kamu kurum ve kuruluşlarına, toplumdaki tüm bireylere, ödeme gücündeki eşitsizliği değil, gereksinmedeki eşitsizliği göz önüne alarak hizmet sunma sorumluluğu yüklemektedir. Bu anlamda, sosyal refah devleti hizmetleri yurttaşlık haklarının geçirmiş olduğu uzun gelişme sürecinin en üst noktasını oluşturmaktadır.

1.4 AVRUPA BİRLİĞİ (AB) VE TÜRKİYE'DE SOSYAL DIŞLANMANIN İNCELENMESİ

1.4.1 Avrupa Birliğinde Sosyal Dışlanma

AB'nde sosyal dışlanma, işsizlik ve istihdam politikalarıyla birlikte anılmıştır. Uzun süreli işsizlerin, niteliksiz işgücünün ve göçmenlerin sorunlarıyla ilişkilendirilerek yayılma göstermiştir. Bununla birlikte son yıllarda Birlik düzeyinde sosyal dışlanma ile mücadele ve bu bağlamda deyimini karşıtı olarak sosyal içerilme kavramı daha fazla kullanılmaya başlanmıştır.

AB'de sosyal dışlanma olgusu büyük ölçüde sosyal politikadaki gelişime paralel bir gelişim göstermiştir. Bu nedenle, AB'nde sosyal dışlanma kavramının ortaya çıkışını, gelişimini ve mücadele yöntemlerini, sosyal politikaya ilişkin süreçlerle birlikte değerlendirmek gerekir.

Avrupa Toplulukları, temelde sosyal değil ekonomik bir yapı üzerine kurulmuştur. Asıl amaç piyasa yoluyla ekonomik bir yapı ve bütünleşme sağlamaktır. Bu nedenle, uzun süre Birlik içinde sosyal politika tek başına ayrı bir politika alanı olarak değil, özellikle ekonomik politikanın bir eki olarak ele alınmıştır. Dolayısıyla, Toplulukların ilk evresinde sosyal politika kenarda tutulmuş, üye devletlerin yetkisinde olan bir alan olarak görülmüştür. Bunda sosyal bütünleşmenin başarılı bir ekonomi politikasının zaruri sonucu olacağı ve

bu nedenle sosyal alanda ayrıca düzenleme getirmeye ihtiyaç bulunmadığı görüşü etkili olmuştur.

1970'li yıllardan itibaren Avrupa Topluluklarının sosyal konulara olan resmi ilgisi artmaya başlamıştır. Avrupalı siyasi karar vericilerin özellikle yoksulluğa olan ilgileri aslında 1970'li yılların ortalarından itibaren Avrupa'da yoksulluğa ilişkin akademik çalışmaların başlamasıyla birlikte artmıştır. Bu bağlamda 1975-1980 yıllarını kapsayan birinci Avrupa yoksulluk karşıtı programının (Yoksulluk-1) ardından 1986-1989 yıllarını içine alan ikinci yoksulluk karşıtı program (Yoksulluk-2) ve son olarak da 1990-1994 yılları için üçüncü yoksulluk karşıtı program (Yoksulluk-3) hazırlanmış ve uygulanmıştır.

Sosyal dışlanma, 1990'lı yıllardan itibaren AB'nin temel sosyal politika konularından biri durumuna gelmiştir. Bu bağlamda AB, sosyal dışlanmayla mücadelede kendini sorumlu kılmış ve 1990 yılında Avrupa Topluluğu Komisyonu tarafından "Sosyal Dışlanmayla Mücadelede Ulusal Politikalar Gözlemevi" kurulmuş ve bir çok rapor hazırlanmıştır. Bunun temelinde yatan ise, sosyal dışlanmanın sosyal ve siyasal düzen sorunlarına yol açacağı düşüncesi olmuştur. Nitekim, Komisyon, 1992 tarihli bildirisinde, 1980'li yıllarda Topluluktaki yoksulluğa ilişkin temel verileri anımsatmıştır. Buna göre;

Topluluk içinde 50 milyon yoksul, 3 milyon evsiz ve yarısı bir yılı aşkın süreden beri işsiz olan 17 milyon işsiz vardır. 1990'da Toplulukta her yedi kişiden bir yoksuldur. 1980'li yıllarda tüm Batı Avrupa ülkelerinde, sosyal koruma sistemlerinin mali durumu gerilemiştir. Sosyal güvenliğin karşıladığı riskler ağırlaşmıştır. İşsizlik, yaşlı sayısı ve sağlık giderleri artmıştır. Buna karşılık sosyal güvenliğin finans yeteneği azalmıştır. Gelir eşitsizlikleri artmıştır. Nitelikli işçilerin gerçek ücretleri artarken, niteliksizlerin ücreti düşmüştür. 1980'li yıllardan beri, Batı Avrupa'da gelir bölüşümü daha adaletsiz ve eşitsiz bir nitelik kazanmıştır" denilmiştir.

7 Şubat 1992 tarihinde Maastricht'e imzalanan ve 1 Kasım 1993'te yürürlüğe giren Avrupa Birliği Antlaşması ile, sosyal dışlanma kavramı ilk defa resmi bir belgede çok açık bir biçimde telaffuz edilmiştir. AB'nin sosyal politika alanındaki kural üretme yetkisi, Maastricht Antlaşmasına üçüncü Ek Sosyal

Politika Protokolü ve İngiltere'nin katılmadığı 11'ler Anlaşması (Sosyal Politika Anlaşması) ile genişlemiştir. Sosyal Politika Anlaşmasında, Topluluğun kullanabileceği yetkiler kısmında, sosyal dışlanma sorununa yer verilmiştir.

Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanan ve 10-11 Aralık 1993 tarihlerinde yapılan AB zirvesinde sunulan “Büyüme, Rekabet ve İstihdam” konusunda orta vadeli stratejileri belirleyen Beyaz Kitapta, “Birliğin sosyal alandaki temel sorunları; işsizliğin önlenmesi, kadın ve erkeklere eşit muamele yapılması, yoksulluk ve sosyal dışlanma ile mücadele, uluslararası rekabetin ve yeni teknolojilerin olumsuz etkilerinin giderilmesi, eğitim ve öğretim imkanlarının geliştirilmesi” olarak belirlenmiştir. Sosyal dışlanmanın, “Birlik içinde giderek büyüyen bir sorun” olduğuna dikkat çekilmiştir.

Ayrıca, “uzun süreli işsizlik bu sorunun önemli bir nedenidir; sosyal ve ekonomik alanda yaşanan değişim, daha çok bireyin toplumdan dışlanmasına yol açmaktadır; bireylerin sosyal ve ekonomik yönden topluma entegrasyonu, Birliğin sosyal politikaya ilişkin temel prensipleri arasındadır. Burada amaç, ulusal sistemlerin uyumlaştırılması değil, sosyal koruma sistemlerinin güçlendirilmesi ve Birliğin sosyal politikaya ilişkin düzenlemelerinin daha dinamik bir çerçeveye oturtulmasıdır.

2 Ekim 1997'de imzalanan ve 1 Mayıs 1999'da yürürlüğe giren Amsterdam Antlaşması, sosyal politika alanında önemli yenilikler getirmiştir. En önemlisi ise, Maastricht'te imzalanan sosyal politikaya ilişkin Protokol ve Anlaşmayı ortadan kaldırması, daha doğru bir anlatımla bu Anlaşmanın içeriğini yeni AT Antlaşması maddeleri ile bütünleştirmesidir. Böylece Maastricht'te öngörülen ancak İngiltere'nin karşı çıkması nedeniyle Antlaşmaya konulamayan “Sosyal Politika Anlaşması”, gecikmeli olarak Amsterdam zirvesinde Antlaşmayla bütünleşmiştir.

Amsterdam Antlaşması, sosyal dışlanma ile mücadelenin AB'nin temel hedefi olduğuna yasal çerçevede açıklık getirmiştir. Bu alanda AB düzeyinde uyumlaştırma öngörülmemiş ancak üye ülkeler arasında işbirliğinin teşvik edilmesi amaçlanmıştır.

Amsterdam Antlaşmasının özellikle 136 ve 137. maddelerinde sosyal dışlanmaya vurgu yapılmıştır. 136. madde de, “sosyal dışlanmayla mücadele”, istihdamı geliştirme, yaşam ve çalışma koşullarını iyileştirme, uygun sosyal koruma, sosyal diyalog, sürekli ve yüksek bir istihdam düzeyine erişme olanağı veren insan kaynaklarını geliştirme ile birlikte Avrupa sosyal politikasının altı hedefinden biri arasında yer almıştır.

137. madde de ise, bir önceki madde de yer alan hedeflere ulaşabilmek için Birliğe üye devletlerin faaliyetlerini destekleyecek ve tamamlayacak alanlar arasında işgücü piyasasından dışlanan kişilerin entegrasyonu ifade edilmiştir.

Mart 2000’de yapılan Lizbon Avrupa Konseyinden itibaren sosyal dışlanmayla mücadele süreci daha da hızlanmıştır. Lizbon’da 2010 yılına kadar geçerli olacak yeni stratejik hedefler belirlenmiştir. “Daha fazla ve daha nitelikli istihdam ve daha geniş çaplı sosyal kaynaşma ile, sürdürülebilir ekonomik büyümeyi sağlayacak, rekabet gücü yüksek ve bilgi temeline dayalı dinamik bir ekonomi haline gelmek” ileriki on yılın yeni stratejik hedefi olarak belirlenmiştir.

Lizbon zirvesinin ardından Aralık 2000’deki Nice Avrupa Konseyi, AB’nin sosyal politika alanında ilk beş yıllık eylem programını oluşturan “Sosyal Politika Gündemi”ni onamıştır. Sosyal Politika Gündemi, AB Komisyonu’nun istihdam ve sosyal politika alanında 2005 yılına dek gerçekleştireceği politika ve faaliyetleri belirleyen yol haritasıdır.

Amacı, Lizbon zirvesinde kararlaştırıldığı üzere, yeni sosyal amaçlara ulaşılması ve ortak Avrupa hedeflerinin gerçekleştirilmesi doğrultusunda tüm tarafları, üstlerine düşen görevleri etkin ve yapıcı şekilde yerine getirmeleri için seferber etmektir. Bununla birlikte Nice Antlaşması, sosyal politika alanında temelde varolan durumu koruyup sürdürme yaklaşımını benimsemiştir. Gündemde, yoksulluk ve dışlanmanın önlenmesi ve dolayısıyla sosyal içerilmenin gerçekleştirilmesi temel hedefler arasında belirtilmiştir.

AB, sosyal dışlanmaya tematik yönünün dışında analitik bir bakış açısıyla yaklaşmış ve bu bağlamda sosyal dışlanma sürecini oluşturan önemli noktaları şu şekilde özetlemiştir,

- gelir, vergileme ve sosyal koruma,
- tüketim ve borçlanma,
- eğitime erişim,
- istihdam, işsizlik ve mesleki eğitim,
- çalışma koşulları
- barınma ve evsizlik,
- sağlık, sosyal hizmetlerden yararlanılabilirlik
- komşuluk desteği

Sosyal dışlanmaya ilişkin Birlik düzeyinde kabul edilebilir resmi ortak bir tanıma rastlamak mümkün değildir. Birlik bugün sosyal dışlanmayı sosyal içerilme politikaları çerçevesinde ele almaktadır. En son Konsey tarafından hazırlanan raporda yoksulluk, sosyal dışlanma ve sosyal içerilme kavramları aynı çerçevede tanımlanmıştır.⁸³

Sosyal dışlanmanın ölçülmesinde genellikle sayısallaştırılabilir / ölçülebilir unsurlar üzerinde yoğunlaşmaktadır. Aralık 2001’de Leaken Avrupa Konseyi’nde Sosyal Koruma Komite’si tarafından oluşturulan sosyal dışlanmanın boyutlarına ilişkin 10 tanesi birincil, 8 tanesi ikincil olmak üzere toplam 18 niceliksel gösterge benimsemiştir.

Ancak, bu göstergelerin büyük bir kısmı göreceli yoksulluk temellidir. gelir ve yaşam koşullarına ilişkin olarak “Avrupa Topluluğu Hane Halkı Paneli” (ECHP- European Community Household Panel) verileri, istihdama ilişkin olarak da “Avrupa Birliği İşgücü Ölçümleri” (EU LFS-European Union Labour Force Survey) kullanılarak, sosyal dışlanma riski taşıyan birey ve topluluklar saptanmaya çalışılmaktadır.

---

⁸³ Faruk Sapançalı, “Avrupa Birliğinde Sosyal Dışlanma Sorunu ve Mücadele Yöntemleri” Dokuz Eylül Yayınları 2000s.30

Özellikle ECHP verileri sosyal dışlanmaya ilişkin istatistiki değerlendirmeler açısından Birliğe üye ülkelerde en çok kabul gören kaynak durumundadır.⁸⁴

Lüksemburg'da bulunan Avrupa Toplulukları İstatistik Bürosu Eurostat, ilk kez, AB Üyesi Devletlerde sosyal dışlanmanın çok boyutluluğunu esas alan bir rapor yayımlamıştır. Bu raporun temel bulgularından biri olarak, AB düzeyinde özellikle iki grup öne çıkmaktadır: tek ebeveynli haneler ve işsiz kişiler. Nüfusun geri kalan kısmıyla karşılaştırıldığında, bu grupların özellikle düşük gelirli nüfus içinde kendini gösterdiği görülmektedir.

Bu raporda, sosyal dışlanma kavramı, dışlanmanın kişilerin topluma tam olarak katılımlarını, bir başka deyişle, sosyal olarak bütünleşmelerini engelleyen bir süreç olarak tanımlandığı çok boyutlu bir olgu olarak anlaşılmaktadır. Düşük gelir, sosyal dışlanmayı gelir yoksulluğuna bağlamak amacıyla bu çalışmanın başlangıç noktası olarak alınmıştır.⁸⁵

Avrupa Sosyal Şartı'nın bütün vatandaşların yoksulluk ve sosyal dışlanmaya karşı korunma hakkına sahip olduklarını belirten 30uncu maddesi, bu hakkın hayata geçirilmesi için kullanılan önemli bir önlem olarak asgari gelir desteği uygulamasını gündeme getiriyor.

Nitekim Avrupa Konseyi'nin 2000 yılında yayınladığı, Avrupa Sosyal Şartı- Kısa bir Rehber (European Social Charter- A Short Guide) başlıklı dokümanda, asgari gelir desteği uygulaması sosyal yardımdan yararlanabilecek durumundaki herkese yönelik yaygın bir uygulama olarak gündeme getiriliyor.

Asgari gelir desteği, geliri belirli bir düzeyin altındaki bütün vatandaşlara, kamu kaynaklarından düzenli olarak yapılan nakit transferleri içeriyor. Bugün AB üyelerinin ve aday ülkelerin büyük çoğunluğunda asgari gelir desteği uygulaması bulunuyor.

---

⁸⁴ Sapançalı, a.g.e s.33

⁸⁵ AB'den Haberler Ocak-Şubat 2000

AB vatandaşlarının, ABD’de olduğu gibi, kendi sorunlarına, gerekli durumlarda hayırseverlerinin desteğinden yararlanarak, kendi kendilerine çözüm bulmalarını öngören bir politika yaklaşımıyla karşı karşıya olmadıkları açık.⁸⁶

1.4.2 Türkiye’ de Sosyal Politika ve Sosyal Dışlanma

Sosyal politika, iktisadî düzenlemelerin sosyal ve ahlâk esaslarının semsiyesi altında dizayn edilmesi gerektiğini ileri süren bir bilim dalı olmanın ötesinde Sosyal Devletlerin, resmi ve özel sosyal kurumların ve sivil toplum örgütlerinin, değişik sosyal kesimlerin yaşama şartlarını iyileştirmek maksadıyla uyguladıkları politikaların ve tedbirlerin bütünüdür.

Bir başka ifadeyle, sosyal politika toplumun değişik kesimlerinde ortaya çıkan muhtelif sosyal sorunları ortadan kaldırmayı ve sosyal refahı temin etmeyi-artırmayı-yaygınlaştırmayı hedefleyen politikaların-tedbirlerin bütünüdür.⁸⁷

Yaşam standartlarının Avrupa ortalamalarının oldukça altında kalması, akut sosyal problemlerin varlığı ve idari kapasitenin sınırlı oluşu nedeniyle, Topluluğun sosyal alandaki müktesebatının üstlenilmesi sürecinde Türkiye’de bazı zorlukların yaşanmasına söz konusu olabilecektir.

İş hukuku, cinsiyet eşitliği ve iş sağlığı ve güvenliği konularındaki AB mevzuatında belirli hususlar Türk mevzuatına aktarılmıştır, fakat mevzuatın etkili şekilde uygulanması konusunda sıkıntılar yaşanabilir. Özellikle kadın haklarına saygı gösterilmesi, kadının siyasi, ekonomik ve sosyal yaşamdaki rolünün artırılması için çabaların artırılması ve çocuk işçiliğinin önlenmesi konularına önem verilmesi gerekmektedir.Sosyal diyalogun AB politikaları ve uygulamaları paralelinde güçlendirilmesi için çaba sarf edilmelidir. Sendikal hakların kullanılması konusundaki kısıtlamaların kaldırılması gerekmektedir.

İstihdam, sosyal koruma ve sosyal dışlanma konularında AB çapında işbirliği yapılması Topluluk müktesebatı haline gelmiştir. Bu konulardaki Lizbon

---

⁸⁶ Ayşe Buğra, Yoksulluk Ve Sosyal Haklar, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu

⁸⁷ Doç. Dr. Ali Seyyar, Makale, **Yerel Kamu Yöneticileri Sosyal Devletin Görevlerini Ne Derece Yerine Getirebilmektedir?**

gündeminin uygulanması için açık koordinasyon yöntemi bir araç olarak benimsenmiştir. Türkiye'nin bu süreçlere hazırlanmasını sağlayacak İstihdam Politikaları Önceliklerini Ortak Değerlendirme Belgesi ve sosyal dışlanma ile mücadele konusunda Ortak İçerme Belgesinin hazırlanması ile gençlerin işsizliği, eğitim ve öğretim, cinsiyet eşitliği, fakirlikle mücadele ve sosyal dışlanma konularında ilerleme kaydedilecektir. Bu çerçevede, yeterli idari kapasitenin oluşturulup mevzuat ve politikaların etkili bir şekilde uygulanmasına da büyük önem verilmelidir.⁸⁸

Türkiye'nin bugünkü sosyal politika ortamı içinde, devlet müdahalesine hem istenilirliği hem de etkinliği açısından kuşkuyla yaklaşıldığını, sosyal güvenlik reformunun herşeyden önce kamu kaynakları üzerindeki baskıyı azaltmak amacı doğrultusunda tartışıldığı, kültürümüzden kaynaklanan yardımsever eğilimlerinin, zekat gibi veya vakıflar gibi geleneksel kurumlarının yoksullukla mücadele bağlamında sık sık övgüyle anıldığını görebiliyoruz.

Böyle bir ortam içinde, sivil toplum kuruluşlarına, EAPN ve FEANTSA gibi kuruluşların faaliyetleriyle hiç ilgisi olmayan bir hayırseverlik misyonu yüklenmesi söz konusudur.⁸⁹

Bir Sosyal Devlet olan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni temsil eden kamu görevlileri, Türk idare sisteminin yerel boyutunu göz önünde bulunduracak olursak, İl ve İlçelerin en büyük mülki amirleri durumunda olan Valiler ve Kaymakamlardan oluşmaktadır. Dolayısıyla, yerel kamu yöneticileri olarak sınıflandırabileceğimiz bu idareciler, merkezî sosyal politikalarının yerel uygulayıcılarıdır.

Sosyal devletin uygulamayı dönük enstrümanı olan sosyal politika, sadece Valilerin ve Kaymakamların uhdesinde değildir. Yerel yönetimler de özellikle sosyal belediyeçilik alanında aktif bir konuma geldiği için, belediye başkanlarını da sosyal politika aktörleri arasında saymakta fayda vardır.

⁸⁸ http://www.belgenet.com/arsiv/ab/etki_2004-4.html(30.09.2007)

⁸⁹ Ayşe Buğra, "Yoksulluk Ve Sosyal Haklar", Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu

Diğer taraftan, sosyal politika, sosyal bilimler içinde önemli bir yer aldığından dolayı, sosyal politika teorisyenlerini ve uzmanlarını da, her ne kadar kendileri mutlak anlamda idarî bir görev üstlenmemekte iseler de, dolaylı olarak bu gruba dahil etmek gerekmektedir.

Sosyal Devlet ve Sosyal Politika ile ilgili temel konular ve sorumluluklar açısından büyük yetkiler ile donatılmış olan yerel kamu yöneticileri, buldukları bölgedeki sosyo-ekonomik sorunların çözümünde ve dezavantajlı sosyal grupların mağduriyetlerinin giderilmesinde etkin bir rol üstlenmektedirler.⁹⁰

Yabancı firmalarla iş yapan Türk şirketlerinde son dönemde öne çıkan KSS “Kurumsal Sosyal Sorumluluğun” kriterleri dünya markaları için üretim yapan firmaları yakından ilgilendiriyor.

Avrupalı müşteriye mal satabilmek için üretim şartlarının da evrensel insan hakları standartlarında olması gerekiyor. Günümüz şartlarında bir üretim markası olabilmek için ihraç edilecek ürünün kaliteli olması yanında çocuk ve kaçak işçi çalıştırılmamasından işyerindeki çalışma ortamının düzenliliğine – özellikle de işyerinde iş ve işçi disiplini açısından - çalışanların sendikalı olmasına kadar birçok özellik 'üretimde marka' olabilmenin şartları arasında yer alıyor.

Şüphesiz, "insan haklarına uygun üretim" anlayışı her sektör için gerekli. Yaptığı işi uluslararası boyuta taşımak isteyenlerin, ihracatçı bir kimliği olanların, çok uluslu firmalarla iş ortaklığı arayışındakilerin KSS standartlarına ve uygulamalara sahip olması kaçınılmaz görünüyor. Kurumsal sosyal sorumluluk, işletmelerin faaliyet gösterdikleri alanlarda, yoksulluk, işsizlik, eşitsizlik, insan hakları gibi konularda en az devletler kadar sorumluluk alması , iş görenlerin daha mutlu ve huzurlu çalışmaları daha iyi bir toplum ve daha iyi bir çevre için gönüllü olarak katkıda bulunmasıdır.

---

⁹⁰ Ali Seyyar, Makale, “**Yerel Kamu Yöneticileri Sosyal Devletin Görevlerini Ne Derece Yerine Getirebilmektedir?**”

Son yıllarda, Türkiye’de sivil toplum alanında etkiliyici bir gelişme yaşandı. AB, 2001 yılından beri bir Sivil Toplum Geliştirme Programı uyguluyor. Bu programın önemli bir bileşeni Türkiye’de STK gelişimini güçlendirmeyi amaçlıyor. Buna ilaveten, Demokrasi ve İnsan Hakları için Avrupa Girişimi Türkiye’ye odaklanarak mikro ve makro projeler yoluyla STKları desteklemiştir. Ayrıca, AB’nin Türkiye için katılım öncesi yardım programı gelecekteki programlama çalışmalarında da örgütlenme özgürlüğüne ve sivil toplum gelişimine öncelik vermeye devam edecek.

2005 yılında bu alan için 8 milyon Euro tahsis edilmiş durumdadır. Türkiye halihazırda zaten Topluluğun toplumsal cinsiyet eşitliği, ayrımcılıkla mücadele, sosyal dışlanmayla mücadele ve İstihdam Teşvik Tedbirleri programlarına katılmaktadır.

Bu çerçevede, Türkiye’nin her alandaki transnasyonal işbirliğine tam katılımının sağlanması suretiyle, Türk kuruluşlarının teklif çağrılarına doğrudan yanıt verebilmesine ve programlardaki sivil toplum diyalogu potansiyelinin güçlendirilmesine imkan verilmelidir. Katılım öncesi fonlar Türkiye’nin artan mali katkısını finanse edecek şekilde tahsis edilmelidir.⁹¹

---

⁹¹ AB Sürecinde Gelişen AVE / Sosyal Sorumluluk Standartları, <http://kalkinma.org/?sayfa=makale&id=80>

İKİNCİ BÖLÜM

GÖÇ HAREKETLERİNİN VE SOSYAL DIŞLANMA AÇISINDAN İNCELENMESİ

2.1 GÖÇLE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR

Sosyal dışlanmanın önemli gerekçelerinden biri de iç ve dış göçtür. Göç gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkeler açısından farklı biçim ve boyutlarda da olsa önemli bir sosyal dışlanma riski oluşturmaktadır. Yada farklı bir açıdan bakacak olursak sosyal dışlanmanın en büyük oluşum nedeni göç ile başlar diyebiliriz. Bu kapsamda göç olgusunu ve sosyal dışlanma bağlamında incelemekte fayda vardır.

2.1.1. İç göç:

İç göç mülksüzleştirmenin getirdiği kırsal alanın iticiliği ve istihdam olanakları çerçevesinde kentsel alanın çekiciliğine bağlı olarak kendini göstermektedir. Gelişmekte olan ülkelerde sosyal dışlanmanın en önemli gerekçesini ülke içi kırsal alandan kente doğru yaşanan göç olgusu oluşturmaktadır. Bu durum sosyal dışlanmanın mekansal ve yer değişimi olarak da ifade edilebilir. Kırsal alanda yaşanan dışlanmışlıkların (genellikle topraktan ve mülkiyetten dışlanma) kentsel alanlara taşınması ve biçim değiştirilmesi söz konusudur.

Kırsal alandaki mülksüzleşme ve buna bağlı olarak ortaya çıkan yoksulların düşük gelir düzeyleri sonucunda kentlere adeta itildikleri, ayrıca kır-kent gelir farklılıklarının yüksekliğine bağlı olarak göçlerin daha da arttığı bununla birlikte kentlerdeki yavaş istihdam artışları karşısında işsizlik, yoksulluk ve hızlı enformelleşme biçiminde dışlanma sürecinin kentlerde yaşanmaya başladığı ifade edilmektedir. Köyden kente gelmiş , kentin kozmopolit ortamında alıştığı değer ve kuralları bulamamış kişilerin çevresine yabancılaşabileceği kural dışı davranışlara ve şiddete başvurabileceği ve bu şekilde oluşan dışlanma sürecinin yaşanabileceği öngörülmektedir.⁹²

---

⁹² Faruk Sapançalı, 'a.g.e. s.65

Kente her yeni göç kentlilerle göç edenler arasında bir çekişmenin yeniden yaşanmasına yol açmaktadır. Göç kentliler için kentliler için genellikle tehlikeli bir olgu olarak nitelendirilmekte bu nedenle göç edenlere kaygı kuşku ve birazda korku ile bakılmaktadır. Kuşkusuz bu yaklaşım beraberinde çok boyutlu bir dışlanmayı da beraberinde getirmektedir. Bu süreç ise kente yeni göç edenlere yönelik gelecekteki kentsel şiddetin temel kaynağını oluşturmaya başlar. Böylece kentlilerin göç edenlere yönelik bu tutumu yoksul, umutsuz ve dışlanmış olan bu kişilerde öfke, isyan, acımasızlık, hoyratlık ve şiddete başvurma şeklinde ortaya çıkmaktadır.

2.1.2. Dış Göç:

Günümüzde dünyada doğdukları ülkenin dışında yaşayan insanların sayısı yaklaşık 200 milyondur. bu rakamın dünya nüfusuna oranı ise yaklaşık yüzde 3 kadardır. Göç edenlerin izledikleri yol ise özellikle az gelişmiş yada felakete uğramış bir ülke veya topraklardan daha gelişmiş ve refah düzeyi daha yüksek toplumlara doğrudur. Yani göçmen sayılarının fazla olduğu ülkeler daha gelişmiş ülkelerdir demek tam anlamıyla yanlış olmaz. Bu göçmenlerin önemli bir kısmı kendi ülkelerinde dışlandıkları veya kendilerine arzu ettikleri geleceği hazırlayamadıkları için çözümü çaresizlik içinde başka ülkelerde aramaktadırlar. Bu noktada göçmenlerin yeni ev sahipleri yani o ülkenin gerçek sahipleri de kentlerinin yapısal değişikliğe uğramasından yeni adetlerin ortaya çıkartılmasından ve tüm bunların alıştıkları sistemi tehdit etmesinden tedirginlik duymaktadır. Bu durum göçmenlerin bazı haklarının kısıtlanmasına ve bu toplulukları kendi kendilerine mahkum bırakmaya kadar ulaşabilen tedbirlerin alınmasına neden olabilmektedir göç edenlerle kentliler arasındaki bu çekişme genelde göçmenlerin kendilerini dışlanmış hissetmelerine neden olmaktadır.⁹³

Özellikle yirminci yüzyılın ikinci yarısından sonra uluslar arası göç dünyanın bütün bölgelerinde sosyal değişimin ve gelişimin en önemli unsurlarından biri olarak ortaya çıkmıştır. Özellikle gelişmekte olan ülkelere

---

⁹³ Faruk Sapançalı, **a.g.e.** s.67

gelişmiş ülkelere yoğun bir işçi göçü yaşanmıştır. Özellikle batı Avrupa ülkelerinde hızlı sanayileşme sonucu ortaya çıkan işgücü açığı ile doğu ülkelerinin hızlı nüfus artışına karşı sermaye birikimi ve istihdam yaratamama gibi sorunları doğudan batıya yoğun bir işgücü göçüne neden olmuştur.

1980 li yıllara kadar gelişmiş ülkelere yönelik bu göç hareketi devam etmiştir ancak yaşanan ekonomik kriz ile birlikte özellikle batı Avrupa ülkeleri bu göçü durdurma kararı almıştır. Ancak bu kararı uygulamada bir takım zorluklar ile karşılaşmışlardır.

2.2 GÖÇÜN SOSYO-EKONOMİK ETKİLERİ

Göç olgusu toplumların sosyokültürel, ekonomik, politik gibi tüm yapısı ile doğrudan ilişkisi olan ve etkileyici bir olaydır. Dinamik bir süreç olarak göç, belli bir yerleşmede yaşayan nüfusun belli bir kesiminin çeşitli ve farklı nedenlerle, bulunduğu yerden kalkıp başka bir yere yerleşmek üzere yada nispeten sürekli olarak gitmesi anlamına gelir. Göç olgusu toplumsal açıdan değerlendirildiğinde, toplumun yeniden bir yapılanma süreci içine girdiği sermaye, emek ve mekanda yeni bir denge kurulduğu ve bunun da evrimsel bir boyut kazandığı görülmektedir. Bu evrimde belirli öğeler ayırt edilebilmektedir. Evrensel çizgi göçün nereden nereye yöneleceğini? belirlemekte. İnsan kitleleri birbirini çekerek toplumda hareket doğmasına neden olmakta. Mekan değişiklikleri.? Siyasal değişiklikler.? Sosyo-ekonomik yapıda değişimler gözlenmektedir. Göçün getirdiği ekonomik sorunlar arasında pazarın yerinin değişmesi, kapalı köy ekonomilerinin yeni pazarlara açılması sayılabilir. Ancak, göç sonunda terk edilen bölgelerde toplumsal bir erozyon bırakılmaktadır. Sanayileşme, kentleşme gibi iki sosyo-ekonomik gelişmenin sonucu olarak toplumsal erozyona uğrayan kırsal alanların başlaması ayrıca da yeni kent merkezlerinin dolması gündeme gelmektedir.

2.3 GÖÇÜN SOSYAL POLİTİKA AÇISINDAN SONUÇLARI

Kentleşme, Türkiye'ye özgü bir olay değildir. Yeryüzünün her yanında, kentlerin çekme ve köylerin itme güçleri altında bu devinim gözlemlenir. Kentlerin çekici ve köylerin itici özellikleri arasında her yerde ayrımlar vardır. Bu güçlerin etkileşimi altında, köylerden kentlere doğru nüfus akımları olur. Bu akımları ters yöne çevirmek, ne istenilir bir durumdur, ne de olanaklıdır. Ne var ki, bu devingenliğin başıboş bırakılması, planlı bir düzenlemeye konu yapılmaması bu akımlara “erozyon” niteliği kazandırır. Bu erozyonları kırsal alanlar üzerindeki etkisi; geçim olanakları daralmış bu yerleşmelerde yaşayanların büyük düşlerle kentlere göçmesi, köylerin atılğan, genç, becerikli ve girişimci öğelerini yitirmesi biçiminde kendini gösterir. Büyük kentlere gelenlerin çoğu, baba ocaklarından, alışagelmış oldukları çevrelerinden uzaklaştıklarından, gereksindikleri özdeksel ve tinsel destekten yoksun kalırlar. Parlak iş hayalleriyle geldikleri büyük kentlerde, çoğu kez bunları gerçekleştiremediklerini görür; “işsiz” ya da “gizli işsiz” durumuna gelirler. Küçük köy topluluğunun oynadığı denetim işlevinin etkisi azaldığından, toplum için yararlı olmayan, hatta zararlı yollara kapılmaları olasılığı da artar. Toplumsal erozyon, büyük özeklere gelenlerin çalışma durumlarıyla ilgilidir. Marjinal hizmetlerdeki yığılmalar, erken saatlerde köşe başlarında oluşan işçi pazarları, otobüs sıkıntıları, kanalizasyon yetersizliği, okul, kitaplık, yeşil alan eksikliği, toplumsal erozyonun büyük kentlerdeki belirtileridir.Öte yandan, ülkemizde kentleşme bir ekonomik “erozyon” niteliği de taşımaktadır. Köylerden kentlere yalnız beden gücü ile çalışarak yaşamlarını kazanmak isteyenler gelmez; türlü yollardan ellerine önemli miktarda para geçen kimseler arasında da, kentlere giderek iş yapmak ve parasını yatırmak isteyenler bulunur. Kimileri de, çocuk okutmak, hasta tedavi ettirmek, eğlence yerlerine yakın olmak için iş yerlerini büyük kentlere taşır yada büyük kentlerde mal ve mülk sahibi olmaya çalışır. Ülkemizde İstanbul ve Ankara'nın belli başlı iki çekici yerleşim özelliği oluşu, gelir, servet ve ana mal akımını bu kentlere yöneltmekte; geri kalmış yörelerle köylerde biriktirilen ana malın yatırıldığı yerler bu kentler olmaktadır. Geri kalmış yörelerle köylerde biriktirilen paranın o yerlerin kalkınmasına hizmet edeceği yerde, büyük kentlere akması,

hatta oralardan da türlü yollarla yurt dışına aktarılması, Türkiye’de kentleşmesinin köyler ve gerice yöreler bakımından da ekonomik erozyona yol açtığını gösterir.

2.4 SOSYAL POLİTİKA AÇISINDAN SOSYAL DIŞLANMA VE GÖÇ İLİŞKİSİ

Gecekondu, kırsal alanlardan kentlere göç eden nüfusun kentlerdeki konut arzının eksikliği karşısında, barınma gereksinimlerini düşük gelir nedeniyle en ucuz yoldan giderebilmek için buldukları çözüm yoludur.” Gecekondulaşmanın temelinde göç ve ona bağlı olarak da kentleşme olguları yer almaktadır. Bireyler göçle birlikte başka yeni sorunlarla karşılaşmaktadırlar. Kentlileşmeme ve bulunduğu çevreyi bir anlamda köylüleştirmeye gibi sorunlar gecekondulaşma bağlamında ele alınabilir. Göçler hep geri kalmış bölgelerden gelişmiş bölgelere doğru olmaktadır. Göçlerin yöneldiği kent ve büyük kentlerde, sağlıksız sanayileşme ve kentleşme sorunu ortaya çıkan gecekondulaşma, yoksulluk kültürü, çevre kirlenmesi gibi sosyo-patolojik sorunlarla karşılaşır. Türkiye’nin batısında bulunan büyük kentlere göç edilmektedir. Köyden kente göç edenler, kent toplumuna ilk etapta kültürel ve ekonomik açıdan uyum sağlayamadıklarından gecekondu oluşturumaktadırlar. Gecekondu mahallelerinin oluşma için genelde iki neden bulunmaktadır. Birinci neden, kent merkezinde kiraların kırsal kesimden gelenler için çok yüksek olmasıdır. İkinci neden ise, Batı mimarisine göre yapılan beton binalar kırsal kesimdeki yaşam alışkanlıklarına cevap verememektedir. Göç, kentleşme ve gecekondulaşma olguları birbirine bağlı olarak gelişen ve karşılıklı olarak birbirlerini etkileyen süreçlerdir. Örneğin; göçle birlikte başlamış olan gecekondulaşmanın bugün artık göçü körükler duruma geldiği söylenebilmektedir. Çünkü, gecekondulaşma günümüzde göçü özendirilen bir yatırım aracına dönüşmüş durumdadır. Özellikle son yıllarda yaygınlaşan kaçak yapılaşma ve kent yağması hızla bir rant terörü biçimini almaktadır.

1960-1980’li yıllarda gecekonduların ve buralarda oturanların sayısında önemli artış meydana gelmiştir. 1960’lı yıllardaki artışın nedeni, 1950’lerden başlayarak kentlerdeki sanayileşme alanında hızlı bir gelişmenin görülmesi ve

artarak sürmesi, dolayısıyla da kırsal kesimden sanayi kentlerine nüfus akması biçiminde yorumlanabilir. 1980'lerdeki gecekondulaşmanın artış nedeni ise bir yandan yine sanayileşmedeki hızlanmaya bağlanabilirken, diğer yandan da askerin müdahale sonrasına rastlayan çalkantılı dönemlerden dinginliğe çıkış dönemiyle ilgili olabilir. 1980 sonrasında PKK terörünün ortaya çıkmasıyla artan oranlarda Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu'dan kapan kırsal kökenli nüfusun kentlerde gecekondulaşmayı hızlandırdığı bilinmektedir. Gecekondu bir zorunluluğun, bir umutsuzluğun bazen de bir umudun yerleşme düzenine yansımasıdır. Gecekondu yerleşmesi, kent çevresinde boş duran bir alana aynı köyden yada ayrı mahalleden birkaç ailenin gelip yerleşerek konut konduklarıyla ortaya çıkar. Sonra hemşehri, tanıdık, kısım, akraba onlara katılır ve gecekondularını yaparken çoluk çocuk çalışıp, konu-komşu yardımıyla desteklenirler. Böylelikle aynı yerden gelmiş insanlar bir arada olurlar. Kent çevresindeki yoksulluk semti görünümündeki gecekondu mahalleleri oluşur. Zamanla konutlar daha da yetkinleştirilerek, daha yaşanacak duruma getirilerek, gecekondu mahalleleri geçici konutlar olmaktan çıkıp sürekli bir yerleşme haline dönüşürler. "Giderek, gecekondu yapımı spekülörlerinde işin içine karışmasıyla ticari kar sağlayan bir etkinlik niteliği de kazanıp rant aracına dönüşür."İçgöç nedeniyle, bu süreçte Türkiye'de yeni bir aile tipi oluşmuştur. Bu aile tipi, ne kırsal kesimdeki nede kentlerdeki aile tipine benzetilmektedir. Gecekondu aile tipi bir taraftan kırsal kesimlerdeki diğer tarafta kentlerdeki aile tipinin kültürel öğelerini içinde barındırır.

Sosyal ilişkiler açısından ise, kırsal değerler ile kentsel değerler arasında sıkışılan bir ortamda yaşamak, kocanın ve toplumsal ilişki ağlarının baskısı, hareket etmeyi sınırlandıran ekonomik etmenler kentle bütünleşmeyi engellemekte dolayısıyla kentlileşemeyen ama kırsal değerleri de yitiren bir grup karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada, varoşlarda yaşayan kadınlara yönelik, kadınlarında içinde yer aldığı karşılıklı dayanışma temeline dayalı örgütlenmeler önem taşımakla beraber, birlikte hareket etme ve örgütlü olma bilincinin olmaması, bu yönde önemli bir engel oluşturmaktadır. Varoşlarda yaşayan yoksul kadınlara sosyal koruma anlamında geliştirilen tek mekanizma sosyal yardımlardır. Sosyal yardımların önemi kabul edilmekle birlikte, bu yardımlar, sorunu çözmekten çok sorunu tazmin etmeye yönelik bir anlayışın ürünüdür.

Sosyo-ekonomik ve kültürel ilişkiler ağı içindeki çeşitli etkiler ve bağlar yalın gibi görünen köy gerçeği ne karmaşık bir duruma getirmektedir. Kır ve kent birlikte toplumsal bütünü oluşturmaktadır. İnsanlar iş güç arayışı ve geçim derdi ile buldukları kırsal kesimden kentlere hatta büyük kentlere göç etmeye başlarlar. Ancak doğaldır ki umulan bulunamaz. İnsanlar, iş bulma sorunu, konut sorunu, eğitim sorunu, sağlık sorunu ve daha pek çok sorun ile karşı karşıya kalırlar. Kimisi bir yakınının yanına yerleşip otururken bazıları da gecekondularını mesken tutar. Zor koşullar altında bile pek çoğunun durumu köydekenden iyidir. İşte, bu bağlamda ikili bir yapı ortaya çıkmaktadır. Aslında Türkiye çapında genel bir olgu olan ikili yapı sorunu kentlerimizde özellikle de büyük kentlerimizde belirginleşmektedir. İkili yapı sorununun hem göçe neden olan hem de onun sonucu olan bir olgudur. Türkiye’de köy ve kent yerleşimleri arasında bazı yönlerden ayırım bulunmadığı yada varsa bile ortadan kalktığı konusunda bir takım görüşler vardır. Burada dayanak noktası kentlerimizin kırlaştığı yolundadır. Gecekondu gerçeği buna gayet güzel örneklemedir. Kırsal kesimden göç edenler kentsel özellik kazanırken diğer yandan da kent kültürünü etkilemekte, kırsal ve kentsel yapıların bütünleşmesi konusunda pay sahibi olmaktadır. Gecekondularda yaşayanlar, kentte eskiyseler, köylü olmaktan uzaklaşmış ancak tam anlamıyla da şehirlili olamamış insanlardır. Köydeki yaşantılarını alışkanlıklarını kentlerde de kısmen sürmekte, bu yüzden geçiş süreci yaşamaktadırlar.

Barınma sorununu, gecekondu ile çözümlenip kente yerleştirdikten sonra gecekondu insanının önünde, gerçekleştirmeyi planladığı daha başka beklentileri vardır; İyi bir iş, iyi bir gelir, çocukların eğitimini sağlayıp, geleceklerini garanti altına almak gibi hedeflerdir.Çoğunluğu ekmek kapısı olarak hizmet kesimi görülmektedir. Müstahdemlik, hademelik, odacılık ve benzeri küçük kaplı devlet memurluğu, kapıcılık, çöpçülük, belediye işçiliği, garsonluk, bekçilik, hizmetçilik gibi işler bu türdendir.İkinci olarak sanayi işçiliğine giren bu kesimin insanları, gecekondu halkının “sanayileşmiş-kentleşmiş” kısmını oluşturmaktadır.Seyyar satıcılık, arabacılık, pazarcılık, simitçilik, işportacılık, ayakkabı boyacılığı, küçük tüccarlık, küçük esnafılık gibi marjinal işler üçüncü gruba giren işlerdir.Köylerden kentlere göç edenler genellikle tarım işçisi yada topraksız yoksul köylülerdir. Kente niteliksiz işçi olarak gelmektedirler. Bunlar kentte düzenli bir iş bulamayıp,

ne iş bulurlarsa onu yaparlar. Genellikle inşaat işçiliği, hamallık gibi işlerde çalışırlar. Gecekondu kadınlarının çalışması pek hoş karşılanmamakla birlikte onlarda evlere gündelikçi olarak yada örneğin kapıcılık yapan kocalarına yardım ederek çalışırlar. Fabrikaya gidenleri de vardır.Görüldüğü gibi üretici olmayan, küçük çaplı hizmet işlerinde çalışan veya çok az gelir elde edilen bu kesime mensup insanların gelecek güvenceleri yoktur. Büyük çoğunluğu sigortasız olarak çalışmaktadır. Bu yüzden de güçlü bir güvensizlik duygusu içinde yaşamaktadırlar.

2.5 TÜRKİYEDE GÖÇÜN BOYUTLARI VE SOSYAL DIŞLANMA

İskan hizmetlerinin ilk organizasyonu, 1872 yılında “Muhacirin Komisyon Alisi” adıyla kurulan bir kuruluş marifetiyle başlatılmıştır. Zamanla ortaya çıkan ihtiyaç ve talepler doğrultusunda çıkarılan çeşitli kanunlarla bu kuruluş sırasıyla; “Muhacirin ve Aşair Müdüriyeti”, “İskan Umum Müdürlüğü”, “Toprak ve İskan İşleri Genel Müdürlüğü” olarak isim değiştirmiştir. Son olarak 22.05.1985 gün ve 18761 Sayılı Resmi Gazetede yayınlanan 3202 Sayılı Kanunla da Toprak İskan İşleri Genel Müdürlüğü kaldırılmış, İskan hizmetlerini yürütme görevi, aynı kanunla kurulan Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü’ne verilmiştir. Cumhuriyet döneminden önce iskan ve göç hareketleriyle ilgili olarak, ortaya çıkan taleplerin karşılanabilmesi bakımından bir çok mevzuat yürürlüğe sokulmuş ise de ihtiyacı karşılamaktan uzak kalmıştır. Cumhuriyet döneminde iskan hizmetlerinin daha iyi bir şekilde yapılabilmesi bakımından 21.06.1934 tarihinde 2510 Sayılı İskan Kanunu çıkarılmış, dağınık olan iskan mevzuatı o zamanki şartlara göre daha iyi bir hale getirilmiştir. Bu kanunla uzun yıllar değişik ülkelerden yurdumuza göçmen olarak gelen ailelerin iskanı sağlanmıştır.

Ayrıca, iskan edilen insanların istek ve ihtiyaçları zaman içinde sık sık değiştiğinden, değişen bu ihtiyaçların karşılanması için 2510 Sayılı Kanun’a ek olarak bir çok kanun (15 Adet), Nizamname, Bakanlar Kurulu ve Genelgeler çıkarılmıştır.

2.5.1 İskan Uygulamaları:

İsteğe bağılı olarak yapılmakta olan iskan karşılıksız olmayıp, borçlanmaya tabidir. Şehirsel ve tarımsal olmak üzere iki şekilde uygulama yapılmaktadır. Gerek tarımsal ve gerekse şehirsel iskan projeye dayalı olarak toplu halde gerçekleştirilmektedir. Projesiz ve münferit iskan uygulaması, mevcut yasaya göre mümkün görülmemektedir.

2.5.2 Tarımsal İskan

Çiftçilikle uğraşan ve çiftçilikten anlayan aileler tarımsal iskana tabi tutulmaktadır. Hazırlanmakta olan tarımsal iskan projesine göre, iskanı öngörülen her aileyi geçindirebilecek ve borçlandırmadan dolayı geri ödemelerini yapabilecek kadar gelir sağlamak üzere; konut, işletme binası, tarım arazisi verilerek işletme için ihtiyaç duyulan canlı, cansız donatım ve yıllık işletme kredisi ile desteklenmektedir.

2.5.3 Şehirsel İskan (Sanayi Veya Sanatkar İskanı)

Şehirsel iskan talep eden ailelere ise planlanan kentte konut verilerek meslek ve sanatlarını icra edebilecekleri donatım ve işletme kredisi açılmaktadır. İskan edilen aileler, kendilerine verilen taşınmaz mallardan (konut, işletme binası, arsa ve arazi, iş yeri vb.) dolayı, kamulaştırılan veya satın alınan taşınmaz mallar için kamulaştırma veya satın alma bedelleri, yapı ve tesisler için maliyet bedelleri, hazine arazisi için rayiç bedelleri üzerinden borçlandırılırlar.⁹⁴

Türkiye’de 1950’li yıllardan itibaren başlayan köyden kente göç olgusu, kentlerde yeterli konut ve istihdam olanaklarının olmaması sonucu, kente yeni gelenlerin kendilerine yaşam alanı olarak kentin tercih edilmeyen nehir yatağı, dağ yamacı gibi alt-yapısı bulunmayan dezavantajlı bölgeleri seçmelerine neden olmuş, böylelikle varoş olgusu ortaya çıkmıştır. Yaşanan ekonomik ve toplumsal sorunlar, bu alanlardaki yoksulluk ve yoksunluğu daha da artırmakta, bu olguların beraberinde getirdiği risklerden ise toplumsal cinsiyet rolleri göz önüne alındığında kadınlar daha fazla etkilenmektedirler. Dolayısıyla varoşlara ilişkin

---

⁹⁴ <http://www.Dpt.gov.tr> (14.10.2007)

bir risk değerlendirmesi yaptığımızda kadınlar ve çocuklar öncelikli gruplar olarak karşımıza çıkmaktadırlar.

Yerleşik vurgulamasını 1980 dönemi öncesinde değişik nedenlerle kente gelmiş ve geleneksel dayanışmacı ilişkiler ile kentte bir tutamak noktası olarak farkındalık gözetmeksizin uygulamış olarak tanımlamak mümkündür.. Geleneksel dayanışmacı ilişkinin öznelere olarak ”din ve aile” kurumlarını tanımlayabiliriz. Ülkemizde ve özellikle ülkenin her yerinden göç alan İstanbul’da söz konusu tarihe kadar göçe katılanlar varış noktasında bu iki kurumun geliştirdiği geleneksel dayanışmacı ilişkileri “köken, hemşehri, bölge-yöre” bağlamında kullanarak kentte “kalkış noktası” değerlerini yaşatmaya çalışmışlardır.

Artan yoksulluk bir yandan kadınlar için mevcut risklerin etkisini daha da artırırken, diğer yandan çeşitli yeni riskleri de beraberinde getirmektedir. Yoksullukla beraber gelen en önemli sorun, beslenme, altyapı yetersizlikleri ve buna bağlı olarak ortaya çıkan sağlık sorunlarıdır. Türkiye’de yoksulluğun görünümelerini ortaya koyan çalışmalar, bu acı gerçeği büyük bir açıklıkla göz önüne sermektedir⁹⁵. Bu beraberinde, hane içinde kadına biçilen temel rol olan ev işleri ve çocuk bakımının da zorlaşmasını getirmekte ve böylece kadınlar üzerindeki fizyolojik ve psikolojik yükler ve dolayısıyla riskler artmaktadır.

Bu beraberinde, hane içinde kadına biçilen temel rol olan ev işleri ve çocuk bakımının da zorlaşmasını getirmekte ve böylece kadınlar üzerindeki fizyolojik ve psikolojik yükler ve dolayısıyla riskler artmaktadır.

Yoksulluğa karşı tepkiler ya isyan etme ya da başa çıkma şeklinde belirlenmekte ancak her iki tepki de bir takım riskler taşımaktadır. İsyân, beraberinde şiddet ve toplumsal sorunları getirirken, başa çıkma stratejileri ise yoksulluk bağlamında bir kısır döngü yaratmaktadır. Başa çıkma stratejileri dört ana grup altında toplanmaktadır.⁹⁶

---

⁹⁵ , Necmi ERDOĞAN, “Yoksulluk Halleri: Türkiye’de Kent Yoksulluğun Toplumsal Görünümleri” Demokrasi Kitaplığı Yayınevi, WALD, 2002.

⁹⁶ Şenses, F., “Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk”, İletişim Yayınları,2001.

- 1.Geçimlik etkinliklere yönelme; gıda üretme, yakacak bulma gibi
- 2.Tasarruf; öğün sayısını azaltma, daha ucuz mal ve hizmet alma, çocukları okula göndermeme.
- 3.Hane halkının büyüklüğünü değiştirme; birden fazla hanenin aynı çatı altında yaşaması.
- 4.Hane halkı içinde daha fazla bireyin işgücüne katılması; kadınların ve çocukların çalışması.

Bu stratejileri kadınlar açısından değerlendirdiğimizde kimi risklerden kadınların çok daha etkilendiği gözlenmektedir. Gelir getirici bir işte çalışma, yoksullukla savaş stratejilerinin en önde gelenidir. Ancak kırdan kente göç eden kadınların, eğitim düzeylerinin düşük dolayısıyla nitelik düzeylerinin kentsel işgücü piyasasının aradığı özellikleri karşılayamaması, işsizliğin ve toplumsal cinsiyetçi işbölümünün olduğu bir ortamda, kadınların herhangi bir sosyal güvenceye sahip olmadan, enformel sektörde, düşük ücretle, güvenli olmayan çalışma koşullarında çalışmasını beraberinde getirmektedir. Kadının üzerindeki toplumsal kontrolün çok daha katı kurallar içerisinde işlediği varoşlarda ise, kadının kamusal alana çıkma şansının çok az ya da hiç olmaması, yoksulluk karşısında çalışmak zorunda olan kadınların, evde parça başı işlerde çalışma ya da dantel, örgü örme gibi faaliyetlerde bulunmasına neden olmakta, ancak bu tür işlerde kadınların üretim ve yeniden üretim faaliyetlerini eş anlı olarak yapmalarından kaynaklı riskler artmaktadır.⁹⁷

Ülkemizde içgöçün zorlayıcı-gönüllü çizgisinde sürdüğü 1980 dönemine kadar geleneksel dayanışmacı ilişkiler, kente gelenlerin “aile-din” kurumları değerleri ile uyumlarını sağladı. Gelenlerin kentsel uyumunun geleneksel dayanışmacı ilişki içinde çözümü, kamu yönetiminin yükünü azaltırken, kamunun modern dayanışmaya da kentsel refah kurumlarını yaşama geçirmesini yarınlara öteledi. Bu bağlamda merkezi ve yerel yönetimler, göç edenlerin kentte mekan

---

⁹⁷ Lund F. ve Srinivas S. , “**Leraning From experience: A gendered approach to social pritection for workers in the informal economy**”, ILO, 2001

oluşturma, iş bulma sorunlarını aile kurumunun çözmelerini hoşnutlukla karşıladı.özellikle İstanbul bölgesinde yoğunlukla yaşanan bu göç olgusu ve getirmiş olduğu zorlukları ölkemizin diğer göç alan kesimlerinde de büyük bir benzerlikle görmemiz mümkündür. yönetimleri karmaşıklaşan kentsel yaşamdaki sorunların bu iki kurum tarafından çözümlenmesine bir yandan sevinirken, bir yandan da bunları daha işlevsel kılacak kararlar üretiyor, bunlara kaynak aktarıyordu.

Yapılan araştırmalar, varoşlarda yaşayan kadınların, geleceğe ilişkin tek umutlarının çocuklarının üzerinden yeşerdiğini göstermektedir. Kadınların tek umudu, çocuklarının okuyup, meslek sahibi olması ve kendi yaşadıklarını onların yaşamamasıdır. Ancak, yoksulluk buna da engel olmakta, çocukların okuldan alınarak erken yaşta çalışma yaşamı ile tanışmalarına neden olmakta ve böylece çocukların fiziksel, ruhsal ve sosyal yönden gelişimi açısından ciddi riskleri ortaya çıkarmaktadır. Bu risklerin yıkıcı etkileri açısından kız çocukları çok daha olumsuz şartlar altında bulunmaktadır. Çocuk çalışması, gelecekte onların yoksulluğunu beraberinde getirmekte ve böylece bir kısır döngü yaratılmaktadır. Varoşlarda kadınların ve genç kızların çok sık olarak karşılaştığı bir diğer risk ise, aile içinde ve çalışma ortamında karşılaşılan şiddet/tacizdir. şiddet karşında kadınlar, gerek fizyolojik gerek ruhsal, gerekse sosyal yönden zedelenmektedirler. Varoşlarda yaşayan kadınlar arasında özel önem verilmesi gereken bir grup ise genç kızlar ya da ikinci kuşak göçmen kadınlardır. Bu genç kızların geleceğe, kentsel yaşama ilişkin algıları, annelerinden farklı olmakta, dışlanmışlık ve itilmişlik duygusunu daha fazla yaşamaktadırlar. Bu noktada ortaya ya bir kabullenişlik ya da bir başkaldırı çıkmakta, bu başkaldırış ve kendini ifade etmenin pratikteki görüntüsü ise, siyasal örgütlere ya da dinsel nitelikteki tarikatlara katılma şeklinde beraberinde sömürüyü getiren bir hal almaktadır. Özellikle tarikat tipi örgütlenmeler, genç kızlar tarafından statü yükseltici bir unsur olarak algılanırken, aileleri tarafından ise, kızlar üzerinde toplumsal kontrolün sürdürüldüğu alanlar olarak algılanmaktadır.

Bu noktada, kadınları yoksulluğun beraberinde getirdiği, fiziksel, ruhsal ve sosyal risklere karşı koruyucu nitelikte toplumsal odaklara gereksinim bulunmaktadır. Bu toplumsal odaklar, kadınların ezilmişlikten kurtaracak, kadınların yaşadıklarını bir kader olmadığı bilincine vardırarak, örgütlü yapılar

içinde hareket etme alışkanlığı kazandıracak misyonu üzerlerinde taşımalıdır. Bunun ötesinde, varoşlarda kadınlar açısından yukarıda aktarmaya çalıştığımız risklerin ortaya çıkmasına neden olan ekonomik ve sosyal etmenlere yönelik sosyal politikaların (göç politikaları, nüfus planlaması, gelir dağılımının adaletli hale getirilmesi, yoksullukla savaş, eğitim politikası gibi) oluşturulması gerekmektedir. Bu politikaların ortak amacı yaşama verilen değerlerin temel göstergeleri olan sağlık, gelir düzeyi, eğitim, çalışma hakkı ve işsizliğin önlenmesi, güvence, hak arama ve örgütlenme özgürlüğünü kadınlar açısından yüksek göstergeler haline getirmek olmalıdır.

Yeni gelenler kavramı ile 1980 sonrasında zorunlu-gönüllü göçe katılan fakat yerleşiklerin 1960'larda kentte buldukları olanakları bulamayanları tanımlıyorum. Bu grubun temel özelliği, kentte hem geleneksel dayanışmacı ilişkiden hem de kamunun desteğinden yoksun oluşlarıdır. Yukarıda belirtildiği gibi 1980 sonrasında kentlerde geleneksel dayanışmacı ilişki bir yönü ile piyasalaştı, bir yönü ile de hiyerarşik nitelikli olmaya başladı. Kamu ise, yüksek enflasyon ortamında borç-faiz sarmalı altında farklı kesimlere kaynak aktarmak zorundaydı.

Yeni gelenler içinde zorunlu göçle İstanbul'a gelenler çoğunlukta idi. Bunlar hem kenti tanımıyorlar hem de nitelik olarak kentsel bir iş yapacak düzeyde değildiler. Bu grubun barınma, çalışma ve kentte yaşama sorunlarının çözümünde, geleneksel dayanışmacı ilişki ağının kurabilecekleri sınıf, kültür ve kimlik bağları yok denecek düzeyde kaldı. Kırsal kesimde aile kurumunun dayanışmacı ilişkisi kentte piyasa ile karşılaşınca çaresizleşti. Kendini boşlukta hissetti. Sonuçta bunlar büyük kentlerin hem çevrelerinde hem de terk edilmiş merkez bölgelerinde sefalet adacıkları oluşturmaya başladılar.

Kentteki yöneticilerin, girişimcilerin ve yerleşiklerin yeni gelenlere farklı gözle bakması, kökene dayalı gruplaşmaların böylesi ceplerde toplanmasına ve büyümesine neden oldu. Gruplaşmalar, kent yaşamında farklılaşan ve çeşitlenen talepleri gündeme taşıdı. Ne var ki, kamunun buralardaki örgütsüzlüğü yanı sıra uygulamalarındaki kaynak eksikliğinden ötürü yeni gelenler kendilerin dışlanmış olarak görmeye başladılar. Kamunun benzer işlemlerde yerleşik ve yeni gelenlere eşitsiz uygulamaları, dışlanmışlık duygusunu pekiştirirken, kentsel sorunların ve

gerilimlerin artmasına neden olmuştur. Göç sonunda ve büyük şehrin sorunları çerçevesinde aile kurumu yoruldu ve parçalanmaya başladı. Çünkü şimdiye değin kamunun, toplumun ve bireylerin tüm sorununu çözümleyen aile kurumu kırılğan bir konuma gelmişti. Sorunlar, onu, kalkış ve varış noktasında bunalttı. Dahası sorunlarının çözümü için farklı seçeneklerin sunulmaması, bunların değişik ortamlarda tartışılıp hizmet olarak götürülmemesi, yeni gelenlerin kentsel alanlarda dışlanmalarına neden oldu. Aile bu süreçte hem parçalanmaya başladı; hem de üretimi olan çocukların kentsel yaşama hazırlama işlevini yerine getiremedi. Parçalanarak kendini ve çocuklarını, sorunları ile birlikte sokağa atmıştır. İşte bu noktada göç ve sosyal dışlanmanın sonuçlarını şehirde yaşayanlar ve göç ile bin bir umutla İstanbul'a gelenler beraber ödemeye başlamışlardır. Göç eden ailelerin çoğu eğitimsiz ve dışlanmış aynı zamanda işsiz çocukları, değişik adi suçlar, çeteleşme, hırsızlık, kapkaç veya uyuşturucu kullanımı gibi suç sarmallarından kurtulamamışlardır.

Bu kapsamda yönetimler tarafından tespit edilen bir gerçeğe göre göçmenlerin kentsel yaşama uyum sorunları, sosyalleşme süreçleri ve sosyal hizmet gereksinimleri din kurumu ağırlıklı girişimler ile çözümleniyordu. Kamu

Göç olgusuyla ortaya çıkan kentleşme hareketi, kente akın edip, orada yığılan insanların barınma sorunuyla karşı karşıya kalmalarına yol açmıştır. Bu sorunun çözümü söz konusu olunca da gecekondu olgusu ortaya çıkmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GÖÇ VE SOSYAL DIŞLANMA ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA İSTANBUL-SULTANBEYLİ ÖRNEĞİ'NİN İNCELENMESİ

3.1 SULTANBEYLİ'NİN TARİHÇESİ VE SOSYO-EKONOMİK YAPISI

Sultanbeyli'nin tarihi 6. yüzyılın başlarına kadar dayanmaktadır. Uzun yıllar roma imparatorluğu yönetiminde kalmıştır. Sultanbeyli 1328 (H.728) yılında Orhan Gazinin emriyle Abdurrahmangazi ve Konur Alp komutasında ki Osmanlı ordusu tarafından fethedilmiştir. Fetihden sonra Abdurrahman Gazi Aydos Kalesi tekfurunun kızı ile evlenmiştir. Bu evlilik gerek Türklerin gerekse Rumların hafızalarında uzun zaman silinmeyen izler bırakmıştır. Bu hatıranın izlerini taşıyan Aydos Kalesinin kalıntıları hala mevcuttur. Abdurrahman Gazi'nin kabri ise bu gün kartal ilçesine balı komşumuz Samandıra beldesi sınırları içerisinde. İstanbul ili Anadolu'nun bağlantı yolu üzerinde olması sebebi ile, fetihden önce İstanbul'a sefer düzenleyen Türk orduları tarafından öncelikle fethedilmesi gereken bir anahtar konumundaydı. Diğer taraftan yine fetih öncesi de Anadolu yönünden savaşa hazırlanan Bizans ordusu bölgede toplanıp konaklıyordu. Bu özelliği fetihden sonra Osmanlı ordusu tarafından kullanılmaya devam etti. Sultanbeyli hakkında Tevarihî Ali Osman, Kitab-ı Cihannüma gibi ünlü eserlerde de bilgiler bulunmaktadır. Sultanbeyli'deki arazilerin esas maliki Osmanlı Devletinin ilk Denizcilik Bakanı Hasan Hüsnü Paşadır.II. ABDÜLHAMİD, kendisine yaptığı hizmetlere karşılık olarak Hasan Hüsnü PaşayaSultan Beyliği çiftliğini ulufe olarak vermiştir. Bu tarihi gerçek Hasan Paşanın 1910 yılında yaptırmış olduğu Osmanlıca haritada ortaya çıkmaktadır.⁹⁸

Hasan Hüsnü Paşa 1922 yılında vefat edince oğlu tarafından maliki olduğu bu arazilerin tapuları Frans Flipson isimli Yahudi'nin varisleri tarafından da bu günkü hissedarlara satılmıştır. Ayrıca 1945 yılında Bulgaristan'dan gelen göçmenler yerleştirilmiş ve bunlara tapu verilmeyip, zilyet verilmiş, 1945 yılında Sultanbeyli'deki arazilerin 7500 dönümlük bölümü kamulaştırılarak bu göçmen

⁹⁸ www. Sultanbeyli.bel.tr.(15 Eylül 2007)

vatandaşlarımıza dağıtılmıştır. 1957 yılında orman işletmesi 18.000 dönüm araziyi orman sınırları dışına çıkartmıştır. Bu arazilerin 14.000 dönümü şu anda Sultanbeyli sınırları içerisinde⁹⁹.

1957 yılında Sultanbeyli'ye köy olma kararı çıkmış ve Sultanbeyli köyü kurulmuştur. Orman işletmesi 18000 dönüm araziyi orman sınırları dışına çıkarmıştır. Bu arazilerin 14000 dönümü şu anda sultanbeyli sınırları içerisinde. Osmanlı Devleti'nin son zamanlarında Sultanbeyli'deki arazilerin sahibi Hasan Hüsnü Paşa 1922 yılında vefat edince bu toprakların tapuları Franz Flipson adlı Yahudinin eline geçmiş, bu kişinin varisleri tarafından da bugünkü hissedarlara satılmıştır. Bu bölgeye 1947 yılında Bulgaristan'dan gelen göçmenler yerleştirilmiştir. 1957 yılında köy, 1989 yılında belde, 03.06.1992 tarih ve 3806 sayılı kanunla ilçe olmuştur. İstanbul'un Anadolu yakasında yer alır.¹⁰⁰

Yüz ölçümü: 35 bin km2 dir. İstanbul'un en yüksek dağı olan 537 rakımlı Aydos Dağı ile Teferruç Dağı arasındaki alanı doldurmakta olup, Tem Karayolu İlçenin ortasından geçmektedir. İlçe kuzeyde, güneyde ve batıda Kartal İlçesi'ne bağlı Paşaköy - Samandıra ile doğuda Pendik İlçesine bağlı Kurtköy ile çevrili olup 15 mahallesi vardır. Denizden yüksekliği 130 metredir

Nüfus Durumu: 1985 yılında 3600 nüfuslu bir köy iken, 1990 yılı genel nüfus sayımına göre İlçe nüfusu 82.289 olan nüfusu, yeni yerleşim bölgesi olduğundan hızlı bir göç ve nüfus artışı nedeniyle 1997 yılı genel nüfus sayımına göre 144.869 olarak. 2000 yılı Genel Nüfus sayımına göre 175.771 olarak tespit edilmiştir. 2007 yılı itibariyle nüfusu 252.458 kişidir.

İdari Durumu: İlçeye bağlı bir Belediye mevcut olup, Köy bulunmamaktadır. Belediye hudutları içerisinde 15 mahalle vardır. Köyün kurulmasından sonra köy merkezinde, rıza-i taksimle düzenli yerleşim merkezi oluşturuldu. Eski Ankara İstanbul Yolu köyün içinden geçmekte idi köyün kurulmasından sonra bazı hissedarlar hisselerini satmaya başladılar. Orman idaresinin Sultanbeyli'ye tahdit koyması ve idare ile hissedarlar arasında ki

⁹⁹ www. Sultanbeyli.bel.tr.(15 Eylül 2007)

¹⁰⁰ www. İstanbul.gov.tr (17 Eylül 2007)

davanın devam etmesi sebebiyle tapu devri yapılamadı. Satışlar önceleri gayri menkul satış vaadi sözleşmesi ile, daha sonra Köy İhtiyar Heyetinin tasdik ettiği senetlerle ve en son zamanda da el senetleri ile devam etti. TEM Otoyolu'nun Köyün içinden geçmesi köyü cazip hale getirdi. 1985-1987 yılları arasında hızlı ve büyük ölçüde kaçak yapılaşma faaliyetinin neticesinde Sultanbeyli bu günkü haline ulaşmıştır. 31 Aralık 1987 yılında Sultanbeyli'nin belediye olması kararı alındı. Ancak seçimler 26 Aralık 1989 yılında yapıldı. 1992 yılında da ilçe oldu. Sultanbeyli adı "Sultanbeyli'nin yeri" olarak bilinirken daha sonra "Sultan beyliği çiftliği ve Sultan beyliği" daha sonra da "Sultanbeyli" olarak kullanıla gelmiştir.¹⁰¹

3.2 SULTANBEYLİ'YE YÖNELİK GÖÇÜN BOYUTLARI

Gecekondulaşmanın son derece yoğun olarak yaşandığı İstanbul, nüfus bakımından da kozmopolit ve heterojen bir yapı sergilemektedir. Ülkemizin değişik yörelerinden göçüp gelen insanlarla İstanbul “Anadolu'nun mozaiği” durumuna gelmiştir.” Kentleşme ve gecekondulaşma bağlamında, İstanbul'un diğer büyük kentler arasında ayrıcalıklı bir yeri olduğu görülmektedir. Küçük bir gecekondu yapım başını sokmak biçiminde başlayan gecekondulaşma olgusu, bugün artık Alibeyköy'ün Gazi mahallesi, Sultanbeyli örneklerinde olduğu gibi gecekondu yağması hatta talanı biçimine bürünmüştür. Boğazın en güzel yerleri, ormanlık arazileri, hazine arazileri, kooperatiflere ayrılmış bölgeler, su hafızaları, baraj çevreleri, yeşil alan için ayrılmış yerler hep mantar gibi bitip yükseliveren kocaman kaçak yapılarla dolup taşmıştır. Bu çirkinlik abidesi gibi yükselen kaçak yapılar, çevre kirlenmesi, susuzluk ve benzeri türden daha bir çok soruna ve hatta felakete yol açarak İstanbul'u korkunç bir batağa itmektedir.

İstanbul'a göç edenlerin başlangıçta karşılaştıkları barınma sorunu ve bu nedenle mekan oluşturma eylemleri masum ve kabul edilebilir bir istek olarak algılandı. Ne var ki süreç içinde böylesi istekler kentsel rant paylaşımının önemli bir ögesi olarak ortaya çıktı. Özellikle gecekondulaşma ve talan edilen devlete ait arazilerin seçim dönemlerinde artması ve siyasi partiler tarafından oy potansiyeli olarak görülmesi ile bu kavram bazı çevrelere büyük rantlar sağlamıştır. Benzer

¹⁰¹ www. İstanbul.gov.tr (17 Eylül 2007)

olgu, iş bulma ve sosyalleşme süreçlerinde de görülmeye başlandı. "Aile-din" kurumu önemli geleneksel dayanışmacı ilişkiler kentte, sınıf, kültür ve kimlik sorunlarını belirginleştirdi. Çünkü göçlerin sonu gelmiyordu. İstanbul ise taşı toprağı altın gibi görünse de olanakları sınırlıydı ve tüm gelenlere yetecek düzeyde değildi. Sorunların çözülmesi bir noktada piyasalaştırıldı. Böylece kentte, varsıllaşmış ilişkileri, sorunun konusuna göre erkek egemenliğinde çözümleyen yerleşik güçler oluştu.

Göç sürecinde en çok çocuklar etkilenmektedir. En az iki dil ve iki kültürün belirlediği şartlar altında yaşamak ister istemez birçok avantajın yanında bir dizi sorunda beraberinde getirir. Türkçe ve Almanca'yı yeterli düzeyde öğrenemediklerinden ve her iki kültür öğeleri yakından tanımadıklarında üyesi oldukları her iki grup ile belli bir düzeyde iletişim kuramamaktadırlar. Bu da her iki toplumda gerekli eğitimi almalarını, meslek öğrenmelerini zorlaştırmaktadır.

Türkiye kırk yıldan beri dış göç verdiği halde yurt dışı eğitimi alanında alınması gereken önlemlere yeterince katkıda bulunamamıştır. Göç sürecinde eğitim alanında alınması gereken önlemler, bireyin içinde yaşadığı topluma ve üyesi olduğu etnik gruba uyumunu kolaylaştırmalıdır. Bu uyum süreci çok kültürlü bir benliğin geliştirilmesiyle olanaklıdır. Türklerin en yoğun yaşadıkları Almanya'da Türk öğrencilerin daha iyi bir eğitim almaları için değişik olanaklar yaratılmaya çalışılmaktadır. Türk öğrencilerine bir taraftan alman eğitim kurumlarına ve diğer taraftan Türkçe ve Türk kültürü derslerine katılma olanakları sağlanmaktadır. Türk öğrencileri halen Alman öğrencileri ile aynı oranda ileride düzeyde eğitim-öğretim hizmeti veren eğitim kurumlarına devam edememektedirler. Türkiye ile ilgili bilgileri ve Türkçe kullanımları da yeterli düzeyde değildir.

3.3 ARAŞTIRMANIN AMACI

Yapılan araştırma ile; Sultanbeyli’de yaşayan insanların kentle olan duygusal bağları, kendilerini yaşadıkları yere ait görme duyguları, kente davranış biçimleri, kentliye davranış biçimleri, kent donanımlarına davranış biçimleri, ortak kullanım alanlarına davranış biçimleri, geldikleri yörelerle ilgili bağları, geldikleri yöreden kente taşıdıkları değerleri, kente dair gelecek tasarımları, kendilerine dair gelecek tasarımları, İstanbul algıları, İstanbul’da edindikleri değerler, kentteki -ben algıları-, kenti sahiplenme duyguları, devlet kurumları ve belediyelerden beklentileri, memnuniyet ve memnuniyetsizlikleri/şikayetleri ve kentte kendilerini temsil biçimleri ölçülmeye çalışılmış ve bu soruların cevapları ile kişilerin sosyal dışlanma boyutu ve şekli saptanmaya çalışılmıştır.

3.4 ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırma kantitatif, kalitatif ve desk-research (kaynak tarama) araştırma olmak üzere üç farklı yöntem ile yapılmıştır.

Kantitatif araştırma, İstanbul’un Sultanbeyli ilçesinde cinsiyet, yaş, meslek, gelir durumu ve eğitim durumu özellikleri dikkate alınarak 162 denek üzerinde yüz yüze anket tekniği uygulanarak yapılmıştır. Kalitatif araştırma ise "Kültür-Sanat Çevresi Grubu", "Eski İstanbullular Grubu", "Bilim Çevresi Grubu", "Sivil Toplum Kuruluşları Grubu", "Medya Çevresi Grubu", "İstanbul Sakinleri Grubu" olmak üzere, 7’şer kişilik altı ayrı grup üzerinde derinlemesine görüşme tekniği uygulanarak yapılmıştır.

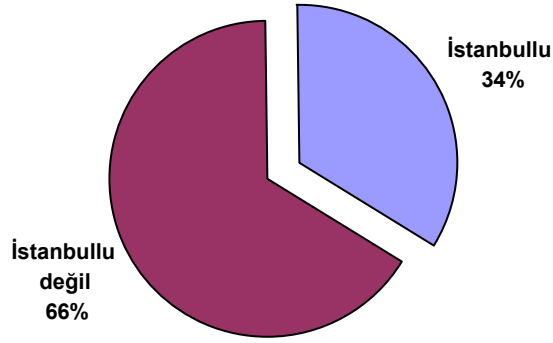
Bu anket sonucunda, gerek kantitatif, gerekse kalitatif araştırmalar sonucunda elde edilen bulgular değerlendirilerek İstanbul’un en yoğun göç alan bölgelerinden biri olan Sultanbeyli ilçesinde "İstanbullu Olma Bilinci"nin ne ölçüde yerleştiği ve “kişilerin kendisini yaşadıkları yere ne kadar ait olduğu” konusu saptanmaya çalışılmıştır.

3.5 ARAŞTIRMA VE ANKET SONUÇLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Ek'te sunulan anket işyeri ve konut birlikteliğinin bulunduğu ve İstanbul'un Anadolu yakasında en fazla göç aldığı tespit edilen ,Sultanbeyli'nin, çeşitli mahallelerinde konut ve işyerlerinde yapılmıştır. Verilerimiz, aileler ile yörede 10'dan fazla işçi çalıştıran işyeri sorumlularının gözlemlerinden ve muhtarlık ve kahvehane lokal kişilerin toplu olarak bulunduğu yerlerden alınarak oluşturulmuştur. Yapılan anket sonucu analizinde Aile temelinde hızlı bir dönüşüm vardır; bu mekanı terk eden ailelerin yerine çoğunlukla Doğu ve Güneydoğu Anadolu kökenli aileler taşınmaktadır.

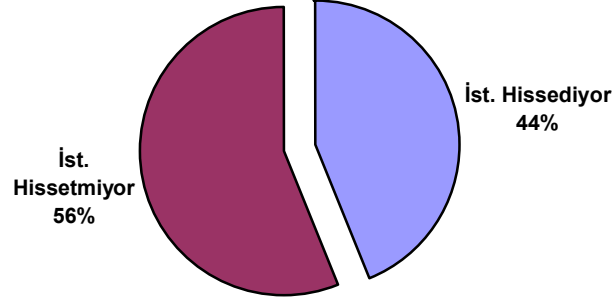
Kantitatif Araştırma Sonucunda Önemli Görülen Bulgular Aşağıdaki Gibidir:

"Nerelisiniz?" sorusuna deneklerin yalnızca yüzde 33.9'u İstanbul cevabını vermiş, diğer bölümü ise kendilerini geldikleri yöre ile tanımlamıştır.

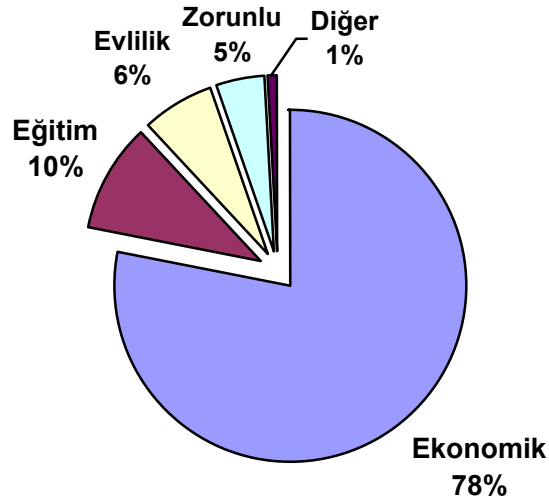
*Deneklerin Yalnızca 1/3'ü İstanbullu Olduklarını İfade Etmiştir

"Kendinizi İstanbullu hissediyor musunuz?" sorusuna deneklerin yaklaşık yüzde 44'ü "evet hissediyorum", yüzde 45'i "hayır henüz hissetmiyorum", yüzde 11'i "kendimi İstanbullu hissetmek istemiyorum" cevabını vermiştir.

*Deneklerin Yalnızca Yüzde 44'ü Kendini İstanbullu Hissettiğini Belirtmiştir

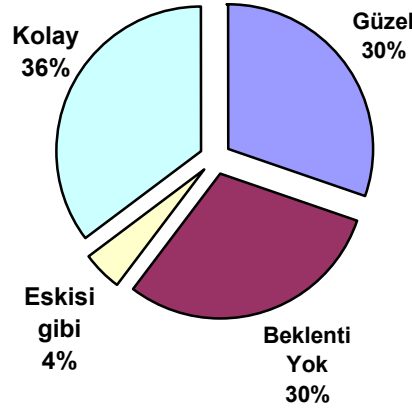
Ayrıca Deneklerin Yalnızca Yüzde 24'ü Çocuklarının Kendisini İstanbullu Olarak Tanımlamasını İstemektedir

*Deneklerin Büyük Çoğunluğu İstanbul'a Ekonomik Sebeplerle Göç Etmiştir

İstanbul'a geliş sebebi sorulduğunda, deneklerin yüzde 78.4'ü ekonomik (iş bulma, iş kurma, ticaret) sebeplerle geldiğini belirtmiştir. Bunun yanı sıra, deneklerin yüzde 3.7'i çocuğunun eğitimi, yüzde 6.4'ü kendi eğitimi, yüzde 6.5'i

evlilik, yüzde 4.7'si zorunlu göç (kan davası veya terör) gibi nedenlerle İstanbul'a geldiğini belirtmişlerdir.

*Deneklerin Üçte Birinin İstanbul Konusunda Somut Bir Beklentileri Bulunmamaktadır

"Sizce İstanbul gelecekte nasıl bir şehir olmalı?" sorusuna deneklerin yüzde 29.6'sı "güzel, iyi bir şehir olmalı" şeklinde soyut bir ifadeyle cevap vermiştir. Bu durum, deneklerin yaklaşık üçte birinin İstanbul'un geleceği konusunda somut bir beklentilerinin olmadığını göstermektedir. Bu cevabı düzenli, temiz, yaşanabilir rahat bir şehir, nüfusu az olmalı, metropol, modern, hayat şartları kolay bir şehir olmalı gibi cevaplar izlemektedir. Eski İstanbul gibi olmalı cevabı ise yüzde 4.4 düzeyinde kalmaktadır.

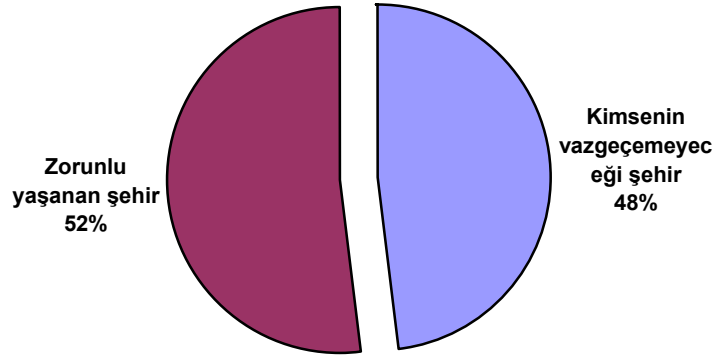
*İstanbul Denince Deneklerin Yalnızca Üçte Biri Olumlu Düşünceye Sahip

Deneklerin üçte ikisi İstanbul konusunda kalabalık, stres, ulaşım, pislik, yoksulluk, rezillik, eziyet, başa çıkılmaz bir köy ve başa çıkılmaz bir kent gibi cevaplarla olumsuz görüşlere sahiptir. Ayrıca yüzde 4,5'lik bir denek hiçbir şey cevabını vermiştir. Bu durum, büyük oranda denegın sosyal çözülme sürecinde olduğunu göstermektedir.

*Deneklerin Çoğunluğu İstanbul'da Kendini Yorgun ve Stresli Hissediyor

*Deneklerin Yüzde 17.5'i İstanbul'un Hiçbir Şeyini Sevmediğini Belirtmişlerdir

"İstanbul'un en çok nesini seviyorsunuz?" sorusuna verilen cevaplar incelendiğinde ilk sırada "hiçbir şeyini" cevabının yer aldığı görülmektedir. Bu durum, deneklerin sürekli olarak ekonomik zorluklarla karşı karşıya olmaları nedeniyle, İstanbul'da aradıklarını bulamadıklarını göstermektedir. Verilen olumlu cevaplar içinde ise, boğazını, denizini, her şeyini, tarihi mekanlarını, iş mekanlarını, piknik alanlarını, büyüklüğünü, hayatının renkli olmasını, özgürlüğünü, eğlence yerlerini gibi cevaplar yer almaktadır. Her şeyini cevabı yalnızca yüzde 8.2 düzeyindedir.

*İstanbul "Kimsenin Vazgeçemeyeceği Bir Şehir mi?", "Zorunlu Olarak Yaşanılan Bir Şehir mi?"

Deneklerin yüzde 48'i İstanbul'u "Kimsenin Vazgeçemeyeceği Bir Şehir" olarak tanımlarken, yüzde 52'si "Zorunlu Olarak Yaşanılan Bir Şehir" olarak tanımlamıştır. Dolayısıyla, az farkla da olsa İstanbul'a uyum sağlayamayan deneklerin, uyum sağlayanlardan daha çok miktarda olduğu görülmektedir. Bu durum da deneklerin İstanbul'a genellikle ekonomik sebeplerle göç ettiklerini göstermektedir. Ayrıca, İstanbul'un ulaşım sorunu, kalabalık oluşu ve gürültüsünün olumsuz düşüncelere sebep olduğu söylenebilir.

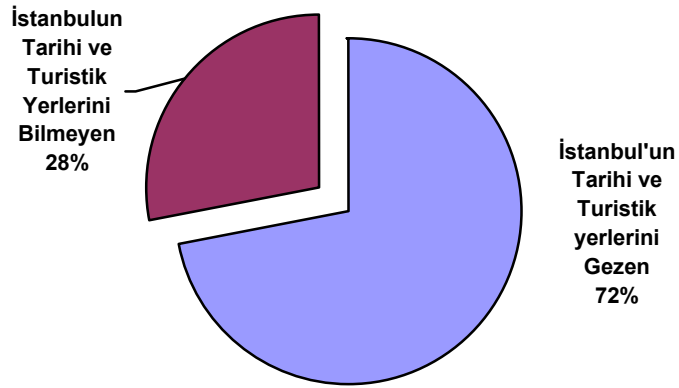
*İstanbul'u Nasıl Bir Gelecek Beklediği Konusunda Olumsuz Kanaat Sahibi Olan Denekler, Olumlu Kanaat Taşıyanların Bir Buçuk Katıdır.

*Deneklerin Yüzde 11.5'i Boğaz'a Hiç Gitmemiş

*Deneklerin Yüzde 17'si Adalar'a Hiç Gitmemiş

Adalar'a gitmeme nedeni ise, ilk olarak fırsat bulamama, daha sonra ekonomik nedenler olarak belirtilmiştir. Bu durum, deneklerin İstanbul ile yeterince ilgilenmediğini, İstanbul'a yalnızca ekonomik sebeplerle geldiğini göstermektedir.

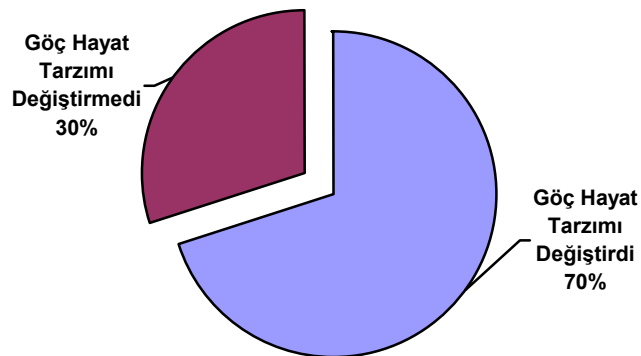
*Deneklerin Yüzde 28'i İstanbul'un Tarihi ve Turistik Yerlerini Gezmediğini Belirtmişlerdir

*Hafta Sonları Genellikle Evde Geçiriliyor

Deneklerin beşte ikisi hafta sonlarını dinlenmek, televizyon izlemek, ailesiyle ilgilenmek, temizlik yapmak suretiyle evde geçirdiklerini belirtmişlerdir. Burada ekonomik faktörün önemli rol oynadığı söylenebilir.

*Deneklerin Yüzde 37'si Atatürk Kültür Merkezi, Cemal Reşit Rey veya Lütfi Kırdar gibi salonlara herhangi bir program için gitmediğini belirtmiştir

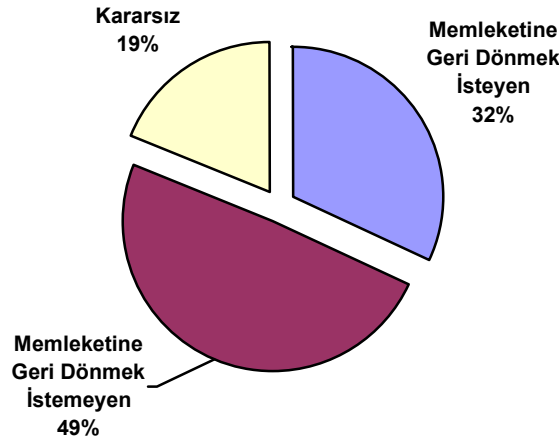
*İstanbul, Deneklerin Büyük Çoğunluğunun Hayat Tarzını Değiştirmiş

Deneklerin yaklaşık yüzde 70'i İstanbul'a göçün hayat tarzlarını değiştirdiğini ifade etmiştir. Bu durum, İstanbul'a göçün önemli bir sosyal değişme faktörü olduğunu göstermektedir. Bu sosyal değişim yaşanırken, İstanbul'a gelen ailelerin yaklaşık 1/3'ü menfi yönde bedel ödemektedirler. Ancak, İstanbul'a göçün ne gibi değişikliklere yol açtığı sorgulandığında, deneklerin siyasi görüşlerinde önemli bir değişikliğin olmadığı, yalnızca yüzde 28'lik bir grubun siyasi görüşlerinin değiştiği görülmektedir. Bununla birlikte İstanbul'a göç deneklerin ekonomik durumu ve konuşması-şivesi üzerinde önemli sayılabilecek değişikliklere neden olmuştur. Deneklerin yaklaşık yarısı konuşmasının-şivesinin değiştiğini, yüzde 74'ü ise ekonomik durumunun değiştiğini belirtmiştir.

*Deneklerin Yaklaşık Yüzde 53'ü Memleketine Gittiğinde İstanbul'u Özlüyor

*Deneklerin Yüzde 91'i Geçici İşçi Olarak Memleketine Gitmediğini Belirtmiştir

*Deneklerin Yalnızca Üçte Biri Memleketine Geri Dönmek İstiyor

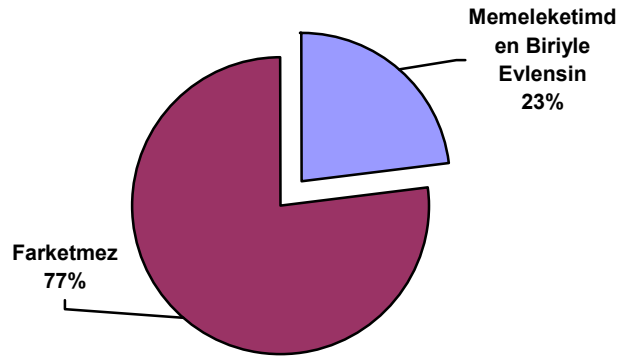

Deneklerin yüzde 49'u memleketine geri dönmek istemediğini, yüzde 19'u ise kararsız olduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla, deneklerin yalnızca 1/3'ü memleketine geri dönmek istemektedir.

*Deneklerin Yalnızca Yüzde 13'ünün Memleketine Ait Bir Vakıf Veya Derneğe Üyeliği Vardır

Böyle bir dernek ya da vakıfa üye olduklarını söyleyenler ise, dernek ya da vakıf hizmetlerinin büyük çoğunluğunun memleketlerine yönelik olduğunu belirtmişlerdir. İstanbul'a yönelik hizmetler ise yalnızca yüzde 16 düzeyindedir.

*Deneklerin Yüzde 77'si Çocuklarının Memleketinden Biriyle Evlenmesi Konusunda Tarafsızdır

*Denekler İstanbul'da Oturacakları Yeri Seçerken Ekonomik Durumuna ve İşyerine Yakınlığına Göre Hareket Ediyor

*İstanbul'da En Çok Görüşülenler Arasında Köylüler ve Hemşehriler İlk Sırada Yer Almıyor

"İstanbul'da en çok kimlerle görüşüyorsunuz?" sorusuna verilen cevaplar incelendiğinde ilk sırada akrabalar, arkadaş grubu, iş arkadaşları ve mahalle grubu, kendi dünya görüşünden olan kişiler gelmektedir. Hemşehriler ve köylüler ise bunları takip etmekte olup ilk sıralarda yer almamaktadır. Bu durum, şehre entegrasyon sürecine yavaş yavaş girilmeye başlandığını göstermekle beraber sosyal dışlanma açısından sorunun halen devam ettiğini göstermektedir.

*Bayram ve Tatil Günleri Genellikle Akraba, Komşu, Arkadaş Ziyareti ile Geçirilmektedir.

Memleketine gidenler ise üçüncü sırada yer almaktadır. Bu durumu da ekonomik zorluklarla açıklamak mümkündür.

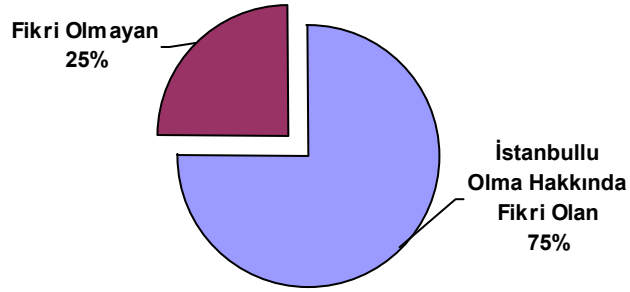
*Yıllık Tatiller Ağırlıklı Olarak İstanbul'da Geçirilmektedir

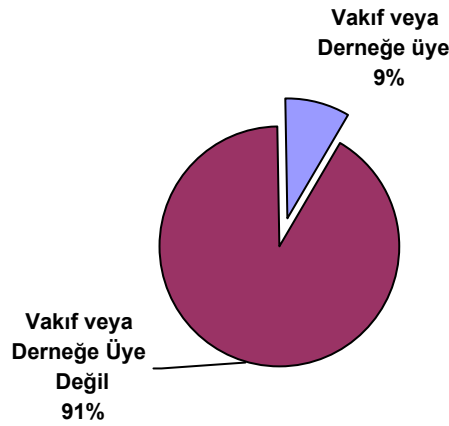
Bu durum da genellikle ekonomik nedenlere dayanmaktadır.

*Deneklere Göre İstanbullu Olmanın En Önemli Özelliği Kültürlü, Kibar ve Görgülü Olmaktır (İstanbul Beyefendisi, İstanbul Hanımefendisi v.s).

Ancak, bu cevabı, fikrim yok, bilmiyorum, tanımlayamıyorum cevabı takip etmektedir. Bu durum, yüzde 25 oranında bir denegin "İstanbul'lu Olma" hakkında hiçbir düşünsel tasarımının olmadığını göstermektedir.

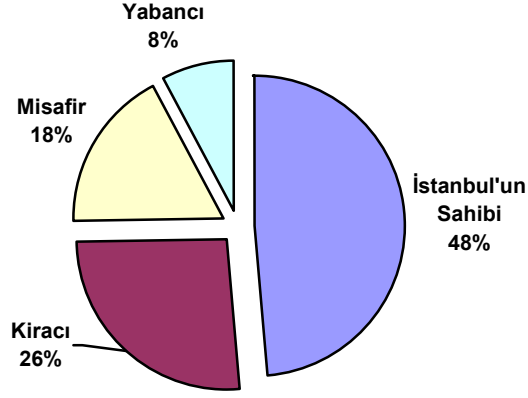

*Deneklerin Yalnızca Yüzde 9'u Hemşehri Kuruluşları Dışında Herhangi Bir Vakıf Veya Derneğe Üyedir

*Deneklerin Yüzde 67.4'ü Mahalle veya Semtlerini Güzelleştirme Derneği Kurulsa Bu Derneğe Üye Olabileceklerini İfade Etmişlerdir

*İstanbul Ev Olarak Düşünüldüğünde Denekler Kendilerini Nasıl Hissediyorlar

Deneklerin yüzde 48.5'i kendini İstanbul'un sahibi gibi görmekte iken, yüzde 26.1'i kiracı olarak, yüzde 17.3'ü misafir olarak, yüzde 7.7'si yabancı olarak görmektedir.

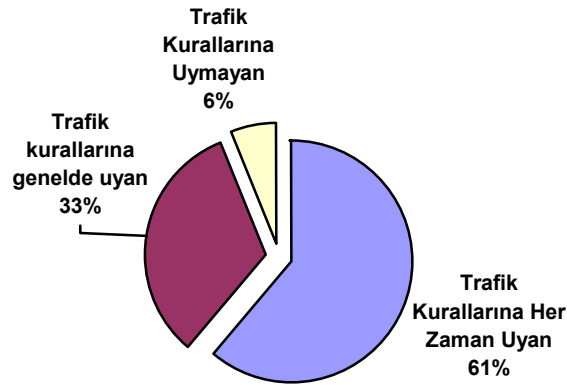
*Deneklerin Yarıdan Fazlası, Şehir İçinde Uygunsuz Davranışta Bulunanlar ile Şehrin Ortak Mallarına Zarar Verenleri Uyardığını Belirtmektedir.

*Deneklerin Yüzde 92'si Taksiye, Otobüse, Minibüse Binerken veya Bir Şeyler Satın Alırken Günaydın, Hayırlı Sabahlar, İyi Günler, İyi Akşamlar, Nasılsınız, Teşekkür Ederim, Gibi Deyimleri Zaman zaman da olsa Kullanmaktadır

*Deneklerin Yüzde 92'si Toplu Taşıma Araçlarına Binerken Sıraya Dikkat Etmektedir. Yüzde 89'u Toplu Taşıma Araçlarında Yaşlılara, Hamile Kadınlara Veya Sakatlara Yer Vermektedir

*Deneklerin Yüzde 61'i Trafik Kurallarına Her Zaman Uyduğunu, Yüzde 33'ü Genelde Uyduğunu Belirtmiştir

*Denekler Genellikle, İstanbul'un Merkezi, Yerleşmiş ve Tarihi Arka Plana Sahip Yerlerine Yerleşmek İstemektedir.

Kalitatif Araştırma Sonucunda Önemli Görülen Bulgular Aşağıdaki Gibidir:

Kültür-Sanat Grubuna göre;

*İstanbul'a göç eden kişiler İstanbul'a yabancı gelmekte ve yabancı kalmakta, kendi kimliklerini korumakta, hemşehrilik bilinci için ortak bir hareket bilinci oluşmamakta dolayısıyla, bütünleşme olmamakta ve gelenler kendilerini geçici görmekte ve aidiyet bilinci gelişmemektedir.

*İstanbul geleneksel şehrin özelliklerini kaybettiği gibi, modern şehrin özelliklerine de sahip değildir. Post-modern bir şehirdir. İnsanlar mekaniktir ve bireyler kendilerini tanımlamakta güçlük çekmektedir.

*Eskiden mahalleler etkindi ve İstanbullu Olma Bilincinin gelişmesinde önemli bir role sahipti. Günümüzde ise, mahallelerin bu etkinliği ortadan kalkmıştır. Dolayısıyla, İstanbullu Olma Bilincinin yerleşmesi oldukça güçtür.

Eski İstanbullular Grubuna göre

*İstanbul bir medeniyetin sembolüydü. Bugün de bunun adayıdır. Yaşayanların içinde bir ruh varsa, şehir de bir ruh kazanır, ruhunuz yeni kalıplara dökülür. İstanbul bir formdur, ama aynı zamanda bir ümit ve bir ufuktur.*500 yılda meydana gelmiş olan tarihi İstanbul kültürü, edebiyatı, musikisi, konuştuğu dili, giyim-kuşamı, beden dili, mutfağı ile yara almış bir kültürdür. Mahalleri yıkılan İstanbul, 1950'den sonra bilincini de kaybetmiştir. Halbuki, mahalle İstanbulluluk kültürünün üretilmesinde hemşehrilik ve akrabalık ilişkilerini aşan önemli bir çerçeve idi.

*Günümüzde ise, İstanbul sayısı giderek artan yeni İstanbullulara mekan oluyor ama kültürünü onlarla paylaşmıyor, paylaşamıyor. Günümüzde İstanbul'a gelenler ekmek için gelmiştir. İstanbullu olmak için değil.

*İstanbul kendi olarak yaşayabilirse, kendini yeniden üretebilirse, özgün bir İstanbul'a kavuşabilir. Toplum olmadan kent olmaz

*Ruh olmadıkça İstanbul eski İstanbul olmaz.

*İyi yapmak kötüyü kovacaktır. Bu nedenle önce hizmette kalite artırılmalıdır.

*İstanbul'la ilgili TV programları yapılmalı.

*Bir İstanbul Enstitüsü kurularak, sanat tarihçilerinin, halkla ilişkiler uzmanlarının, sosyolog ve antropologların İstanbul kültürü ile ilgili çalışmalar yapması sağlanmalıdır.

*İstanbul geneli ile ilgili bir kitapçık hazırlanarak bedava dağıtılmalıdır.

*Her seviyeden öğrenciye, önce uzmanları tarafından konferans, dia gösterisi gibi etkinlikler düzenlenmeli ardından uzmanlar önderliğinde şehir içi gezileri yapılmalıdır.

*Tarihi mekanların restorasyonu yapılmalı ve işlev kazandırılmalı.

*İstanbul'un tarih ve kültürüyle uyuşan ağaçlar dikilmeli.

Bilim Grubuna göre

* İstanbul bir cazibe merkezi ve emme borusu niteliği taşımaktadır

*Çok zenginler ve çok fakirler İstanbul'un bitişinde önemli bir rol oynamıştır. Zenginler Boğazı ve yeşili, yoksullar ise gerek çevreyi, gerekse merkezi kirletmekte ve tahrip etmektedir.*İstanbullu Olma Bilincinin oluşturulabilmesi için:

*İstanbul Ansiklopedisi hazırlanmalı,

*İstanbul'la ilgili yayınların sayısı artırılmalıdır

*Kente ait bir üst kimlik oluşturulmalı ve insanlar o kimlikle çevresi ile olan ilişkilerini devam ettirmelidir

* İnsanların İstanbul ile bir gönül ilişkisi kurması sağlanırsa, insanlar estetiğin bozulmaması için gayret sarf eder. Bu ise reklâm ile olur. Bu noktada kurumsal iletişim ve eğitim devreye girer.

*Vatandaşın kendi diktiği ağacı düşünmesi sağlanmalıdır.

*Yapılaşmaya dikkat edilmeli. Çarpık yapılaşma önlenmelidir.

Sivil Toplum Kuruluşlarına göre;

*Önce şehirli, sonra İstanbullu tanımı yapılmalı. Şehirde yaşayanlara ne kadar şehirli gibi davranılırsa onlar da şehirli olur.

*Bu konuda sivil toplum kuruluşları ile işbirliği yapılmalı.

Medya Grubuna göre

- *Hemşehri dernekleri ile işbirliği yapılmalı,
- *Şehre göç önlenmeli,
- *İstanbul, içinde yaşayanlarda bağımlılık yaratan ender bir şehirdir.
- *İstanbul, tabiat, tarih ve kültür şehri olmalı,
- *Bayramlarda ücretsiz otobüs uygulaması devam etmeli,
- *TV'ler kullanılmalı veya kurulmalıdır. (İstanbul TV gibi)

İstanbul Sakinleri Grubuna göre

- *Belediye semt sakinleri ile toplantı yaparak, onların fikirlerini, ihtiyaçlarını sormalıdır.
- *Mahalle muhtarları başkanlığında her sokaktan bir temsilci seçilerek bir komite oluşturulmalı, bu komite ilçe belediyeleri, muhtarlıklar, semt karakolları ve eğer o mahallede varsa sivil toplum kuruluşları ile koordineli olarak kendi içlerinde toplantı yapabilmeli ve ilçelerde yapılan toplantıların neticesi Anakent Belediyesi'ne gelmelidir.
- *Zaman zaman referandum yapılmalıdır (Örneğin, bir sokağın trafiğe açılması ile ilgili)
- *Çevre ve İstanbul'da yaşam bilinci eğitimi özellikle ilkokuldan itibaren çocuklara verilmelidir.
- *İstanbul'da yapılan hizmetlere sahip çıkılması noktasında görülen aksaklıkların şikayet edilebileceği bir merci olmalı ve bu sorunlara anında çözüm getirilebilmelidir.
- *Ortak yaşamdaki güzellikleri koruyacak, olumsuzlukları giderecek uyarılar (afiş, ilan, pankart) yapılmalıdır.

*Medyada belirli aralıklarla tartışma programları düzenlenmelidir.

*TV'de vali ve belediye başkanı halka yaptıklarını anlatmalı bir nevi hesap vermelidir.

*Gecekondu bölgelerinde medeni kentleşme sağlanmalıdır.

Genel olarak değerlendirdiğimizde Sultanbeyli ilçesinde parçalanmış aile ile aile içi nüfussal dönüşümün yaşandığı çekirdek aile (yaşlı anne-baba ve dul-boşanmış kız-erkek çocuk ile torun/lar) oranı %41'e ulaşmaktadır. Bu nedenle hane başkanı olan genç kadın oranı yüksektir. Bunun bir başka göstergesi dul-boşanmış kadın/erkek oranı%5 düzeyindedir. Bölgede evliliğini sürdürebilen çiftler hızla azalmaktadır.

Bölgedeki nüfusun genç olmasına karşın, çoğunluğunun eğitimi (%70) ilköğretim düzeyindedir. Bulara okur-yazar olmayanları eklediğimizde bu oran yükselmektedir. Bu gençlerin, kentsel yaşamı sürdürecektir bir meslekleri yoktur. Erkek nüfus daha çok günlük satış ve hizmet işleri ile değişik hurda toplama işinde çalışmakta, Kadınlar ise, lokanta vb yerlerde bulaşık yıkama ve temizlik işlerinde çalışmaktadır.

Aileler çocuklarının eğitim harcamalarını yatırımdan çok, tüketim harcaması olarak görmektedir. Bu nedenle ilköğretim dışında çocuklarını ne okutan ne de böyle bir istemi olan aile bulunmaktadır. Aileler çocuklarına ekonomik bir değer atfetmektedir. Fakat çocuğun ailede benimseyeceği-ideal edineceği bir kişi olmadığı için,aileye ekonomik katkı yapma konusunda da başarısız olmaktadır. Halen yaptıkları süreksiz işlerin kent ve ülke açısından temel ve marjinal bir yararı yoktur. Çoğu kayıt dışı olarak istihdam edilmektedir. Eğitim, beceri ve ustalık düzeyleri düşük olduğu için kentsel bir işte çalışarak kentsel gelirlerini artırma olanakları da yoktur.

İç göç sonucu sosyal dışlanmanın en çok etkilediği kesim olan çocukların gündüz ve gece referans aldıkları kişilerin farklılaşması onları çalışma yaşamından hızla uzaklaştırmaktadır. Sözelimi gündüz sabahtan akşama kadar çalışması karşılığında aldığından daha fazlasını bir eğlence mekanının önünde ya da garajında alabilmektedir. Özendiği sigara içki de yanında olmak koşulu ile. Bu

nedenle böylesi yerlere ulaşabilmek kolay yollardan para kazanabilmek ve özellikle magazin programında gördükleri hayatları örnek (ideal) edinmek dürtüsü gençlerde ağır basmaktadır. İşte bu süreçte karşılaştığı bir dizi olay onlarda “karamsarlık kültürü” ve “dışlanmışlığın” değişik görünümü olarak ortaya çıkmaktadır.

Bahse konu bölgelerde 10 kişiden fazla işçi çalıştıran işyeri sahip ve sorumluları ile ve mahalli emniyet güçleri ile yapılan derinlemesine görüşmelerde, belirginleşen noktalar ise şunlardır:

- Yörede hırsızlık son derece artmıştır; kanunlardaki boşluklar emniyet güçleri üzerinde olumsuz etki yapmaktadır..
- İşyerlerinde özel güvenlik harcamaları artış göstermiştir bu kapsamda özel güvenlik şirketleri kurulmuştur.
- Firmalar söz konusu mahallede yaşayan gençleri işe almak istememektedir; çünkü düzenli bir çalışma yaşamları olmadığı kanaati hakimdir.
- Söz konusu mahallelerde gece güvenliği belli gençlik çetelerinin eline geçmiştir. Bu nedenle istenmeyen olaylar hızla artmaktadır.

Görüldüğü gibi, bu mahallelerde yaşayan nüfus, kentlileşememe ve dışlanma olgularının tam ortasında yer almaktadır. Nüfus sayımı verilerinden yararlanarak, aile reisi mesleği, konut niteliği ve oturulan konuta sahiplik açısından İstanbul için oluşturulan haritalarda söz konusu semtler en küçük değeri almaktadır.

Sosyal değerlerin ve sorumluluğun yitirilmesi, sosyal düzenlemelerin haklılığı ve gerekliliği konusundaki şüphelerin artması, dünyaya karşı isyan duygusu sosyal dışlanmanın toplumda yaratacağı en önemli tehlikelerdir. Sosyal dışlanmanın toplum açısından sonuçları ise, toplumun geleceğini tehdit edebilecek boyuttadır. Toplumda yoksunluk nedeni ile suça eğilimin ve suçluluk oranının artması, toplumsal kurumların, normların etkinliğini yitirmesi yabancılaşma ve hatta toplumsal patlamaların meydana gelmesi kaçınılmazdır.

Kantitatif araştırma kapsamında deneklere demografi ile ilgili soruların dışında yöneltilen 47 sorunun cevapları değerlendirildiğinde, İstanbul'da yaşayan halkta, "İstanbullu Olma Bilinci"nin yeterince yerleşmediği ve deneklerin çoğunluğunun İstanbul'a aidiyet hissetmedikleri ve göç sonucu İstanbul'a yerleştikleri ve genel çoğunluğun sosyal olarak dışlandığı sonucuna ulaşılmıştır.

Kendini İstanbullu olarak tanımlayan üçte birlik grup ile, kendini İstanbullu hisseden yüzde 44'lük grubun kente entegrasyonu hemen hemen tamamladığı söylenebilir. Ancak, bu oran yeterli değildir. Bununla birlikte, yüzde 45'lik kendimi henüz İstanbullu hissetmiyorum diyen grubun bu yönde olumlu gelişme kaydedilebilmesi muhtemeldir. Kendini İstanbullu hissetmek istemeyen yüzde 11'lik kesimin ise içine kapalı uyum sağlamak istemeyen bir tavır sergilediği görülmektedir. Ayrıca, çocuklarının kendisini İstanbullu olarak tanımlamasını isteyen yüzde 24'lük kesim kente uyum süreci açısından olumlu bir gösterge olsa da yeterli değildir.

Bunun yanı sıra, genellikle ekonomik sebeplerle İstanbul'a göç eden deneklerin, İstanbul'dan ekonomik kazanç dışında fazla bir beklentilerinin olmadığı ve İstanbul'da aradıklarını bulamadıkları görülmektedir. Deneklerin çoğunluğunda, İstanbul sıkıntıları ve olumsuzlukları ile hatırlanmakta, denekler ekonomik kaygıları nedeniyle İstanbul'un güzelliklerini görememekte ve çoğunluğunun İstanbul hakkında geleceğe ilişkin bir önerileri, beklentileri bulunmamaktadır. Nitekim, deneklerin yüzde 52'lik kısmı İstanbul'u zorunlu olarak yaşanan bir şehir olarak görmektedir. İstanbul'u vazgeçilemeyen bir şehir olarak tanımlayan, uyum sağlayan denekler ise yüzde 48 oranında olup, uyum sağlamayanların az farkla da olsa altında yer almaktadır. Bu noktada, deneklerin yüzde 26'sı kendisini İstanbul'da kiracı, yüzde 17.3'ü misafir, yüzde 7.7'si ise yabancı olarak görmektedir.

Adalar'a, Boğaza, İstanbul'un tarihi ve turistik yerlerine hiç gitmeyen denekler ile hafta sonlarını genellikle evde geçiren denekler de İstanbullu olma bilincinin yeterince yerleşmediğinin açık göstergeleridir. Burada denekler ekonomik faktörleri ve fırsat bulamamayı gerekçe olarak göstermektedir. Ancak, ekonomik faktör bir ölçüde etkili olsa da, en önemli unsur İstanbul'a aidiyet

hissetmemek ve kendilerini dışlanmış hissetmeleridir. Geçmişte en önemli uygarlıkların merkezi olan bir şehrin merak edilmemesi kaygı vericidir.

Bununla birlikte, bazı sorulara verilen cevaplarda, durumun o kadar da karamsar olmadığı, kente entegrasyon sürecine yavaş yavaş girilmeye başlandığı görülmektedir. Deneklerin yüzde 70'inin İstanbul'a geldiğinde hayat tarzının değiştiğini, yüzde 53'ünün memleketine gittiğinde İstanbul'u özlediğini belirtmesi ve deneklerin yalnızca üçte birinin memleketine geri dönmek istediğini belirtmesi kente entegrasyon açısından oldukça olumludur.

Ayrıca, deneklerin çoğunluğunun çocuklarının memleketlerinden biriyle evlenmesi konusunda tarafsız olmaları, İstanbul'da en çok hemşehrilerden ziyade, akrabalar, iş arkadaşları, arkadaşlar ve komşularla görüşmeleri ve şehir içinde uygunsuz davranışta bulunanlar ile şehrin ortak mallarına zarar verenleri uyardıklarını, taksiye, otobüse, minibüse binerken veya bir şeyler satın alırken, Günaydın, Hayırlı Sabahlar, İyi Günler, Nasılsınız gibi deyimlerini zaman zaman da olsa kullandıklarını, toplu taşıma araçlarına binerken sıraya dikkat ettiklerini, toplu taşıma araçlarında yaşlılara, hamile kadınlara veya sakatlara yer verdiklerini, trafik kurallarına her zaman uyduklarını belirtmeleri, deneklerin yavaş yavaş kente özgü değerleri benimsemeye başladıklarını, kentleşme ve İstanbul'a uyum süreci açısından önemli gelişme kaydettiklerini göstermektedir.

Sonuç olarak deneklerde İstanbullu Olma Bilincinin yeterince yerleşmemiş olduğu, kendilerini çoğu zaman aidiyet duygusundan yoksun ve dışlanmış hissettikleri ancak, deneklerin büyük çoğunluğunun bu konuda kapalı olmadığı, olumlu bir eğilim içinde olduğu söylenebilir. Ancak, tarih boyunca çeşitli kültürlerle ve kimliklere ev sahipliği yapan bu şehirde tek bir İstanbullu kimliği oluşturmaya çalışmak da pek gerçekçi görünmemektedir. Aslında, burada asıl mesele, kentleşme, kente karşı sorumluluk hissetme, kente entegrasyon ve topluma ait olma sorunudur.

SONUÇ

Bugün dünyada tanımlanması, çözümlenmesi ve sonuçlarından kaçınılması en zor sorunlardan biri sosyal dışlanmadır. Sosyal dışlanmanın gün geçtikçe önem kazanması dikkat çeken bir olgudur.

Ortaya çıkış sürecinin karmaşıklığı toplumsal yapının, sosyal güvenlik ve koruma sistemlerinin farklılığı, yoksulluk konusundaki yaklaşımlar, sosyal dışlanmışlar için belirli bir tanımlamaya gidilmesini güçleştirmiştir.

Yoksulluk ve işsizlik gibi temel etkenleri, toplumdan topluma değişen sosyal ilişkiler sosyal destek ve kurumsal destek unsurlarıyla neden olduğu sosyal dışlanma biçimleri ve dereceleri farklılaştırmaktadır.

Ancak tüm dünya için kabul edilebilecek olan, yaşadığı toplumda ihtiyaçlarını karşılayamayacak kadar düşük gelire sahip olanların, alternatif gelir kaynakları yaratamamış olanların, uzun süreli işsizlerin, sosyal güvenceden yoksun kişilerin, insani yoksulluk içinde olanlar ve toplumun sunduğu olanaklardan eşit derecede yararlanamayan herkesin sosyal dışlanma tehlikesi altında olduğudur.

Kentleşmenin ve kent yenileme çalışmalarının fiziksel altyapı sorunu olmadığı görülmeli. Kentte ve özellikle yenilenen mekanlarda yeni kentsel refah kurumları ve bunların kurallarını egemen kılacak sosyal sistemi oluşturmaya çaba harcanmalıdır.

Sosyal Dışlanma konusunda 1 Mayıs 2004 tarihi itibarıyla üye olan ülkelerde 2002 yılı içinde ulusal düzeyde seminerler gerçekleştirilmiştir. Bu seminerler sonucunda, AB Komisyonu istatistiklerin güvenilirliği, sosyal tarafların rolü, dezavantajlı gruplara yönelik hizmetlerin yetersizliği gibi bir çok konuda eksiklikler saptamıştır.

Seminerlerin ardından, yukarıda sözü edilen yeni üye ülkeler ile Türkiye dışındaki diğer aday ülkeler, JIM (Joint Inclusion Memorandum) olarak tabir edilen Sosyal Dışlanmayla Mücadele Memorandumunu AB Komisyonu ile birlikte hazırlamışlardır. Bu süreç içinde istatistiki veriler konusu en önemli sorunu oluşturmuş ve ulusal istatistik kurumları AB Komisyonunun çalışmalarıyla

güçlendirilmiştir. Hemen arkasından da, Ulusal Sosyal Dışlanmayla Mücadele Planını gündemlerine alan aday ülkelerin çoğu, 2002 yılı sonunda yıllık planlarını AB Komisyonuna sunmuşlardır.

Sosyal dışlanma ile mücadele stratejisi temel olarak toplumdaki dezavantajlı grupları (işsizler, eğitimsizler veya yeterli eğitim alamayanlar, evsizler, özürllüer, bağımlılar, kadınlar, çocuklar, yaşlılar vb.) kapsamakta ve bu grupları projeler vasıtasıyla topluma entegre etmeyi hedeflemektedir.

Sosyal dışlanma ile mücadele stratejisinin alt başlıkları ise eğitim, konut ve sağlık politikaları, emeklilik sistemi dahil olmak üzere sosyal güvenlik sistemi, istihdam, sosyal hizmet ve sosyal yardım politikasıdır.

Söz konusu strateji, Lizbon Zirvesi ile başlatılmış ve Avrupa İstihdam Stratejisi ile bağlantılandırılmıştır. Bu amaca yönelik olarak, sosyal dışlanma ile mücadelede gerekli önlemleri almak üzere, AB üyesi ülkelerin uzmanlarından oluşan bir “Sosyal Koruma Komitesi” kurulmuştur.

Sosyal Koruma Komitesi ve Komisyon, Avrupa İstihdam Stratejisinde yaptığı gibi, bir dizi hedef belirlemiş ve bu hedeflerin uygulanması için yine Ulusal İstihdam Planına benzer olarak, üye devletlerden temel politikaları içeren yıllık Ulusal Sosyal Koruma Raporu (NAPs/incl-National Action Report /Social Inclusion) hazırlamalarını istemiştir. Bu çerçevede, ilk raporlar 2001 yılında hazırlanmış ve 2002 yılında Komisyon tarafından da onaylanarak üye devletleri bağlayan temel bir belge olarak yürürlüğe girmiştir.

Bu çalışmaları AB Komisyonu standart istatistiki bilgilerle takip etmekte ve gelişmelere böylece müdahil olmaktadır. AB Komisyonu özellikle istatistiki verilerin elde edilmesinde standart bir yöntemin kullanılması gerektiğini ifade etmekte ve buna göre ülkelerin istatistiki altyapısının güçlendirilmesini talep etmektedir.

2001 yılında, üye devletler, hazırladıkları Ulusal Sosyal Koruma Raporunun yanı sıra proje temelinde yürütülecek olan Ulusal Faaliyet Planlarını- sosyal dışlanmayla mücadele/National Action Plan/social inclusion

hazırlamışlardır. İlk kez 2002 yılında yürürlüğe giren bu planlar, daha detaylı bir şekilde bölgesel ve yerel düzeyde projeler aracılığıyla uygulanmaktadır.

Üye devletler arasında bir kıyaslama yöntemi geliştirmek için, hazırlanan yıllık Ulusal Programlarda kullanılmak üzere, ortak bir göstergeler listesi geliştirilmiştir. Bu göstergeler, işsizlik sayıları, evsizler ile ilgili bilgiler, kişi başına düşen milli gelir ile milli gelirin dağılımı, sosyal harcamaların toplamı gibi birçok konuyu içermektedir. Diğer yandan bu göstergeler listesi sürekli olarak yeniden değerlendirilmeye tabi tutulmakta ve yetersiz olduğu görülenler değiştirilmektedir.

Ülkemizin 2004 yılından itibaren yararlanmaya başladığı “Sosyal Dışlanmayla Mücadele Topluluk Programı”nın, Sosyal Dışlanmayla Mücadele Stratejisine katılımını desteklemesi öngörülmektedir. Sosyal dışlanma yaklaşımının, Avrupa dışında gelişmekte olan ülkelere uygulanabilirliği hakkında tartışmalar sürmekle birlikte, küreselleşmenin ortaya çıkardığı ekonomik, sosyal ve siyasi yapı içerisinde dışlanma sorunun küresel bir sorun halini aldığı hatta bu bağlamda çağımızın “dışlanma çağı” olarak nitelendirildiği görülmektedir (Susan George). Bununla birlikte, dışlanma olgusu; ortaya çıkış ve deneyimleniş biçimleri, ülkelerin sosyal yapı ve koşulları, sosyal koruma mekanizmalarındaki farklılıklar nedeniyle, özgün bir biçimde değerlendirmeyi hak etmektedir.

Sosyal dışlanmış bireylerin ve ailelerin yaşayacakları en önemli sorunlardan biri de fiziki ve ruhsal sağlıklarının bozulması olacaktır. Yeterli beslenemeyen, sağlık hizmetinden yararlanamayan bireyler için sağlıklı bir yaşamdan söz etmek olanaksızdır. Gerek çocukların ruhsal gelişimi gerekse yetişkinlerin ruhsal sağlıkları bakımından gerekli olan sosyal ilişki ve faaliyetlerden uzak kalma stres ve kaygıyı arttıran faktörler olacaktır. Araştırmalar maddi veya duygusal destek alındığında bile sosyal yoksunluk içinde olan bireylerin ruhsal yönden tam bir iyilik halinde olmadıklarını göstermiştir¹⁰².

Nüfus dağılımında dengesizlik? olmaktadır. Yatırımların dağılımında dengesizlik olmaktadır.? İşsizlik? ortaya çıkmaktadır. Konut sıkıntısı olur. Sonuçta

---

¹⁰² Christopher T. WHELAN, "The role of social support in mediating the psychological consequences of economic stress," *Sociology of health and illness*, V 01:15, No: 1, 1993, s.97.

gecekonduşma? oluşmaktadır. Sanayi tesisleri kent içinde kalmaktadır.?evre? sorunları artmaktadır. Trafik, eğitim, sağlık problemleri? oluşmaktadır. Alt yapı hizmetlerinin götürülmesi? zorlaşmaktadır. Kültür atışması meydana gelmektedir.? Kırsal kesimdeki yatırımlarda verimsizlik olmaktadır. Özellikle kırsal kesimde g ve dolayısıyla sosyal dışlanmanın önüne geçebilmek için kısa vadede, Sulamalı tarım yaygınlaştırılmalıdır. Modern tarım yöntemleri? yaygınlaştırılmalıdır. Besi ve ahır hayvancılığı geliştirilmelidir.Eğitim-sağlık hizmetleri geliştirilmelidir.? Tarıma dayalı sanayi kolları kırsal kesime kaydırılmalıdır. Alt-yapı hizmetleri geliştirilmelidir.(yol,su,elektrik,haberleşme)¹⁰³ bu önlemler bir derecede olsa ilk etapta g olgusuna mani olabilir.

G sürecinde en çok çocuklar etkilenmektedir. En az iki dil ve iki kültürün belirlediği şartlar altında yaşamak ister istemez birçok avantajın yanında bir dizi sorunda beraberinde getirir. Türkçe ve Almanca'yı yeterli düzeyde ğrenemediklerinden ve her iki kültür ğgeleri yakından tanımadıklarında yesi oldukları her iki grup ile belli bir düzeyde iletişim kuramamaktadırlar. Bu da her iki toplumda gerekli eğitimi almalarını, meslek öğrenmelerini zorlaştırmaktadır.

Türkiye kırk yıldan beri dış g verdiği halde yurt dışı eğitimi alanında alınması gereken önlemlere yeterince katkıda bulunamamıştır. G sürecinde eğitim alanında alınması gereken önlemler, bireyin içinde yaşadığı topluma ve yesi olduğu etnik gruba uyumunu kolaylaştırmalıdır. Bu uyum süreci çok kültürlü bir benliğin geliştirilmesiyle olanaklıdır. Türklerin en yoğun yaşadıkları Almanya'da Türk ğrencilerin daha iyi bir eğitim almaları için değişik olanaklar yaratılmaya çalışılmaktadır. Türk ğrencilerine bir taraftan alman eğitim kurumlarına ve diğer taraftan Türkçe ve Türk kültürü derslerine katılma olanakları sağlanmaktadır. Türk ğrencileri halen Alman ğrencileri ile aynı oranda ileride düzeyde eğitim-ğretim hizmeti veren eğitim kurumlarına devam edememektedirler. Türkiye ile ilgili bilgileri ve Türkçe kullanımları da yeterli düzeyde değildir. Dış glerde Almanya ve Avrupa'ya 1960'lı yıllarda ilk gidenler arasından yurda kesin dönüş yapan Türk işçilerinin sosyo-ekonomik yapı değişiminde önemli rolleri olduğu görülmektedir. Bunlar dönerken para ve mal

---

¹⁰³ , Mustafa MUTLUER, "Gler ve Türkiye", antay Kitabevi, İstanbul, 2003. s.61

getirerek, ülkenin toplumsal ve kültürel yaşamında yenilikçi davranışların gelişmesi yolunda ortalık biraz daha hazırlamaktadırlar. Olumsuz bir noktada ikinci kuşak olarak nitelendirilen işçi çocuklarının uyum sorunu ile ilgilidir. Bu durum giderek bir kültürel değişme sorununa dönüşmektedir.

Sosyal dışlanma konusu birey açısından ele alındığında ihtiyaçlarını karşılayamama durumunun sürekli bir hal alması toplumla olan bağların yitirilmesi, stres, kaygı ve öz saygının zedelenmesi gibi uzun süreli işsizliğin sonuçları ile karşılaşabilir. Öz saygısı zedelen kimselerin çevrelerindeki insanlara ve toplumsal kurumlara güven ve inançları da kalmayacaktır. Sosyal dışlanmış bireylerin ve ailelerin yaşayacakları en önemli sorunlardan biri de fiziki ve ruhsal sağlıklarının bozulması olacaktır. Yeterli beslenemeyen, sağlık hizmetinden yararlanamayan bireyler için sağlıklı bir yaşamdan söz etmek olanaksızdır.¹⁰⁴

Yoksulluk, sosyal dışlanma ve sağlık ilişkilerinin araştırıldığı bir çalışmada, sosyal dışlanmanın stres, kınanma duygusu, güçsüzlük, umutsuzluk ve kadercilik gibi sonuçlara yol açtığı, bu durumun sosyal bağları zayıflatarak suç oranlarının artmasına ve sağlık sorunlarına neden olduğu saptanmıştır.

Sosyal dışlanmanın toplum açısından sonuçları ise, toplumun geleceğini tehdit edebilecek boyuttadır. Toplumda yoksunluk nedeni ile suça eğilimin ve suçluluk oranının artması, toplumsal kurumların, normların etkinliğini yitirmesi yabancılaşma ve hatta toplumsal patlamaların meydana gelmesi kaçınılmazdır.

Toplumsal dışlanmaya karşı, istihdama yönelik politikalarda, sadece ekonomiyi canlandırıp işverenlere teşvik sağlayarak iş yaratma anlayışından çok, sürekli eğitim ve beceri yenileme programlarını içeren “aktif emek piyasası” politikalarının ön planda olduğu görülüyor. Toplumsal cinsiyetle ilgili ayrımcılığı önleme, özellikle AB’ye yeni üye olan Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde sayısal olarak önemli olan çingeneler gibi etnik azınlıkların veya göçmen işçilerin sorunlarına yönelik çözümler geliştirme, özürülüler gibi özel ihtiyaçları olanlara yönelik önlem alma, evsizlik veya düşük standartta konut sorunlarını oradan

---

¹⁰⁴ Christopher T. WHELAN, "The role of social support in mediating the psychological consequences of economic stress," *Sociology of health and illness*, Vol:15, No:1, 1993

kaldırma çabalarına, sosyal hak ve siyasi sorumluluk temelli yaklaşımların hakim olduğu görüyoruz.¹⁰⁵

Sosyal dışlanmayla mücadele de en etkin araç, toplumdaki herkes için asgari düzeyde bir gelirin devlet tarafından güvence altına alınması ve bunun bir hakka dönüşmesidir. Bu, sadece gelir dağılımından kaynaklanan yoksunluk ve dışlanmışlığı önlemeye değil, aynı zamanda toplumsal ilişkilerden yoksunluk anlamında da dışlanmışlığa bir çözüm yolu olabilecektir. Çünkü, sosyal dışlanma, yoksulluktan farklı olarak sadece bir gelir yetersizliği değil, bir hak ve yaşamın sunduğu fırsatlardan yararlanma kapasitesi yetersizliğidir. Bu bağlamda, yurttaşlık hakları olarak ifade edilen sivil ve siyasal katılım haklarının yanı sıra eğitim, sağlık, güvenlik, barınma, kültür ve diğer toplu hizmetlere erişim hakları da önem taşımaktadır. Bunlara erişim yetersizliği, bir yandan sosyal dışlanmanın kaynağını oluştururken, diğer yandan da yoksulluk ve işsizlik gibi somut sonuçlara yol açmaktadır. Bu haklar nakdi gelir haklarıyla birlikte bir bütün oluşturup, bireysel özgürlükleri tanımlar.

Asgari geliri güvence altına almak, sosyal yönden etkin olmak isteyen her toplumun ilk koşuludur. Bu sadece toplumsal bakımdan değil aynı zamanda ekonomik açılarından da önem taşımaktadır. Çünkü iktisatçılar, asgari gelir hakkının makro ekonomik büyüme modeli içinde, esas olarak asgari gelir-istihdam ilişkisini ön plana çıkarmakta ve böyle bir gelirin yaratacağı talep etkisini dikkate almaktadırlar. Böylece asgari gelir hakkı, istihdam ve tüketim gibi makro ekonomik büyüklüklerde denge üretici bir değişim yaratmaktadır.

Sosyal dışlanmayla mücadelede kullanılan en etkin araç, herhangi bir karşılık beklenmeksizin, devlet tarafından asgari düzeyde bir gelirin güvence altına alınmasıdır. Güvenceli asgari gelir, son yıllarda özellikle Avrupa'da yoksulluk ve sosyal dışlanmaya karşı hukuksal çözüm arayışlarının sonucu olarak sıkça dile getirilen bir sosyal kurum haline gelmiştir. Bu gelir türü, sosyal dışlanmış kesimlerin asgari düzeyde geçim olanaklarına kavuşturulması için devlet tarafından sağlanan bir tür sosyal yardım şeklinde tanımlanabilir.

---

¹⁰⁵ Ayşe Buğra, “Yoksulluk Ve Sosyal Haklar”, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu

Güvenceli asgari gelir, sosyal güvenlik sistemi içerisinde katkıya dayalı rejime tabi değildir. Zaten mevcut katkılı sosyal güvenlik sisteminin genç işsizler, uzun süreli işsizler, tek ebeveynli aileler gibi sosyal dışlanmış kesimleri kapsamaması, bu sistemin ortaya çıkmasının da temel gerekçesini oluşturmaktadır. Bu gelir, belirli bir geçim düzeyinin altında geliri olan herkes için gelir güvencesi sağlama işlevi görmektedir. İşsizler, geçici işlerde düşük ücretlerle çalışanlar, fiziksel veya ruhsal engeli nedeniyle çalışamayanlar, yaşlılık veya boşanma nedeniyle yoksul duruma düşenler, marjinal yaşayanlar bu gelire hak kazanırlar.

Güvenceli asgari gelir, tamamlayıcı ve ikame edici asgari gelir olmak üzere ikiye ayrılır. Tamamlayıcı asgari gelir, sosyal korumayı tamamlayan ve herkesin yaşamak için gerekli asgari geçim kaynaklarına sahip olmasını sağlayan bir tür sosyal yardımdır. Tamamlayıcılıktan kastedilen mevcut sosyal güvenlik sistemine katkıda bulunulmasıdır. Öznesi genellikle yoksullardır.

Sosyal dışlanmayla mücadelenin hukuki anlamda karşılığı, bireyin topluma katılma hakkıdır. Bu hak, sosyal dışlanmış bireylerin topluma katılımını sağlayan her türlü önlemi devletten talep edebilmeleri anlamına gelir. Ancak, bir çok ülkede sosyal yardım olarak ifade edilen güvenceli asgari gelir; bireyin hakkı olarak değil, borcu olarak düzenlenmiştir.

Sosyal dışlanma her ne kadar yalnızca parasal bir olgu değilse de, özellikle kaynağında işsizliğin yattığı durumlarda sorunun parasal boyutu önem kazanmaktadır.

Bu nedenle asgari bütünleşme gelirin temel amacı, bundan yararlananların ekonomik durumlarını iyileştirerek asgari düzeyde gereksinmelere ulaşabilmelerini sağlamaktır. Bu nedenle, program temel gereksinmelerin karşılanabilmesi için belirli bir gelirin aylık olarak ödenmesini öngörmüştür.

Sosyal dışlanmaya mücadelede Anglo-Saxon ülkelerde geliştirilen en etkin araç, asgari bir gelir hakkının veya sosyal yardımın bir çalışma karşılığında elde

edilmesidir. Çalışma karşılığı gelir veya yardım programları (workfare), olarak ifade edilen bu programlar daha çok yeni-liberal yaklaşımın unsuru olarak değerlendirilebilir. Mevcut refah devletinin eleştirisine ve yeniden yapılandırılmasına yönelik çözüm arayışlarının bir sonucu olarak sunulmaktadır. Ayrıca bu programlar, aktif istihdam politikası önlemleri olarak da değerlendirilebilir.

Çalışma karşılığı yardım programlarının temel niteliği, işsiz yoksul veya dışlanmış bir bireyin yardımı hak edebilmesi için, ilgili kamu kurumunun göstereceği bir işte çalışmasının zorunlu tutulmasıdır. Benzer biçimde özellikle gençlere yönelik olarak öğrenmeye veya mesleki eğitime dayalı yardım (“learnfare”, “trainingfare”) programları da uygulanabilmektedir. Bu zorunluluklar (çalışma veya eğitim) yerine getirilmediği takdirde gelir kesilmektedir.

İki sistemin üç farklı yönleri bulunmaktadır.

İlk olarak çalışma karşılığı gelir programları sadece parasal destek sağlarken, örneğin asgari tutunma geliri programları, çok boyutlu olarak eğitim, sağlık ve konut gibi destekleri de kapsar.

İkinci olarak çalışma karşılığı asgari gelir programlarında cezalandırıcı yükümlülükler ön plana çıkarken, diğerinde cezalandırıcı yükümlülükler daha azdır.

Son olarak, çalışma karşılığı gelir programları, daha çok yardımı alan kişinin yükümlülükleri üzerinde dururken, karşılıksız asgari gelir hakkı ile yardım alanın yükümlülüklerinin yanısıra toplumun da dışlanmışlara karşı yükümlülüğü olduğu kabul edilmektedir.

Çalışma karşılığı asgari gelir programlarının, sosyal dışlanmayla mücadelenin ötesinde çeşitli amaçlara hizmet edebileceği ileri sürülmektedir.

Bu hedefler arasında, işlevsel yurttaşlığın gelişimine yardımcı olmak, bağımlılıkla mücadele, işsizliğe çözüm, ücret enflasyonunun hafifletilmesi,

niteliklerin geliştirilmesi, refah politikalarının maliyetini azaltılması, çalışma ahlakının yeniden kurulması, kayıt dışı ekonominin önlenmesi, refah dağılımında adaletin sağlanması, sosyal transferlerin uygun hale sokulması, hakların ve sorumlulukların uygun hale getirilmesi gibi daha bir çok hedef sayılabilir. Ancak bu hedeflere varılması konusunda ciddi görüş ayrılıkları bulunmaktadır.¹⁰⁶

---

¹⁰⁶ Faruk Sapanalı, “**Sosyal Dışlanma**”, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir, 2003

EKLER:

ANKET SORULARI

S.1 Yaşınız?

1. 25 ve altı
2. 26 – 30
3. 31 – 35
4. 36 - 40
5. 41 – 45
6. 45 ve üstü

S.2 Eğitim durumunuz ?

1. İlkokul
2. ortaokul
3. lise ve dengi
4. Üniversite
5. Diğer .....

S.3 Cinsiyet

1. Erkek
2. Kadın

S.4 Medeni durum

- 1.Evli
- 2.Bekar
- 3.Dul
- 4.Boşanmış

S.5 Aylık net geliriniz?

1. 150 YTL ve altı
2. 151 YTL – 300 YTL
3. 301 YTL – 450 YTL
4. 451 YTL – 600 YTL
5. 601 YTL – 750 YTL
6. 750 YTL ve üstü

S.6 Aşağıda sıralanan ihtiyaçların karşılanma derecelerini size uyan ifadeye göre belirtiniz.

1. Son derece yetersiz
- 2.Yetersiz
3. Ne yeterli ne yetersiz
4. Yeterli
5. Son derece yeterli

Buzdolabı	.....
Çamaşır makinesi	.....
Bulaşık makinesi	.....
Televizyon	.....
Telefon	.....
Bilgisayar	.....
Cep Telefonu	.....
Taze sebze ve meyve	.....
Yeni giysi	.....
Günlük gazete	.....
Yıllık tatil	.....
İnternet	.....
İlaç	.....
Çocuklar için oyuncak	.....
Kitap	.....
Kişisel ihtiyaçlar için ayrılan para	.....
Arkadaş akraba ziyaretleri	.....
Hobi v.b. ayrılan vakit	.....
CD,kaset,film v.b.	.....
Soba,kalorifer v.b.	.....
Cafe,bar,restoran v.b.	.....
Sinema,tiyatro,konser v.b.	.....

S.7 İstanbul'da en çok kiminle görüşürsünüz?

1. Kendi akrabalarım ve hemşerilerimle
2. İş arkadaşlarımla
3. Dernekte,partide tanıştığım kişilerle
4. Başka bölgeden gelen kişilerle
5. Diğer .....

S.8 Herhangi bir kuruluşa üye misiniz?

1. Dernek
2. Parti
3. Sendika
4. Spor derneği
5. Hiçbiri
6. Diğer .....

S.9 Maddi desteğe ihtiyaç duyduğunuzda kimden destek gördünüz?

1. Devletten
2. Belediye ya da Vakıftan
3. Ailemden
4. Cemaatten
5. Arkadaşlarımdan
6. Hiçbiri
7. Diğer .....

S.10 Devletin hizmetlerinin sorunlarınıza çözüm getirdiğini düşünüyor musunuz ?

1. Evet
2. Hayır

S.11 Nerede yaşıyorsunuz?

1. Apartman dairesi
2. Gecekondu
3. Baraka
4. Çadır
5. Diğer.....

S.12 Neden İstanbul'a göç ettiniz?

1. Güvenlik gerekçesiyle
2. Köyde memlekette iş bulamadığım için
3. Geçinecek kadar toprağım olmadığı için
4. Eğitim , sağlık olanakları olmadığı için
5. Diğer.....

S.13 İstanbul'a göç etmenizden burada yaşayan tanıdıklarınızdan yardım aldınız mı?

1. Evet
2. Hayır

S.14 Hangi tür işlerde çalışıyorsunuz?

1. İnşaat işçiliği
2. İşportacılık
3. Pazarcılık
4. İşçi
5. Seyyar satıcılık
6. Diğer.....

S.15 Kendinizi öncelikle neye göre tanımlarsınız?

1. Milliyete
2. Dine
3. Sınıfa
4. Mezhebe
5. Bölgeye
6. Diğer.....

S.16 Memleketinize tekrar dönmeyi düşünür müsünüz?

1. İş imkanı olursa
2. Güvenlik riski ortadan kalkarsa
3. Eğitim ve sağlık olanakları düzelirse
4. hiçbir koşulda dönmem
5. Diğer.....

S.17 Devletten herhangi bir şekilde yardım gördünüz mü?

1. İşsizlik yardımı
2. Sağlık hizmetleri
3. Eğitim yardımları
4. Yoksulluk yardımı
5. hiçbir şekilde yardım görmedim
6. Diğer.....

S.18 İstanbul'un ünlü yerlerinden herhangi birine gittiniz mi?

1. Topkapı Sarayı'na gittim
2. Taksim Meydanı'na gittim
3. Sultanahmet'e gittim
4. hiçbir yere gitmedim
5. Diğer.....

S.19 İstanbul'a gelmenizin çocuklarınızın geleceği için iyi olacağını düşünüyor musunuz?

1. Evet
2. Hayır

S.20 Kendinizi yaşam koşullarınızı değiştirecek güçte hissediyor musunuz?

1. Evet
2. Hayır

S.21 İstanbul'a gelmeden önce nasıl geçinirdiniz?

1. Tarımla
2. Hayvancılıkla
3. Tarım işçisi olarak
4. İnşaat işçisi olarak
5. Diğer.....

S.22 Yabancılık yaşadığınız herhangi bir yer oluyor mu?

1. Her zaman yaşıyorum
2. Sık sık yaşıyorum
3. Bazen yaşıyorum
4. Nadiren yaşıyorum
5. Hiç yaşamıyorum

Alışverişte	.....
İş yerinde	.....
Okulda	.....
Yaşadığınız apartman, sokak v.s.	.....
Başka bir semtte	.....
Şehrin ilgi gören kalabalık yerlerinde	.....
Toplu taşıma araçlarında	.....

S.23 İstanbul Belediyesi'nin aşağıda yer alan hizmetlerinden yararlandınız mı?

1. Evet

2. Hayır

Barınma	.....
Yakacak	.....
Evlenme yardımı	.....
Asker yardımı	.....
Eğitim	.....
İlaç	.....
Gıda	.....
Doğum Yardımı	.....
Giysi	.....
Mobilya	.....

<i>Şehre uyum konusunda destek</i>	.....
Kurs ve eğitim seminerleri	.....
Kadınların sorunlarını tartışmak amacıyla Düzenlenen konferans yada bilimsel toplantı	.....
Şiddete uğrayan kadın ve çocukların yada evsiz ailelerin kalabilecekleri sığınak ve misafirhane	.....
Kadınların var olan hakları konusunda bilgilendirme faaliyetleri	.....
Kadın ve ailelerin ihtiyaç duyduğu konularda kitap, Kitapçık yada broşürler	.....
Çocukları ile yaşayan kadınlara sosyal ve ekonomik destek	.....

GÖÇLER VE NET GÖÇ ORANLARI

BÖLGELER	1970 - 1975 DÖNEMİ				1975 - 1980 DÖNEMİ				1980 - 1985 DÖNEMİ				1985 - 1990 DÖNEMİ			
	İÇ GÖÇ	DIŞ GÖÇ	NET GÖÇ	NET GÖÇ ORANI	İÇ GÖÇ	DIŞ GÖÇ	NET GÖÇ	NET GÖÇ ORANI	İÇ GÖÇ	DIŞ GÖÇ	NET GÖÇ	NET GÖÇ ORANI (%)	İÇ GÖÇ	DIŞ GÖÇ	NET GÖÇ	NET GÖÇ ORANI (%)
AKDENİZ B.	595.769	504.713	91.056	16,30	426.864	414.904	11.960	1,86	479.710	-451.752	27.958	3,84	487.276	-356.159	131.117	19,94
D.ANADOLU B.	389.886	417.306	-27.420	-5,12	337.656	360.228	-22.572	-3,89	368.216	-371.645	-3.429	-0,54	238.865	-671.255	-432.390	-82,22
EGE B.	301.516	330.522	-29.006	-7,37	225.236	327.034	-101.798	-23,64	240.986	-348.398	-107.412	-22,54	520.611	-390.311	130.300	19,60
G.ANADOLU B.	1.132.171	573.669	558.502	72,25	935.197	566.480	368.717	40,11	963.755	-598.014	365.741	33,76	242.817	-369.175	-126.358	-25,25
İÇ ANADOLU B.	500.044	563.757	-63.713	-9,24	398.841	431.921	-33.080	-4,33	432.917	-471.959	-39.042	-4,60	670.035	-813.502	-143.467	-15,00
KARADENİZ B.	399.152	627.741	-228.589	-34,46	299.016	491.059	-192.043	-26,94	329.803	-520.791	-190.988	-24,74	380.374	-780.228	-399.854	-48,04
MARMARA B.	102.491	111.587	-9.096	-4,92	88.439	110.134	-21.695	-10,51	75.876	-123.511	-47.635	-20,79	1.525.195	-684.543	840.652	68,93

KAYNAK :
DİE

Not : Göç rakamları bölgeiçi göçleride kapsamaktadır.Net göç oranları dönem ortası nüfusa net göçlerin oranlanmasıyla hesaplanmıştır.

GÖÇLER VE NET GÖÇ ORANLARI (İBBS- Düzey 1 - Bölgeler)

BÖLGELER	1970 - 1975 DÖNEMİ				1975 - 1980 DÖNEMİ				1980 - 1985 DÖNEMİ				1985 - 1990 DÖNEM			
	İÇ GÖÇ	DIŞ GÖÇ	NET GÖÇ	NET GÖÇ ORANI (%)	İÇ GÖÇ	DIŞ GÖÇ	NET GÖÇ	NET GÖÇ ORANI (%)	İÇ GÖÇ	DIŞ GÖÇ	NET GÖÇ	NET GÖÇ ORANI (%)	İÇ GÖÇ	DIŞ GÖÇ	NET GÖÇ	NET GÖÇ ORANI (%)
İstanbul B.	683.540	242.298	441.242	127,46	559.326	268.484	290.842	67,27	578.380	-279.205	299.175	56,53	995.717	-339.040	656.677	99,86
Batı Marmara B.	155.741	167.750	-12.009	-5,89	135.211	143.420	-8.209	-3,78	154.754	-157.512	-2.758	-1,18	188.961	-181.251	7.710	3,08
Ege B.	460.457	372.396	88.061	17,16	389.373	265.677	123.696	21,79	397.875	-312.966	84.909	13,37	564.679	-381.698	182.981	25,52
Doğu Marmara B.	311.324	257.291	54.033	18,99	299.429	175.166	124.263	38,52	294.737	-193.905	100.832	27,26	427.906	-249.280	178.626	41,95
Batı Anadolu B.	412.686	264.458	148.228	40,45	306.948	266.562	40.386	9,59	319.809	-293.006	26.803	5,65	410.441	-367.180	43.261	8,75
Akdeniz B.	365.157	311.692	53.465	12,75	286.590	225.768	60.822	12,40	340.038	-255.409	84.629	14,87	487.276	-356.159	131.117	19,94
Orta Anadolu B.	177.562	246.748	-69.186	-25,10	135.685	215.834	-80.149	-27,14	144.199	-219.770	-75.571	-23,90	186.014	-370.388	-184.374	-49,21
Batı Karadeniz B.	208.793	300.897	-92.104	-22,78	181.094	263.231	-82.137	-18,95	181.193	-288.202	-107.009	-23,09	222.724	-447.722	-224.998	-46,54
Doğu Karadeniz B.	185.073	279.371	-94.298	-35,94	112.944	210.704	-97.760	-35,58	115.477	-221.241	-105.764	-36,94	124.457	-325.093	-200.636	-70,57
Kuzeydoğu Anadolu B.	137.877	208.879	-71.002	-35,69	84.193	235.138	-150.945	-71,54	87.971	-217.671	-129.700	-58,27	108.897	-378.914	-270.017	-113,38
Doğu Anadolu B.	170.891	232.904	-62.013	-27,95	97.249	205.535	-108.286	-43,45	116.110	-206.333	-90.223	-32,62	136.448	-312.629	-176.181	-59,01
Güneydoğu Anadolu B.	151.928	244.611	-92.683	-30,81	123.207	226.241	-103.034	-30,39	160.720	-240.850	-80.130	-20,36	211.653	-355.819	-144.166	-30,33

KAYNAK : DİE

Not : Göç rakamları bölgeiçi göçleride kapsamaktadır.Net göç oranları dönem ortası nüfusa net göçlerin oranlanmasıyla hesaplanmıştır.

GÖÇLER VE NET GÖÇ ORANLARI (İBBS- Düzey 2 - Bölgeler)

	1970 - 1975 DÖNEMİ				1975 - 1980 DÖNEMİ				1980 - 1985 DÖNEMİ				1985 - 1990 DÖNEMİ			
BÖLGELER	İÇ GÖÇ	DIŞ GÖÇ	NET GÖÇ	NET GÖÇ ORANI(%o)	İÇ GÖÇ	DIŞ GÖÇ	NET GÖÇ	NET GÖÇ ORANI(%o)	İÇ GÖÇ	DIŞ GÖÇ	NET GÖÇ	NET GÖÇ ORANI(%o)	İÇ GÖÇ	DIŞ GÖÇ	NET GÖÇ	NET GÖÇ ORANI(%o)
TR10	683.540	242.298	441.242	127,46	559.326	268.484	290.842	67,27	578.380	-279.205	299.175	56,53	995.717	-339.040	656.677	99,86
TR21	85.951	80.377	5.574	6,17	68.391	69.264	-873	-0,90	76.217	-80.461	-4.244	-4,05	95.945	-91.041	4.904	4,32
TR22	69.790	87.373	-17.583	-15,50	66.820	74.156	-7.336	-6,10	78.537	-77.051	1.486	1,16	93.016	-90.210	2.806	2,05
TR31	232.949	95.438	137.511	88,68	204.274	83.898	120.376	65,95	194.511	-112.075	82.436	38,39	276.378	-130.170	146.208	58,34
TR32	90.496	83.347	7.149	4,74	81.705	73.612	8.093	4,96	99.024	-84.466	14.558	8,11	147.890	-102.245	45.645	22,62
TR33	137.012	193.611	-56.599	-27,30	103.394	108.167	-4.773	-2,15	104.340	-116.425	-12.085	-5,02	140.411	-149.283	-8.872	-3,35
TR41	150.723	106.902	43.821	28,83	153.060	86.603	66.457	38,71	152.452	-95.190	57.262	29,20	212.292	-119.132	93.160	41,39
TR42	160.601	150.389	10.212	7,71	146.369	88.563	57.806	38,29	142.285	-98.715	43.570	25,08	215.614	-130.148	85.466	42,59
TR51	343.181	180.874	162.307	70,16	254.311	203.949	50.362	18,52	258.101	-220.886	37.215	12,08	326.301	-256.790	69.511	22,62
TR52	69.505	83.584	-14.079	-10,42	52.637	62.613	-9.976	-6,68	61.708	-72.120	-10.412	-6,25	84.140	-110.390	-26.250	-14,05
TR61	95.529	81.450	14.079	12,23	70.485	57.540	12.945	10,16	85.517	-69.324	16.193	11,34	162.687	-95.270	67.417	40,32
TR62	173.226	146.491	26.735	14,93	148.352	106.550	41.802	19,51	189.461	-115.601	73.860	29,02	256.052	-154.401	101.651	34,10
TR63	96.402	83.751	12.651	10,10	67.753	61.678	6.075	4,08	65.060	-70.484	-5.424	-3,16	68.537	-106.488	-37.951	-19,74
TR71	57.544	92.936	-35.392	-39,36	44.736	63.577	-18.841	-19,28	49.702	-68.225	-18.523	-17,57	79.179	-136.595	-57.416	-37,99
TR72	120.018	153.812	-33.794	-18,20	90.949	152.257	-61.308	-31,03	94.497	-151.545	-57.048	-27,07	106.835	-233.793	-126.958	-56,79
TR81	42.145	34.563	7.582	9,60	45.397	36.572	8.825	9,86	29.284	-47.773	-18.489	-18,49	38.943	-68.311	-29.368	-27,73
TR82	54.850	96.894	-42.044	-43,23	49.916	82.153	-32.237	-32,95	53.667	-83.641	-29.974	-30,28	58.688	-123.537	-64.849	-66,06
TR83	111.798	169.440	-57.642	-25,26	85.781	144.506	-58.725	-23,86	98.242	-156.788	-58.546	-22,13	125.093	-255.874	-130.781	-46,81
TR90	185.073	279.371	-94.298	-35,94	112.944	210.704	-97.760	-35,58	115.477	-221.241	-105.764	-36,94	124.457	-325.093	-200.636	-70,57
TRA1	75.169	102.077	-26.908	-27,02	55.132	110.371	-55.239	-52,26	49.055	-109.367	-60.312	-53,85	64.976	-192.656	-127.680	-101,32
TRA2	62.708	106.802	-44.094	-44,36	29.061	124.767	-95.706	-90,90	38.916	-108.304	-69.388	-62,74	43.921	-186.258	-142.337	-126,93
TRB1	107.833	139.835	-32.002	-24,70	60.345	124.568	-64.223	-45,83	73.021	-126.673	-53.652	-36,04	81.240	-177.831	-96.591	-61,77
TRB2	63.058	93.069	-30.011	-32,52	36.904	80.967	-44.063	-40,38	43.089	-79.660	-36.571	-28,63	55.208	-134.798	-79.590	-55,97
TRC1	53.586	72.961	-19.375	-19,64	43.898	56.428	-12.530	-11,19	51.754	-69.432	-17.678	-13,74	71.959	-89.812	-17.853	-11,70
TRC2	60.235	115.174	-54.939	-46,40	49.033	99.842	-50.809	-38,65	68.074	-94.852	-26.778	-17,22	77.543	-136.555	-59.012	-30,85
TRC3	38.107	56.476	-18.369	-21,93	30.276	69.971	-39.695	-41,53	40.892	-76.566	-35.674	-32,62	62.151	-129.452	-67.301	-51,23

KAYNAK : DİE

Not : Göç rakamları bölgeiçi göçleride kapsamaktadır.Net göç oranları dönem ortası nüfusa net göçlerin oranlanmasıyla hesaplanmıştır.

GÖÇLER VE NET GÖÇ ORANLARI (İBBS- Düzey 3 - İller)

İLLER	1970 - 1975 DÖNEMİ				1975 - 1980 DÖNEMİ				1980 - 1985 DÖNEMİ				1985 - 1990 DÖNEMİ			
	İÇ GÖÇ	DIŞ GÖÇ	NET GÖÇ	NET GÖÇ ORANI (%o)	İÇ GÖÇ	DIŞ GÖÇ	NET GÖÇ	NET GÖÇ ORANI (%o)	İÇ GÖÇ	DIŞ GÖÇ	NET GÖÇ	NET GÖÇ ORANI (%o)	İÇ GÖÇ	DIŞ GÖÇ	NET GÖÇ	NET GÖÇ ORANI (%o)
ADANA	107.969	97.188	10.781	9,47	74.653	73.328	1.325	0,97	100.017	-75.850	24.167	15,05	124.479	-97.545	26.934	14,71
ADİYAMAN	11.665	39.831	-28.166	-86,61	11.012	22.357	-11.345	-31,76	14.586	-28.167	-13.581	-34,02	19.370	-36.742	-17.372	-36,81
AFYON	29.173	73.052	-43.879	-78,27	20.633	33.915	-13.282	-22,58	21.730	-37.519	-15.789	-24,97	25.053	-50.832	-25.779	-36,66
AĞRI	28.572	41.992	-13.420	-43,25	9.826	34.784	-24.958	-71,49	13.691	-32.668	-18.977	-48,10	17.162	-54.474	-37.312	-86,95
AMASYA	22.460	40.486	-18.026	-57,24	17.121	24.436	-7.315	-22,03	17.142	-27.571	-10.429	-29,82	20.273	-40.189	-19.916	-55,67
ANKARA	343.181	180.874	162.307	70,16	254.311	203.949	50.362	18,52	258.101	-220.886	37.215	12,08	326.301	-256.790	69.511	22,62
ANTALYA	52.749	31.290	21.459	34,43	39.308	22.135	17.173	24,22	54.443	-29.091	25.352	30,92	123.737	-41.000	82.737	81,78
ARTVİN	15.306	22.567	-7.261	-31,99	10.495	23.160	-12.665	-55,42	12.286	-23.138	-10.852	-47,67	12.341	-32.713	-20.372	-92,77
AYDIN	41.167	33.546	7.621	12,98	38.470	28.986	9.484	15,03	43.433	-34.059	9.374	13,43	60.657	-41.580	19.077	24,33
BALIKESİR	42.647	61.269	-18.622	-24,20	45.626	51.647	-6.021	-7,33	53.537	-50.242	3.295	3,74	65.588	-60.740	4.848	5,15
BİLECİK	15.759	29.703	-13.944	-101,05	13.956	14.284	-328	-2,31	13.148	-12.046	1.102	7,16	17.269	-14.260	3.009	17,89
BİNGÖL	16.423	20.306	-3.883	-19,98	6.224	16.833	-10.609	-48,28	7.712	-16.990	-9.278	-39,46	9.878	-29.766	-19.888	-80,47
BİTLİS	17.379	36.640	-19.261	-95,40	10.760	28.299	-17.539	-73,66	11.094	-20.311	-9.217	-32,99	13.606	-34.115	-20.509	-64,91
BOLU	32.529	28.141	4.388	10,54	26.899	27.365	-466	-1,04	24.943	-29.814	-4.871	-9,98	33.826	-37.975	-4.149	-7,97
BURDUR	19.535	17.235	2.300	10,62	12.412	13.949	-1.537	-6,71	12.722	-16.755	-4.033	-16,70	14.624	-23.449	-8.825	-35,10
BURSA	89.419	37.045	52.374	57,89	95.899	36.932	58.967	55,89	94.228	-46.652	47.576	38,48	141.460	-57.819	83.641	57,15

ÇANAKKALE	27.143	26.104	1.039	2,85	21.194	22.509	-1.315	-3,46	25.000	-26.809	-1.809	-4,47	27.428	-29.470	-2.042	-4,81
ÇANKIRI	17.490	35.011	-17.521	-66,51	13.988	27.758	-13.770	-52,57	18.015	-27.137	-9.122	-34,92	21.591	-37.094	-15.503	-57,00
ÇORUM	25.133	39.746	-14.613	-27,42	15.381	39.061	-23.680	-42,31	20.272	-37.974	-17.702	-30,23	25.299	-59.196	-33.897	-56,09
DENİZLİ	29.956	29.993	-37	-0,07	26.352	29.445	-3.093	-5,31	31.826	-29.718	2.108	3,32	43.521	-32.951	10.570	14,90
DİYARBAKIR	33.843	43.567	-9.724	-15,78	32.724	48.403	-15.679	-21,94	40.273	-52.781	-12.508	-14,61	46.883	-79.095	-32.212	-31,74
EDİRNE	27.730	32.081	-4.351	-13,24	21.364	24.063	-2.699	-7,67	23.801	-29.272	-5.471	-14,53	24.462	-31.955	-7.493	-18,87
ELAZIĞ	41.873	41.876	-3	-0,01	22.177	39.482	-17.305	-40,30	23.640	-37.303	-13.663	-29,56	25.880	-47.044	-21.164	-43,11
ERZİNCAN	25.048	32.672	-7.624	-27,24	24.443	33.649	-9.206	-32,55	19.635	-31.211	-11.576	-39,78	24.246	-49.820	-25.574	-85,34
ERZURUM	50.121	69.405	-19.284	-26,94	30.689	76.722	-46.033	-59,46	29.420	-78.156	-48.736	-58,79	34.250	-122.548	-88.298	-103,61
ESKİŞEHİR	45.545	40.154	5.391	11,30	43.205	35.387	7.818	15,05	45.076	-36.492	8.584	15,04	53.563	-47.053	6.510	10,52
GAZİANTEP	41.921	33.130	8.791	13,29	32.886	34.071	-1.185	-1,55	37.168	-41.265	-4.097	-4,62	52.589	-53.070	-481	-0,46
GİRESUN	35.435	37.637	-2.202	-4,81	17.748	35.257	-17.509	-37,11	21.973	-41.918	-19.945	-40,61	23.308	-58.136	-34.828	-69,73
GÜMÜŞHANE	19.184	28.259	-9.075	-31,52	9.520	31.263	-21.743	-76,44	12.750	-26.802	-14.052	-50,28	10.526	-32.831	-22.305	-128,85
HAKKARİ	11.591	17.112	-5.521	-48,36	4.590	6.628	-2.038	-14,48	5.227	-6.265	-1.038	-6,14	6.990	-11.462	-4.472	-28,74
HATAY	62.269	43.524	18.745	28,08	45.788	31.546	14.242	17,80	39.866	-34.802	5.064	5,45	44.580	-48.582	-4.002	-3,79
ISPARTA	23.245	32.925	-9.680	-31,09	18.765	21.456	-2.691	-8,00	18.352	-23.478	-5.126	-13,99	24.326	-30.821	-6.495	-15,89
İÇEL	65.257	49.303	15.954	24,44	73.699	33.222	40.477	51,94	89.444	-39.751	49.693	52,92	131.573	-56.856	74.717	64,94
İSTANBUL	683.540	242.298	441.242	127,46	559.326	268.484	290.842	67,27	578.380	-279.205	299.175	56,53	995.717	-339.040	656.677	99,86
İZMİR	232.949	95.438	137.511	88,68	204.274	83.898	120.376	65,95	194.511	-112.075	82.436	38,39	276.378	-130.170	146.208	58,34
KARS	34.136	64.810	-30.674	-44,86	19.235	89.983	-70.748	-100,52	25.225	-75.636	-50.411	-70,87	26.759	-131.784	-105.025	-151,71
KASTAMONU	25.583	40.579	-14.996	-33,90	23.431	34.081	-10.650	-23,95	23.604	-34.684	-11.080	-24,59	22.565	-49.342	-26.777	-61,28
KAYSERİ	60.517	41.743	18.774	29,44	47.971	37.197	10.774	14,81	43.094	-48.221	-5.127	-6,24	52.529	-68.534	-16.005	-17,71
KIRKLARELİ	22.720	22.476	244	0,93	18.516	21.620	-3.104	-11,25	21.331	-23.557	-2.226	-7,67	21.749	-27.259	-5.510	-18,17

KIRŞEHİR	15.106	20.768	-5.662	-25,29	12.618	20.938	-8.320	-35,15	15.112	-21.119	-6.007	-24,00	16.094	-35.741	-19.647	-75,94
KOCAELİ	93.560	90.867	2.693	6,24	87.039	33.157	53.882	100,28	80.446	-39.124	41.322	61,71	137.408	-54.146	83.262	99,22
KONYA	69.505	83.584	-14.079	-10,42	52.637	62.613	-9.976	-6,68	61.708	-72.120	-10.412	-6,25	71.113	-98.297	-27.184	-16,42
KÜTAHYA	37.085	57.281	-20.196	-44,37	22.751	22.260	491	1,01	23.393	-23.356	37	0,07	26.327	-30.936	-4.609	-8,21
MALATYA	37.225	47.770	-10.545	-19,43	25.188	48.291	-23.103	-39,11	33.167	-46.093	-12.926	-20,31	36.364	-71.571	-35.207	-51,48
MANİSA	55.066	47.835	7.231	8,62	48.569	39.449	9.120	10,05	48.189	-41.615	6.574	6,60	71.669	-50.723	20.946	19,02
K.MARAŞ	34.133	40.227	-6.094	-10,41	21.965	30.132	-8.167	-11,84	25.194	-35.682	-10.488	-13,29	23.957	-57.906	-33.949	-39,18
MARDİN	17.999	31.664	-13.665	-28,09	12.884	41.713	-28.829	-53,16	22.658	-40.116	-17.458	-28,69	21.281	-56.031	-34.750	-66,33
MUĞLA	19.373	19.808	-435	-1,13	16.883	15.181	1.702	4,06	23.765	-20.689	3.076	6,65	43.712	-27.714	15.998	30,51
MUŞ	12.172	19.155	-6.983	-27,85	8.389	25.289	-16.900	-59,34	11.256	-25.583	-14.327	-44,64	12.425	-46.254	-33.829	-94,49
NEVŞEHİR	15.263	14.911	352	1,47	12.560	15.960	-3.400	-13,43	15.688	-17.063	-1.375	-5,14	16.662	-27.370	-10.708	-37,76
NİĞDE	27.175	57.257	-30.082	-69,03	19.558	26.679	-7.121	-14,60	18.902	-30.043	-11.141	-20,78	15.653	-31.510	-15.857	-53,40
ORDU	24.120	54.062	-29.942	-47,04	19.188	39.758	-20.570	-29,86	20.944	-45.146	-24.202	-32,76	28.124	-71.034	-42.910	-53,76
RİZE	34.965	66.489	-31.524	-96,70	23.071	31.456	-8.385	-24,04	21.667	-32.919	-11.252	-30,60	20.159	-48.885	-28.726	-79,47
SAKARYA	34.512	31.381	3.131	6,56	32.431	28.041	4.390	8,41	36.896	-29.777	7.119	12,28	44.380	-38.027	6.353	9,82
SAMSUN	40.323	52.940	-12.617	-14,61	35.025	46.019	-10.994	-11,49	38.739	-52.399	-13.660	-12,91	53.547	-84.769	-31.222	-27,57
SİİRT	20.108	24.812	-4.704	-13,40	17.392	28.258	-10.866	-26,28	18.234	-36.450	-18.216	-37,55	10.960	-42.271	-31.311	-132,64
SİNOP	11.777	21.304	-9.527	-35,73	12.497	20.314	-7.817	-28,75	12.048	-21.820	-9.772	-35,13	14.532	-37.101	-22.569	-82,78
SİVAS	36.759	70.650	-33.891	-46,00	24.542	74.792	-50.250	-67,37	31.351	-69.022	-37.671	-49,49	33.463	-109.914	-76.451	-99,35
TEKİRDAĞ	35.501	25.820	9.681	31,08	28.511	23.581	4.930	14,48	31.085	-27.632	3.453	9,05	49.734	-31.827	17.907	41,09
TOKAT	23.882	36.268	-12.386	-21,73	18.254	34.990	-16.736	-27,35	22.089	-38.844	-16.755	-25,71	25.974	-71.720	-45.746	-65,40
TRABZON	56.063	70.357	-14.294	-20,74	32.922	49.810	-16.888	-23,29	25.857	-51.318	-25.461	-33,56	29.999	-81.494	-51.495	-65,10
TUNCELİ	12.312	29.883	-17.571	-109,18	6.756	19.962	-13.206	-81,88	8.502	-26.287	-17.785	-114,79	9.118	-29.450	-20.332	-143,55
Ş.URFA	26.392	71.607	-45.215	-79,65	16.309	51.439	-35.130	-58,55	27.801	-42.071	-14.270	-20,42	30.660	-57.460	-26.800	-29,84

UŞAK	15.688	15.443	245	1,12	11.441	12.543	-1.102	-4,62	11.028	-13.935	-2.907	-11,21	17.362	-16.792	570	2,03
VAN	21.916	20.162	1.754	4,93	13.165	20.751	-7.586	-17,75	15.512	-27.501	-11.989	-23,60	22.187	-42.967	-20.780	-35,08
YOZGAT	22.742	41.419	-18.677	-38,72	18.436	40.268	-21.832	-43,46	20.052	-34.302	-14.250	-27,15	20.843	-55.345	-34.502	-61,37
ZONGULDAK	42.145	34.563	7.582	9,60	45.397	36.572	8.825	9,86	29.284	-47.773	-18.489	-18,49	38.943	-68.311	-29.368	-27,73
AKSARAY													12.313	-14.704	-2.391	-7,60
BAYBURT													6.480	-20.288	-13.808	-127,50
KARAMAN													13.027	-12.093	934	4,38
KIRIKKALE													18.457	-27.270	-8.813	-24,66
BATMAN													20.542	-16.617	3.925	12,46
ŞIRNAK													9.368	-14.533	-5.165	-21,63

Kaynak : , Daimi ikametgaha Göre İç Göçler.
DİE

Not : Göç rakamları bölgeiçi göçleride kapsamaktadır.Net göç oranları dönem ortası nüfusa net göçlerin oranlanmasıyla hesaplanmıştır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

ALTIPARMAK Ahmet, “**Türk Sendikacılığında Güven Bunalımı**”, İsmat Yayıncılık, Ankara, 2001,

ATKINSON J., "**The economics of social exclusion-it's not simple poverty or unemployment,**" <http://www.res.org.uk/media/atkinson1.htm>, 1997, aktaran: KOOTEN

AYSOY Mehmet “**Yoksulluk Açısından Özürlülük**”, Yoksulluk Sempozyumu, Deniz Feneri Yayını 2003

BUĞRA Ayşe, “**Yoksulluk Ve Sosyal Haklar**”, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu

BYRNE David, “**Social Exclusion, Issues in Sodety**”, Editör: Tim MA Y, Open University Press, Buckingham, 1999

DALDAL Şule, "**Esnekliğin Farklı Boyutları ve Uluslararası Dinamikler,**" Petrol-İş 97-99 Yıllığı, Türkiye Petrol, Kimya ve Lastik İşçileri Sendikası, İstanbul, Mart 2000

ECEVİT Yıldız, Makale, “**Toplumsal Cinsiyet Ayrımcılığı ile Yoksulluk İlişkisi Nasıl Kurulabilir?**” Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyoloji Bölümü

EKİN Nusret, “**Türkiye’de Yapay İstihdam ve İstihdam Politikaları**”, İstanbul Ticaret Odası Yayını, Yayın No:2000-33, İstanbul, 2000

ENGİN Yusuf, “**Sendikacılık-Sivil Toplum ve Yeni Duruşlar**”,Öz İplik-İş Sendikası,Eğitim Yayınları

ERDOĞAN Necmi “**Yoksulluk Halleri: Türkiye’de Kent Yoksulluğun Toplumsal Görünümleri**”, ed:, Demokrasi Kitaplığı Yayınevi, WALD, 2002.

ERDUT Zeki, “**Küreselleşme Bağlamında Uluslararası Sosyal Politika ve Türkiye**” Dokuz Eylül Yayınları, İzmir, 2002

ERDUT Zeki, “**Rekabetin İşgücü Piyasasına Etkisi**”, Türk Ağır Sanayii ve Hizmet Sektörü Kamu İşverenleri Sendikası (TÜHİS), Yayın No 29, İzmir, 1998

GLORIEUX Ignace, "**Paid Work: A Crucial Link Between Individuals and Society, Social Exclusion In Europe**", Littlewood Paul v.d., Ashgate Publishing, Aldershot, 1999

GUZEL Ali, OKUR Ali Rıza, “**Sosyal Güvenlik Hukuku**”, Beta Basım Yayım, İstanbul, 1996,

GÜRSEL Seyfettin, LEVENT Haluk / SELİM Raziye, SARICA Özlem, “**Türkiye'de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk, Avrupa Birliği İle Karşılaştırma**”, TÜSİAD, Yayın No: TÜSİAD-T/2000-12/295, İstanbul, 2000

HEIKKINEN Minna, "**Social Networks Of The Marginal Young: A Study Of Young People's Social Exclusion In Finland,**" Journal Of Youth Studies, Vo1.3, No:4, 2000,

İNSEL Ahmet, "**İki Yoksulluk Tanımı ve Bir Öneri,**" Toplum ve Bilim, No:89, Yaz 2001

İş,Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi ,Cilt:7 Sayı:1 , Ocak 2005, ISSN: 1303-2860

JAMROZIK Adam, NOCELLA Luisa, “**The Sociology of Social Problems**”, Cambridge University Press, 1998

KAGITÇIBAŞI Çiğdem, “**İnsan-Aile-Kültür**”, Remzi Kitapevi Yayını, İstanbul, 1990

KORAY Meryem, TOPÇUOĞLU Alper, “**Sosyal Politika**”, Ezgi Kitapevi Yayını, Bursa, 1995,

LORDOĞLU Kuvvet, "**Esnekleşme Versus Enformelleşme**," Petrol-İş 97-99 Yıllığı, Türkiye Petrol, Kimya ve Lastik İşçileri Sendikası, İstanbul, Mart 2000

LORDOĞLU Kuvvet, "**Türkiye'de Enformel İstihdam ve Bir Boyut**," III. Uluslararası Endüstri İlişkileri Kongresi, "**Cumhuriyetin 75. Yılında Endüstri İlişkilerinde ve Emek Piyasalarının Düzenlenmesinde Devletin Rolü ve İşlevleri**," 14-16 Ekim, TÜHİs Yayını, 1998

LUND F. ve SRİNİVAS S. , "**Leraning From experience: A gendered approach to social pritection for workers in the informal economy**", ILO, 2001

MUTLUER Mustafa, "**Göçler ve Türkiye**", Çantay Kitabevi, İstanbul, 2003.

PARLAK Zeki, "**Yeni Uluslararası İşbölümü Yaklaşımının Eleştirisel Bir Değerlendirmesi**," Nusret EKİN'E Armağan, TÜHİs, Yayın No:38

Petrol-İş, "**Esnek Çalışma**," Petrol-İş 97-99 Yıllığı, Türkiye Petrol, Kimya ve Lastik İşçileri Sendikası, İstanbul, Mart 2000

PIERSON John, "**Tackling Social Exclution**" Florence, KY,USA: Routedledge,2001

SAPANCALI Faruk, "**Yeni Dünya Düzeni ve Küresel Yoksulluk**," Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt3, Sayı: 2, Nisan-Haziran 2001,

SAPANCALI Faruk, "**Avrupa Birliğinde Sosyal Dışlanma Sorunu ve Mücadele Yöntemleri**" Dokuz Eylül Yayınları 2000

SAPANCALI Faruk, "**Sosyal Dışlanma**" Dokuz Eylül Yayınları 2005

SATTINGER Michael, "**Unemployment, Choice and Inequality**", Springer-Verlag, 1985

SELAMOGLU Ahmet, "**Yoğunlaşan Sosyal Sorunlarıyla Küreselleşme**," Küreselleşmenin İnsani Yüzü, Derleyen: Veysel BOZKURT, Alfa Yayınları, İstanbul, 2000

SEYYAR. Ali, Makale, "**Yerel Kamu Yöneticileri Sosyal Devletin Görevlerini Ne Derece Yerine Getirebilmektedir?**" İş,Güç" Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi

SILVER Hilary, "**Social exclusion and social solidarity: Three paradigms**", International Labour Review, VoU33, N:5-6, 1994

ŞENKAL Abdülkadir, "**Küreselleşme Sürecinde Sosyal Politika**", Alfa Yayınları, İstanbul, 2005

ŞENSES, F., "**Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk**", İletişim Yayınları,2001

WATSON T. J., "**Sociology, Work and Industry**", Routledge, London, 1997, Aktaran; Gerrit Van KOOTEN, "**Social Exclusion and The Flexibility of Labour**," **Social Exclusion in Europe**, Paul LITTLEWOOD, Ashgate,1999

WHELAN Christopher T., "**The role of social support in mediating the psychological consequences of economic stress**," Sociology of health and illness, Vol:15, No:1, 1993

WHELAN Christopher T., "**The role of social support in mediating the psychological consequences of economic stress**," Sociology of health and illness, V 01:15, No: 1, 1993.

YEPEZ DEL CASTILLO Isabel, "**A Comparative Approach to Social Exclusion**," International Labour Review, VoU33, No:5-6, 1994

İNTERNET KAYNAKLARI:

- <http://www.undp.org/hdr2006/chapterone.pdf>.II.06.2006.(14.05.2007)
- [http://www. İbb.com](http://www.İbb.com)(11.08.2007)
- <http://www. TUIK.gov.tr>.(23.05.2007)
- The Scottish Office, "**Social Exclusion in Scotland**,"
- www.scotland.gov.uk/library/documents1!socexcl.htm (25.01.2007)
- <http://www. Eu social politics> “Avrupa Topluluğu'nun Sosyal Politikası”(10.07.2007)
- <http://www.spf.boun.edu.tr/docs/discussionpaper4.pdf>(11.11.2007)
- <http://www.sosyalhizmetuzmani.org> (04.09.2007)
- <http://www.undp.org/hdr2001/chapterone.pdf>. (02.06.2007)
- <http://www.scvo.org.uk/equalities>(11 042007)
- <http://www.isgucdergi.org> (16 03 2007)
- The Scottish Office, "Social Exclusion in Scotland,"[www.scotland.gov.uk / library / documents1 / socexcl. Htm](http://www.scotland.gov.uk/library/documents1/socexcl.htm)(12.08.2007)
- <http://www. AB'den Haberler Ocak-Şubat 2000>(11.06.2007)
- http://www.belgenet.com/arsiv/ab/etki_2004-4.html (30.09.2007)
- AB Sürecinde Gelişen AVE / Sosyal Sorumluluk Standartları,
- <http://kalkinma.org/?sayfa=makale&id=80> (28.08.2007)
- <http://www. Dpt.gov.tr> (14.10.2007)
- <http://www. Hürriyetim.com.tr> (21 08 2007)
- <http://www.tsd.org.tr> (11.10.2007)
- <http://www. Sultanbeyli.bel.tr>.(15.09. 2007)
- <http://www. İstanbul.gov.tr> (17 Eylül 2007)
- <http://listweb.bilkent.edu.tr/kadin/2005/>(14 .10.2007)<http://www.radikal.com.tr>(25.10.2007)